

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARI
VE
ÖDEMELER DENGESİNE ETKİLERİ

DOKTORA TEZİ

Öğ.Grv. İsmail AYDOĞUŞ

ESKİŞEHİR 1987

İÇİNDEKİLER

TABLolar	I
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU POLİTİKALARI VE ÖDEMELER

DENGESİNE ETKİLERİ

I - <u>ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN TANIMI, DENGE VE DENGESİZLİK</u>	
<u>KAVRAMLARI</u>	4
A- ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN TANIMI	4
B- DENGE VE DENGESİZLİK KAVRAMLARI	7
II - <u>DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ</u>	10
A- SABİT KUR SİSTEMİ	13
1- Tanımı	13

2- Çeşitleri	14
a- Altın Standardı	14
b- Altın Döviz Standardı	19
c- Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi	21
3- Yöneltilen Eleştiriler	25
B- ESNEK KUR SİSTEMİ	28
1- Tanımı	28
2- Çeşitleri	32
a- Serbest Dalgalanma	32
b- Gözetimli Dalgalanma	34
3- Yöneltilen Eleştiriler	36
C- ESNEKLİK KAZANDIRILMIŞ SABİT KUR SİSTEMİ	40
1- Tanımı	40
2- Çeşitleri	41
a- Parite Üzerinde Yapılan Ayarlamalar	41
I-) Sığrayan Pariteler veya Seyrek	
Ayarlama	42
II-) Sık Ayarlama	42
A-) Tırıs Giden Pariteler	42
B-) Sürünen veya Kayan Pariteler	43
b- Parite Çevresinde Yapılan Ayarlamalar	46
I-) Genişletilmiş Aralık	46
II-) Hareketli Aralık	48
III - <u>DÖVİZ KURU POLİTİKASININ TANIMI VE KAPSAMI</u>	49
A- SABİT KUR SİSTEMİNDE DÖVİZ KURU POLİTİKASI VE	
ÜDEMELER DENGESİ	50

1- Döviz Kontrolü ve Ödemeler Dengesine Etkileri.....	55
2- Aşırı Değerlenmiş Kurlar ve Ödemeler Dengesine Etkileri	59
3- Az Değerlenmiş Kurlar ve Ödemeler Dengesine Etkileri	61
B- ESNEK KUR SİSTEMİNDE DÖVİZ KURU POLİTİKASI VE ÖDEMELER DENGESİ	62
1- Konvertibilite ve Ödemeler Dengesine Etkileri.....	64

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ TARİHİ GELİŞİMİ VE REEL DÖVİZ KURLARININ HESAPLANMASI

I - <u>SABİT KUR SİSTEMİNİN UYGULANDIĞI DÖNEMLER</u>	66
A- 1930 - 1946 DÖNEMİ	66
B- 1947 - 1958 DÖNEMİ	73
C- 1959 - 1970 DÖNEMİ	78
D- 1971 - 1974 DÖNEMİ	82
II - <u>ESNEKLİK KAZANDIRILMIŞ SABİT KUR SİSTEMİNE GECİŞ DÖNEMİ</u>	85
A- 1975 - 24 OCAK 1980 DÖNEMİ	87
B- 24 OCAK 1980 - 1 MAYIS 1981 DÖNEMİ	91

III - <u>ESNEKLİK KAZANDIRILMIŞ SABİT KUR SİSTEMİNİN</u>	
<u>UYGULANDIĞI DÖNEM</u>	95
A- 1 MAYIS 1981 SONRASI	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ ÖDEMELER DENGESİNE ETKİLERİ VE EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

I - <u>DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ ÖDEMELER DENGESİNE</u>	
<u>ETKİLERİ</u>	109
A- 1930 - 1974 DÖNEMİ	109
1- 1930 - 1953 Dönemi	110
2- 1954 - 1974 Dönemi	115
B- 1975 - 1980 DÖNEMİ	124
C- 1980 VE SONRASI	127
II - <u>TÜRKİYE'DE UYGULANAN KUR POLİTİKALARIN DEĞERLENDİ-</u>	
<u>RİLMESİ VE EKONOMETRİK BİR UYGULAMA 1930 - 1985</u>	138
A- İHRACAT, İTHALAT, DIŞ TİCARET AÇIĞI VE DÖVİZ	
KURU ARASINDAKİ İLİŞKİLER 1930 - 1985	139
1- 1930 - 1957 Alt Dönemi	139
a- İhracat	139
b- İthalat	142
c- Dış Ticaret Dengesi	143

2- 1958 - 1985 Alt Dönemi	145
a- İhracat	145
b- İthalat	148
c- Dış Ticaret Dengesi	150
B- İHRACAT, İTHALAT, GSMH, NOMİNAL DÖVİZ KURU, İHRACAT- TA VERGİ İADESİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER 1964 - 1985	152
1- İhracat	153
2- İthalat	156
3- İşçi Dövizleri	157
4- Turizm Gelirleri	159
SONUÇ	161
EKLER	167
YARARLANILAN KAYNAKLAR	176

T A B L O L A R

<u>No</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa</u>
I	1929 - 1946 Döneminde Türkiye'de Reel Döviz Kurları	67
II	Efektif Döviz Kurları 1953 - 1957	72
III	1947 - 1958 Döneminde Türkiye'de Reel Döviz Kurları	74
IV	1958 - 1970 Döneminde Türkiye'de Reel Döviz Kurları	78
V	1974 - 1979 Türk Lirası Resmi Kurunda Değişmeler	83
VI	10 Nisan - 9 Mayıs 1979 Tarihleri Arasında Primli Kurlar	87
VII	1971 - 1986 Döneminde Türkiye'de Reel Döviz Kurları	89
VIII	24 Ocak 1980 - 1 Mayıs 1981 Döneminde Döviz Kurları ve Yüzde Değişmeler	91
IX	1 Mayıs 1981 - 1982 Arası Döviz Kurları ve Toptan Eşya Fiyatları	94
X	1982 - 1983 Arası Döviz Kurları ve Toptan Eşya Fiyatları	96
XI	1983 - 1984 Arası Döviz Kurları ve Toptan Eşya Fiyatları	98
XII	1984 - 1985 Arası Döviz Kurları ve Toptan Eşya Fiyatları	100
XIII	1985 - 1986 Arası Döviz Kurları ve Toptan Eşya Fiyatları	102
XIV	1986 - 1987 Arası Döviz Kurları ve Toptan Eşya Fiyatları	104
EK I	1950 - 1986 Ödemeler Dengesi Tabloları	164
EK II	Modelde Kullanılan Değişken Veriler	170

GİRİŞ .

Döviz kurlarının, uluslararası ekonomik işlemlerin yönünü ve boyutlarını belirleyen bir değişken olması, onu dış ödemeler dengesinin sağlanmasında kullanılabilecek değerli bir iktisat politikası aracı durumuna getirmiştir. Ülkelerin döviz kurlarıyla ilgili olarak alacağı tedbirler çoğu defa tek başlarına aldıkları kararlardan çok uluslararası para sisteminin yönlendirilmesine göre olmaktadır. Buda, biri "Sabit kur" diğeri "Esnek kur" sistemi olmak üzere dış dengesizliklerin giderilmesi için döviz kuru politikasından yararlanma olanaklarını araştıran iki farklı yaklaşımı karşımıza çıkarmaktadır.

Özellikle 1971 sonrası uluslararası para sisteminde ortaya çıkan değişiklikler, ülkelerin kur politikalarının değişmesine neden olmuştur. Bazı ülkeler paralarını serbest dalgalanmaya bırakırken, bazı ülkeler de belirli sınırlar içerisinde kurların dalgalanmasına izin vermişlerdir. Uluslararası para sistemindeki bu gelişmeler Türkiye'ye de bazı sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.

Bu çalışma da Türkiye'nin 1930 sonrasında günümüze kadar ne tür bir döviz kuru politikası izlediğini saptamaya çalışacağız. Ayrıca ele alınan dönem içerisinde izlenen kur politikasının gerçekçi olup olmadığını diğer bir deyişle ülke içi ve ülke dışı enflasyon oranları gözönüne alınarak kurların, döviz kazandırıcı işlemleri ve ihracatımızı teşvik edecek oranda değiştirilip, değiştirilmediğini belirlemektir. Çalışmamızın diğer bir amacı da izlenen kur politikalarının ödemeler dengesini ne yönde etkilediğini saptamaya yöneliktir.

Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde ödemeler dengesi, sabit ve esnek kur sistemleriyle bu sistemlerin olumlu yönlerini içeren esneklik kazandırılmış sabit kur sistemleri ele alınıp bu sistemlerde izlenen döviz kuru politikalarının ödemeler dengesine etkileri, teorik olarak incelenmeye çalışılmaktadır.

İkinci bölümde Türkiye'de izlenen döviz kuru politikalarının, tarihi süreç içerisindeki gelişimi ve uluslararası para sistemindeki değişimlerden ne ölçüde etkilendiği araştırılmaktadır. İncelemenin kapsadığı 1930 - 1986 dönemi üç ana başlık altında incelenmektedir. Bu dönemlerden birincisi sabit kur sisteminin uygulandığı 1930 - 1973 dönemidir. İkincisi ise Esneklik kazandırılmış sabit kur sistemine geçiş dönemi olan 1974 - 1980 dönemidir. Son olarak Esneklik Kazandırılmış Sabit Kur Sisteminin uygulandığı 1 Mayıs 1981 ve sonrasıdır. Ayrıca ele alınan bu dönemler itibariyle satınalma gücü paritesine uyarlanmış reel

kurların hesaplanmasına çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde ise izlenen kur politikalarının ödemeler dengesi üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca ele alınan dönem içinde döviz kurundaki değişmelerin ekonomik etkilerini belirlemek amacıyla ekonometrik bir uygulama yapılmaktadır. Bu uygulama ile ithalat, ihracat, dış ticaret açığı, işçi dövizleri, turizm gelirleri ve döviz kuru ihracat teşvikleri G.S.M.H arasındaki ilişkiler tek ve çok değişkenli regresyon yöntemiyle, tahmin edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU POLİTİKALARI VE ÖDEMELER

DENGESİNE ETKİLERİ

I - ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN TANIMI, DENGE VE DENGESİZLİK KAVRAMLARI

A - ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN TANIMI

Bir ülkenin dış ödemeler bilançosu (dengesi) belli bir dönem (genellikle bir yıl) içerisinde o ülkenin kişi ve kuruluşlarının, diğer ülkelerle yaptığı tüm ekonomik alışverişlerin sistematik biçimde kaydedilmesidir(1). Ödemeler bilançosu muhasebe anlamındaki bilanço kavramından farklıdır. Ödemeler bilançosu ülkenin belirli bir andaki borç ve alacaklarını değil, ülkenin bir yıl içerisinde diğer ülkelerle yapmış olduğu ekonomik işlemlerin ne yönde değiştiğini gösterir. Bu nedenle ödemeler

(1) C.P.KINDLEBERGER, International Economics, Richard. D. Irvin Inc, Illinois, 1982, s. 263.

bilançosunu, ülkenin yabancı dövizler karşısındaki arz ve talep bilançosu olarak değerlendirmek mümkündür.

I.M.F.'nin tanımına göre ödemeler bilançosu belirli bir süre içinde ülkenin yerlileri ile yabancılar arasında meydana gelen ekonomik akımlara bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerde meydana gelen değişikliklerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak tesbit edildiği istatistiki bir belgedir(2).

Dış ödemeler bilançosunun amacı ulusal gelir muhasebe sistemi içerisinde bir ülkenin diğer ülkeler ile yaptığı ekonomik muamelelerin bir özetini sunmaktır(3). Bu bilanço aynı zamanda ülkenin ekonomik durum değerlendirmesinin yapılabileceği bir tablodur.

Ödemeler bilançosu, Cari işlemler, karşılıksız transferler sermaye, altın ve döviz hesaplarından oluşmaktadır.

Cari işlemler hesabı, mal ticaret hesabı, uluslararası hizmetler hesabı kalemlerini ve karşılıksız transferleri kapsamaktadır. Mal ticaret hesabına, mal ithalatı ve ihracatı ile ilgili işlemler girmektedir. Uluslararası hizmetler hesabı ise dış turizm hizmetleri, uluslararası ulaştırma hizmetleri, özel hizmetler ve devlet hizmetleri, işçi dövizlerinden elde edilen gelirleri ve işgücüne yapılan ödemeleri, sermaye gelir ve giderle-

(2) Rıdvan KARLUK, Uluslararası Ekonomi, Teori, Politika, Sistem, Kurumlar, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1984, s. 353.

(3) Suat ÖKSÜZ, Türkiye'de Para ve Dış Denge İlişkisi (Bir Parasal Yaklaşım Modeli Denemesi) E.İ.T.İ.A. Ya. No. 223/146, Eskişehir 1980, s. 2.

rini içine alır.

Karşılıksız transferler hesabında ise özel kişilerin, yardım kuruluşlarının yabancı ülkelere gönderdikleri hediyeler ve devletin karşılıksız bağışları yer alır.

Sermaye hesabı, devlet ve özel kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen, ülkeye giren ve çıkan sermaye hareketlerini içerir. Sermaye hareketleri kısa ve uzun vadeli olarak sınıflandırılabilir. Kısa vadeli sermaye hareketleri vadesi bir yıldan az olan, bankalardaki mevduatları ve dövizlerin transferini, uzun vadeli sermaye hareketleri ise hisse senedi ve tahvil alımı ile, gayrimenkul için yapılan yatırımları gösterir(4).

Altın ve döviz hesabında uluslararası ödeme aracı olarak kullanılan altın ve döviz yer alır. Eğer altın ticari bir amaçla kullanılıyorsa cari işlemler hesabında izlenir.

Ödemeler bilançosu çift taraflı kayıt sistemine göre tutulur. Örneğin bir ülkeye karşılıksız olarak para yardımı yapılmışsa bu karşılıksız transferler hesabının borcunda yer alırken sermaye hesabının alacaklı kısmına kaydedilir. Bu nedenle bilançonun daima denk olması gerekir. Eğer, ödemeler bilançosundaki bazı kalemlere ilişkin bilgilerin toplanmasında noksanlıklar ve işlemlerin kaydında yapılan hatalar ve unutmalar söz konusu ise, bu eksiklikler hata ve noksan kalemi ile giderilir. Böylece ödemeler bilançosunun borç ve alacağı hata ve noksan kalemi ile dengeye getirilmiş olur.

(4) Max.J.WASSERMAN-Roy M.VARE, The Balance of Payments : History, Methodology, Theory, Simmons Boardman Publishing Corporation, New York 1965, s. 160.

B - DENGE VE DENGESİZLİK KAVRAMI

Ödemeler bilançosunda mal ihracatı ile ithalatı eşit ise dış ticaret dengededir. İthalatın ihracattan fazla olması durumunda dış ticaret açığı, ihracatın ithalattan fazla olması durumunda da dış ticaret fazlası söz konusudur.

Cari işlemler hesabında yer alan kalemlerin aktif pasifinden fazla ise cari işlemler fazlası, pasifi aktifinden fazla ise cari işlemler açığı vardır. Cari işlemler hesabındaki açık ülkenin dış ticaretindeki açıklardan kaynaklanabileceği gibi, dış ticareti dengede olduğu halde uluslararası hizmet ödemeleri ve dışarıya yapılan karşılıksız transferlerden de meydana gelebilir.

Ödemeler bilançosundaki kalemlerin bazıları otonom bazılarda denkleştirici veya finansman niteliklidir. Ödemeler bilançosunda ekonomik açıdan denge sağlandığı zaman otonom kalemlerin bir açık yada fazlalık vermemesi anlaşılır. Denkleştirici kalemler, otonom işlemler sonucu ortaya çıkan açık veya fazlalıkları dengeye getirir. Altın ve döviz rezervlerindeki değişmeler ile kısa vadeli sermaye hareketleri denkleştirici ve finansman niteliklidir. Otonom işlemler ise uluslararası mal, hizmet ve sermaye akışını doğuran ülkeler arasındaki fiyat, gelir, faiz oranları gibi ekonomik değişkenlere bağlı olarak harcama birimlerinin kararlarından doğan işlemlerdir(5). Cari işlemler dengesini oluşturan mal ve hizmet ihracı ile ithali ve uzun vadeli sermaye

(5) ÖKSÜZ, s. 10.

hareketleri otonom niteliklidir(6). Otonom kalemler arasındaki fark ödemeler bilançosu açığını gösterir. Bu fark ise denkleştirici kalemlere eşit olacaktır. Çünkü ödemeler bilançosu açığını kapatmak üzere, altın ve döviz rezervleri kullanılacak veya kısa vadeli sermaye hareketlerine başvurulacaktır. Bu nedenle bir ülkenin ödemeler bilançosu açığı bir yıllık bir dönemde, ülkenin altın ve döviz rezervlerindeki azalış ile kısa vadeli borçlardaki artışı toplamı olarak da tanımlanabilir.

Ödemeler bilançosu açıkları görünür ve potansiyel açıklar olarak sınıflandırılabilir(7). Potansiyel açık, dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılmasıyla ortaya çıkabilecek açıklardır. Potansiyel açıkların boyutu ithalat ve ödemeler üzerine konan kısıtlamalar ile ihracatı döviz getiren işlemler ve sermaye girişlerini özendirici önlemlerin uygulamada kaldığı süre ve etkinliği belirleyecektir(8). Görünür açıklar ise ödemeler bilançosundaki fiili açıklardır.

Ödemeler bilançosunda meydana gelen dengesizlikler parasal, yapısal ve arızî nedenlerden kaynaklanabilir. Bu tür dengesizlikleri "geçici" ve "temel" dengesizlikler olarak ayırabiliriz(9).

-
- (6) Erden ÖNEY, Uluslararası Para Sistemi, Ankara Üniversitesi S.B.F. Ya. No.448, Sevinç Matbaası, Ankara 1980, s. 15.
- (7) Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, Turhan Kitapevi, Ankara 1982, s. 177.
- (8) ÖKSÜZ, s. 10.
- (9) Harry G. BRAINARD, Çev. Osman TEKOK, Uluslararası İlişkiler Dış Ticaret Teorileri, A.İ.T.İ.A. Ya. No.84, Ankara 1975, s. 65.

Geçici dengesizlikler, tarım ürünleri üretimindeki düşüşlerden, ülkenin ticari ilişkide bulunduğu ülkelerdeki ekonomik durgunluktan, döviz kurlarına ilişkin spekülatif bekleyişten, yabancı mal ve hizmet talebindeki değişikliklerden, faiz oranlarının diğer ülkelerde geçici olarak yükseltilmesinden kaynaklanan sermaye hareketleri sonucu ortaya çıkabilir. Dengeyi bozucu faktörlerin ortadan kalkması durumunda da denge yeniden gerçekleşir.

Ödemeler bilançosunda en önemli dengesizlik, yapısal bozukluklardan kaynaklanan temel dengesizliktir. Temel dengesizlikler uluslararası ticarete meydana gelen kaymalar, teknolojik ilerlemeler ve tüketici tercihlerinde meydana gelen değişimler sonucu ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğünün kaybolması, uluslararası ticareti engelleyici ve ulusal üretim sektörlerini koruyucu önlemler nedeniyle ortaya çıkabileceği gibi, enflasyon ve ona bağlı olarak ulusal paranın aşırı değerlenmesi sonucunda meydana gelebilir. Enflasyon nedeniyle fiyatlar yükselirken resmi kur sabit tutulması, ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olur. Bu durumda yabancılar açısından ihracat pahalılaştıkça ülke sakinleri açısından ithalat özendirilmiş olur. Enflasyon ayrıca ülkeye yabancı sermaye girişini azaltarak da dış açıkları büyütebilir. Bu durumda enflasyonu önleyici politikalar uygulanarak fiyat artışları ve aşırı değerlenmenin önlenmesi gerekecektir.

II - DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

Her ülkenin kendi sınırları içinde geçerli olan bir para birimi vardır. Ülke içi ticaretle para birimi tek olduğu için bu para ülke sınırları arasında her yerde geçerli olacaktır. Uluslararası ticaretle ise, ticari ilişkide bulunan iki ülke ve bunların kendi paraları söz konusudur. Ülkeler arasındaki iktisadi işlemlerin gerçekleşebilmesi ve nakdi ödemelerin yapılabilmesi için bir ülke parasının diğer ülke parasına çevrilmesi veya aralarındaki değişim oranının belirlenmesi lazımdır.

Döviz kuru (kambiyo kuru, Parite), iki milli para birimi arasındaki değişim oranıdır. Diğer bir deyişle bir yabancı paranın milli para cinsinden fiyatıdır(10). Bu açıdan döviz kurları, her ülkenin kendi para birimi ile ifade edilmiş olan fiyat ve maliyetlerini diğer ülkelerinki ile karşılaştırma olanakını sağlar.

Döviz kuru döviz piyasasında oluşur. Döviz piyasasını döviz alım ve satım işlemlerinin yapıldığı yer olarak tanımlayabiliriz. Ancak döviz piyasası, alıcı ve satıcıların karşı karşıya geldikleri bir yerden daha ziyade bir örgütten oluşmaktadır. Eğer döviz alıcı ve satıcıları haberleşme araçları ile birbirlerinden haberdar olabiliyorlar ise döviz piyasası oluşmuş demektir. Döviz piyasasındaki kurumlar ise bankalar, komisyoncular, merkez bankaları ve hazinelerdir. Döviz piyasalarında arz ve

(10) KARLUK s.307; Gülten KAZGAN, Uluslararası Ekonomi C.P. Kindleberger'den Uyarılma, Yalkın Ofset Matbaası, İstanbul 1972, s. 23 24.

talebe göre belirlenen ve günlük olarak kambiyo cetvelleri ile ilan edilen döviz fiyatlarına "Gerçek kur" veya "Cari kur" denir.

Ülkeler bazen dış ticaret işlemlerine farklı kurlar uygulayabilirler. Bu durumda cari kur yanında resmi alışverişlere uygulanan resmi kur sözkonusudur. Resmi kurla cari kurlar arasında bir fark sözkonusu olduğunda ülkeler döviz kontrolüne giderek döviz harcamalarını kontrol altına alırlar.

İki ülke parası arasında direkt olarak uygulanan döviz kuruna "düz kur" denir. Yani bir ülke parası ile doğrudan diğer ülke parasının satın alınması sırasındaki döviz kurudur. Örneğin Türk lirası ile direkt dolar satın alındığında bir dolar için 600.-TL ödenmişse doların düz kuru 600.-TL dir. Dolar direkt olarak satın alınabileceği gibi dolaylı olarakta satın alınabilir. Önce TL ile Mark, sonra Mark ile Sterlin, daha sonrada Sterlin ile Dolar satın alınabilir. Bu durumda TL ile Dolar arasındaki kura "çapraz kur" denir. Düz kurlar ile çapraz kurlar arasındaki farklar uluslararası ticaretin yön değiştirmesine ve uluslararası ödemelerin yapılmasında karışıklığa neden olur. Bunun için düz kurlarla çapraz kurlar arasında bir farkın olmaması gerekir.

Döviz kurları ile ödemeler bilançosu arasında önemli bir ilişki vardır. Ödemeler bilançosu açık ve fazlaları, döviz arz ve talebi üzerinde etkide bulunarak döviz kurunun belirlenmesinde rol oynar. Bir ülkenin ödemeler bilançosunda meydana gelecek açık, o ülkenin dövize olan talebini arttırır. Dövize olan talep artışı, döviz arzı sabit iken döviz kurunun yükselmesine, diğer

bir değişle ülke parasının değer kaybetmesine neden olur. Dvız kurundaki yükselme ihracatı özendirerek ve ithalatı kısarak ülkenin dvız arzının artmasına yol açar. Dvız arzındaki artış ise demeler bilanęosunda denge yaratan yeni bir oluşumunu sağlar.

Ülkelerin demeler bilanęosunu sağlamada, dvız kurlarıyla ilgili olarak alacağı tedbirler, ülkelerin tek başlarına aldıkları kararlardan çok, uluslararası para sisteminin yönlendirmesine göre alınmaktadır.

İktisat teorisinde dvız kuru sistemleri, dvız kurunun piyasa koşullarına bağlı olup olmamasına göre "Sabit Kur Sistemi" ve "Esnek Kur sistemi" diye ikiye ayrılabilir(11). Bu iki sistem arasında ara sistemler de söz konusudur. Bunlar arasında en önemlisi, sabit ve esnek kur sistemlerinin yararlı yönlerini içeren "Esneklik Kazandırılmış Sabit Kur Sistemi"dir.

Dvız kuru sistemlerinde, dvız kurlarının belirlenmesi, işleyişi ve demeler bilanęosu dengesini sağlamak için yapılacak kur ayarlamalarının oranı farklı özellikler göstermektedir.

Belirleniş şekli ne olursa olsun, bütün dvız kuru sistemlerinde temel amaç, demeler bilanęosunu dengede tutan denge kurlarını belirlemektir(12).

(11) Delbert A. SNIDER, Introduction to International Economics, Richard D. Irvin Inc, Homewood, Illinois 1971 s. 329-330.

(12) W.M. Scammel, International Monetary Policy Bretton Woods and After, John Wiley and Sons, New York 1975, s. 71-75.

Döviz kuru sistemlerinde, denge döviz kurunun değişmesi nadir ise veya değişmesine izin verilmiyorsa sabit kur, kurlardaki değişme sık olmakla beraber belirli sınırlar arasında kalıyorsa esneklik kazanılmış sabit kur sistemi uygulanıyor demektir. Döviz kurlarındaki değişmeler çok kısa aralıklarla, döviz arz ve talebine bağlı olarak gerçekleşebiliyorsa esnek kur sisteminin geçerli olduğu düşünülür.

A - SABİT KUR SİSTEMİ

1- Tanımı

Eğer bir ülkenin döviz kurunun değişmesine istisnai durumlar dışında izin verilmiyorsa Sabit Kur Sistemi uygulanıyor demektir. Sabit kur sisteminde döviz kurları arz ve talep koşullarına bağlı kalmaksızın belirlenmektedir. Sabit kur sisteminde her ülke kendi döviz kurunu dış standartlar açısından sabit tutar(13). Söz konusu dış standartlar altın, gümüş, başka bir ülkenin parası olabilir.

Sabit kur sisteminde ülkeler döviz kurlarını sabit tutabilmek için altın ve döviz rezervlerine ihtiyaç duyarlar. Kurların belli sınırlar dışına çıkmasını engellemek için ise piyasada, altın ve döviz alım satım işlerini yaparlar.

Sabit kur sistemi en iyi şekilde altın standardı ve altın döviz standardında işlemiştir(14). Ayrıca sabit döviz kuru uygulamalarını kağıt para sistemlerinde de görmek mümkündür. Al-

(13) Sidney J. WELLS, International Economics, London 1973, s.202.

(14) KARLUK, s. 312.

tın standardının terkedilmesinden sonra 1970'lerin başına kadar birçok para arasındaki döviz kurları, ülkelerin merkez bankaları tarafından çok dar sınırlar içinde dalgalanmasına izin verilecek şekilde bir esasa bağlanarak yeni bir sabit kur sistemi oluşturulmuştur(15). Bu yeni sisteme "Bretton Woods" veya "Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi" denilmiştir. Adı geçen sistemin sabit kurlar arasında ele alınması, sistemin sabit kurların özellikle içermesi ve ayarlanabilir kurların zamanla değişmez kurlara dönüşmüş bulunmasındandır(16).

2- Çeşitleri

Sabit Kur Sistemleri "Altın standardı", "Altın döviz standardı" ve "Ayarlanabilir sabit kur sistemi" veya "Bretton Woods" sistemlerinden oluşmaktadır.

a- Altın Standardı

1880 - 1914 dönemi Uluslararası para sisteminde altın standardının uygulandığı dönem olarak kabul edilmektedir. Dünyada birçok ülke tarafından uygulanan ve 1914 yılına kadar uluslararası para sisteminin güçlü bir örneğini sergileyen bu sistem, bu tarih-

(15) İlker PARASIZ - Baki PİRİMOĞLU, Para ve Banka T.C. Anadolu Üniversitesi Ya. No. 74, Meteksan Ltd şti, Ankara 1985, s. 422.

(16) Nahit TÖRE, Döviz Kuru Politikasına Kuramsal Bir Yaklaşım, Olgaç Matbaası, Ankara 1981, s. 477.

ten itibaren iki dünya savaşı arasında oldukça başarısız olmuştur(17).

Altın standardında her ülke kendi parasının resmi altın değerini belirlemek zorundadır. Ayrıca ülkeye altın giriş ve çıkışı serbesttir ve ellerinde altın külçe bulunduranlar bunları altın sikkeye dönüştürebilirler.

Altın standardı uygulamasının ilk şekli altın sikke sistemidir. Bu sistemde tedavüle konu olan paralar, % 100 altın karşılığında çıkarılan banknotlar ile, altın sikkelerden oluşmuştur.

Altın standardı uygulamasının diğer bir şeklide altın külçe sistemidir. Bu sistemde tedavülde, altın külçeye konvertibilitesi olan kağıt paralar mevcuttur. Ancak belli miktarın üzerindeki kağıt paralar için altın külçe verilmektedir. Ayrıca altın sikkeler de tedavülde değildir. Altın külçe uygulamasında altın, iç ödemelerde değil, dış ödemelerde kullanılabilir duruma gelmiştir.

Altın standardında tüm ulusal paraların belli ağırlıkta altınla tanımlanması bu paralar arasındaki değişim oranını da belirtmektedir(18). Bu oran aynı zamanda tüm ulusal paralar arasındaki resmi döviz kurunu ifade etmektedir. Altın standardında döviz kurlarının resmi kurdan ne miktar farklı olabileceğini yani altın ihraç ve ithal noktalarını, altının bir ülkeden diğerine

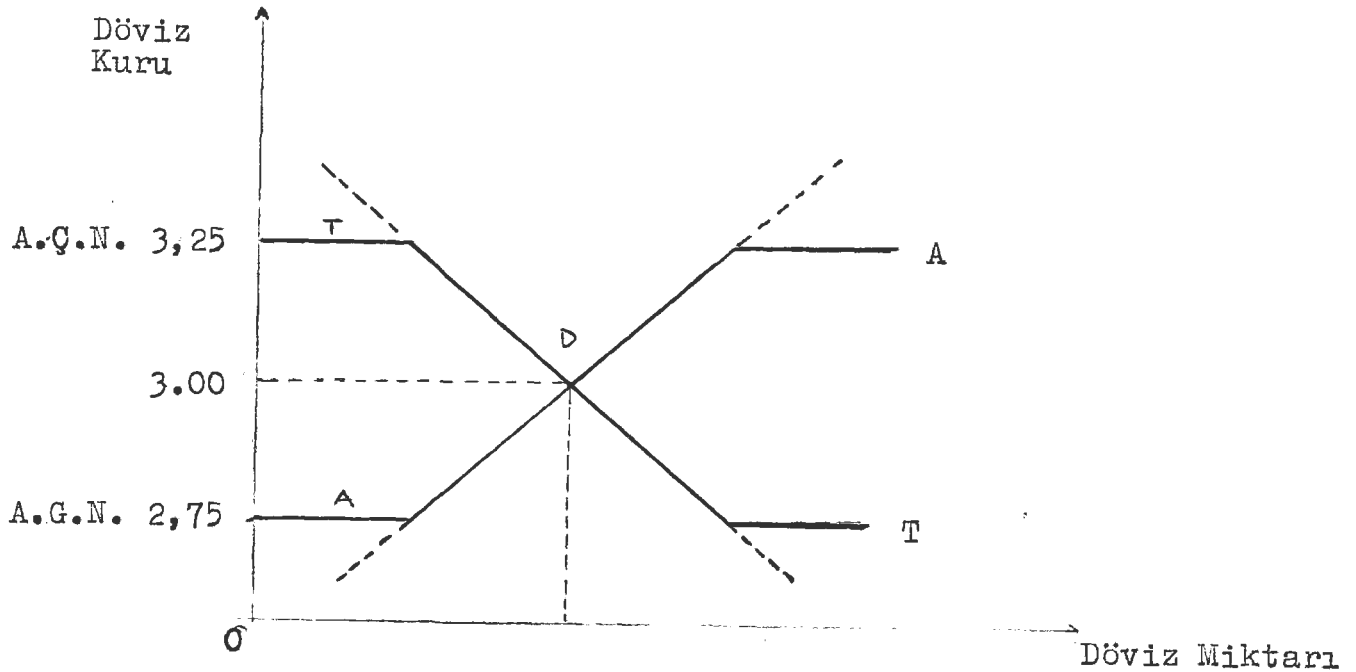
(17) Peter M.LINDERT-Charles P.KINDLLBERGER, International Economics, Richard D.Irwin Inc, Illinois,1982, s. 388.

(18) Baki PİRİMOĞLU, Para Teorisi, Anadolu Üniversitesi Teksir Bürosu, Eskişehir 1985, s. 48.

gönderilmesi için taşıma, sigorta, faiz kaybı gibi gerekli masrafların tutarı belirleyecektir.

Altın standardında, altın ihraç noktasında döviz arzı ve altın ithal noktasında da döviz talebi sonsuz esnektir. Bu fiyatlardan ülkeye istenildiği kadar altın çıkıp girebilecektir. Bu sistemde döviz kurunun belirtilen noktaların dışına çıkması mümkün değildir. Böyle bir durumda komisyoncular arbitraj(19) işlemlerine başvurarak kurun yeniden belirtilen sınırlar arasında kalmasını sağlayacaklardır.

Altın standardında döviz kurlarının istikrarı ve sistemin işleyişi aşağıdaki şekil I yardımıyla açıklanabilir.

(19) Altın standardında arbitraj işlemleri döviz komisyoncularının piyasa kuru ile resmi kur arasındaki farkı kâr olarak elde etmek amacıyla değeri düşen parayı alıp altınla değiştirmeleridir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. KARLUK, s. 303; SEYİDOĞLU, s. 155.

Bir Türk Lirası 1 gram altınla ve bir Dolarda 3 gram altınla tanımlandığında döviz kuru 1 dolar = 3 TL olacaktır. Altının bir ülkeden diğer ülkeye nakli içinde 0,25 TL'lik bir masraf gerekiyor olsun. Bu durumda döviz kuru 3,25 TL'nin üzerinde ise ülkeden altın çıkacak, 2,75 TL'nin altında ise ülkeye altın girecektir. Varsayalım ki Türkiye'nin Amerikaya ihracatındaki bir artış nedeniyle döviz arzı artmış ve dolar fiyatı 2,5 TL'ye düşmüş olsun. Bu durumda spekülâtorler piyasada değer kaybetmemiş olan Doları satın alarak A.B.D. Merkez Bankasına verip 1 Dolar karşılığında 3 gram altın talep ederler. Bu altını 0,25 TL masraf karşılığında Türkiyeye nakledip 3 gram altın karşılığında 3 TL elde ederek her dolar için 0,25 TL lik bir kâr sağlarlar. Sonuçta Türkiye'de dolara artan talep, döviz kurunun yükselmesine ve yeniden dengeye gelmesine yol açar. Bu nedenle altın standardında döviz kurunun resmi kurun altına inmesi mümkün değildir. Döviz kurundaki en ufak bir düşme durumunda altın arbitrajı, başlayarak döviz kuru eski düzeyine çıkar. Aynı şekilde piyasa kurunun üzerine çıkamayacağını da söylemek mümkündür.

Altın standardında ödemeler bilançosu otomatik olarak sabit döviz kurunda dengeye gelmektedir. Klasik iktisatçılar altın standardını bütün ülkelerin kabul etmeleri halinde ödemeler bilançosunda oluşabilecek dengesizliğin altın para sisteminin işleyişiyle otomatik olarak sağlanabileceğini söylemişlerdir(20).

Klasik iktisatçılara göre bir ülkenin ödemeler bilançosundaki açıklar ya doğal afetler yada üretim azalmasından doğar.

(20) SNIDER, s. 333-334.

Bunun sonucunda da ülkede iç fiyatlar yükselir ve ithalat artar. İthalat ülkeden altın çıkışını artırır ve buna bağlı olarak ödemeler bilançosu açık verir. Ülkeden altın çıkışı, para arzının azalmasına yol açar. Miktar teorisi gereğince para miktarındaki azalma, aynı oranda fiyatlara yansiyarak, maliyetleri ve fiyatları düşürücü bir etkide bulunur. Ödemeler bilançosu açık veren ülkede fiyatlar düşerken, ihracat yapılan ülkedeki altın miktarı artışı fiyatları artıracaktır. Buna bağlı olarak fiyatları düşen ülkenin üretimi ve ihracatı artarak ülkeye altın girişi başlıyacaktır. Böylece ödemeler bilançosu yeniden dengeye gelecektir.

Altın standardında ödemeler bilançosu dengesi, fiyatların esnek olmaları koşuluna dayanmaktadır; Fiyatların esnek olmadığı dönemlerde, denge gelir ve faiz değişimleriyle sağlanmıştır(21). Gelir ve faiz değişimleri Keynesyen düşüncenin bir ürünüdür. Bu görüşe göre ödemeler bilançosu açık veren ülkenin altın ihraç etmesi nedeniyle, ülkedeki para arzı azalır. Para arzının azalması, faiz hadlerinin yükselmesine yol açar. Faiz hadlerindeki artış ise ülkeye kısa vadeli sermayenin gelmesine yol açar. Ayrıca faiz hadlerindeki artış ülke içi yatırımları azaltarak, toplam harcamalar ve milli gelirin düşmesine neden olur. Milli gelirden meydana gelen düşme marjinal ithal eğilimine bağlı olarak ithalatın azalmasına neden olur ve ödemeler dengesi yeniden sağlanır.

(21) ÖNEY, s. 92.

Altın standardında ödemeler dengesi, döviz kurlarında bir değişme yapılmadan, fiyat gelir ve faiz değişimleri yoluyla sağlanmaktadır.

b- Altın Döviz Standardı

Altın döviz standardı her paranın belli bir sabit kurdan, rezerv olarak seçilen, altına eşdeğer olan bir veya birkaç dövize serbest konvertibilitesinin olduğu sistemdir(22).

Altın döviz standardında ülke parası, altın yerine buna dönüştürülebilen bir dövize belli bir kur üzerinden bağlanır. Böylece bir ülke altın standardı uygularken diğer ülkeler ellerinde istenildiğinde altına dönüştürülebilen o ülke parasını veya alacak senetlerini tutabilirler(23). Bu sistemde tedavülde altın sikke yada altına dönüştürülebilen banknotlar yerine sadece o ülkenin kağıt parası dolaşır.

Altın döviz standardı, altın standardına benzemekle beraber konvertibil ulusal paraların rezerv olarak kullanılması, sistemi altın standardından ayıran bir özelliktir(24).

Sistemin işleyebilmesi için önce anahtar paranın seçimi söz konusudur. Bir ülke parasının anahtar para olabilmesi için

(22) İlker PARASIZ, Uluslararası Para Sistemi, Bursa İ.T.İ. Akademisi Ya. No. 38, Bursa 1980, s. 13.

(23) ÖNEY, s. 87.

(24) Miltiades CHACOLIADES, International Monetary Theory and Policy, Mc Graw-Hill, International Book Company, Tokyo 1982, s. 152.

o ülkenin diğer ülkelere çok satan, kapital sağlayan ve kısa vadeli kredi veren ülke olması gerekir(25). Bu şartlara sahip ülke parası ülkeler arasında ödemelerde kullanılabilir.

Altın döviz standardına geçilmesinin en önemli nedeni, dünyadaki altın üretiminin yetersiz oluşudur. Bu nedenle altın döviz standardı uygulamasıyla ülkelerin altın para emisyonundan kaçınmaları ve altın yerine Merkez Bankalarında bir miktar başka ülke paralarını da bulundurmaları sağlanmıştır.

Ülkeler ellerindeki anahtar paraları o ülkenin merkez bankasından istedikleri anda altına dönüştürebileceklerdir. Bununla beraber ellerinde anahtar para bulunduruyor iseler karşılığında faiz geliri de elde edeceklerdir.

Altın döviz standardı 1922 yılında Cenova Konferansı ile kabul edilmiş ve 1928'lere kadar altında tasarruf sağlamada başarılı olmuştur. Ancak daha sonra ülkeler arasında işbirliğinin sağlanamaması nedeniyle ödemeler dengesi sorunları, tek taraflı misillemeli ithal kısıtlamaları ve karşılıklı devalüasyonlarla çözümlenmeye çalışılmıştır(26).

1929 Ekonomik buhranı sırasında birbirini izleyen devalüasyonlar sonucu ellerinde altın bulunduranlar faiz gelirlerinden daha çok kazanç sağlamışlardır. Ayrıca devalüasyonlar dövizlerin sağlamlığı hakkındaki belirsizlik ve kuşukları artırmış ve bir çok ülke ellerindeki anahtar paraları altına çevirmeye başlamıştır. Büyük buhranın da etkisiyle altın döviz standardı son bulmuştur.

(25) PARASIZ, s.14.

(26) ÖNEY, s.120-122.

c- Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyayı etkileyen ekonomik buhran, ülkeleri, dünya ticaretini serbestleştirecek, çok yanlı denkleşmelere imkan verecek yeni bir uluslararası para sistemi arayışına yöneltmiştir. 1944 yılında Bretton Woods'ta 44 ülkenin katılımıyla yapılan konferansta yeni kurulacak para yada ödemeler sistemine temel olmak üzere önerilen planlardan White Planı bazı değişikliklerle kabul edilmiştir(27).

Bretton Woods sisteminin amacı, kısa dönemli dalgalanmalar karşısında sabit kurları muhafaza edecek bir kur düzeninin yaratılmasıdır. Döviz kurlarındaki değişme sadece uzun dönemde ve ödemeler bilançolarının sürekli açık veya fazla vermeleri durumunda meydana gelecektir. Öte yandan döviz kurlarında böyle bir değişiklik oluştuğunda bir dizi rekabetçi devalüasyonlar zincirinin doğmamasını da yeni sistem sağlayacaktır(28).

Bretton Woods Sisteminin kabul edilmesiyle birlikte Uluslararası Para Fonunun (IMF) kurulması kararlaştırılmıştır. Sistemi yönetmek için kurulan fonun amaçları, döviz kurlarında istikrarı sağlamak, rekabetçi devalüasyonları önlemek, fonun kaynaklarını üye ülkelere tahsis ederek ödemeler bilançosu dengesizliklerini ulusal veya uluslararası refahı zedeleyen önlemlere başvurmadan düzeltmeyi sağlamak şeklinde özetlenebilir(29).

(27) Rudi WEISWILLER, Introduction to Foreign Exchange, Woodhead Foalkner Ltd. Cambridge 1983, s.108-114.

(28) PARASIZ-PİRİMOĞLU, s.441.

(29) İhlân ULUDAĞ, Uluslararası Para Sorunları, İstanbul İ.T.İ.A. Nihad SAYAR Yayın ve Yardım Vakfı Ya. No. 331-564, İstanbul 1980, s.31-39; PARASIZ, s.134-138; ÖZBEK, s.19-20.

Bretton Woods sisteminde döviz kurlarının belirli marjlar arasında dalgalanmasına izin verildiği için sisteme "Ayarlanabilir Sabit Kur" sisteminde denilmektedir(30).

IMF ana sözleşmesi ayarlanabilir sabit kur sisteminin esaslarını düzenlemiştir(31). Buna göre üye ülkeler kendi parasının istikrarını sağlamak için para birimlerini belli bir altın ağırlığıyla veya değeri altına göre tesbit edilmiş olan A.B.D. Dolarıyla(32) belirlemeyi kabul etmişlerdir. Böylece ulusal paraların değerlerinin belirlenmesinde Altın-Dolar paritesi değişmeyen ve ortak bir değer ölçüsü olacaktır(33).

Ayarlanabilir Sabit Kur Sisteminde döviz kurlarının belirli marjlar arasında dalgalanmasına izin verilir. Bu marj IMF statüsüne göre % 1 olarak kabul edilmiştir. Buna göre her ülke Merkez Bankası döviz piyasasına müdahale ederek piyasa kurunun resmi kurdan % 1 alt ve üst sınır aşmasını önleyecektir(34). Merkez Bankalarının bu müdahaleyi gerçekleştirebilmesi için altın ve yabancı dövizlerden oluşan bir rezerve sahip olmaları gerekecektir.

Ayarlanabilir Sabit kur sisteminin işleyişi Şekil II yardımıyla açıklanabilir.

(30) SNIDER, s.348.

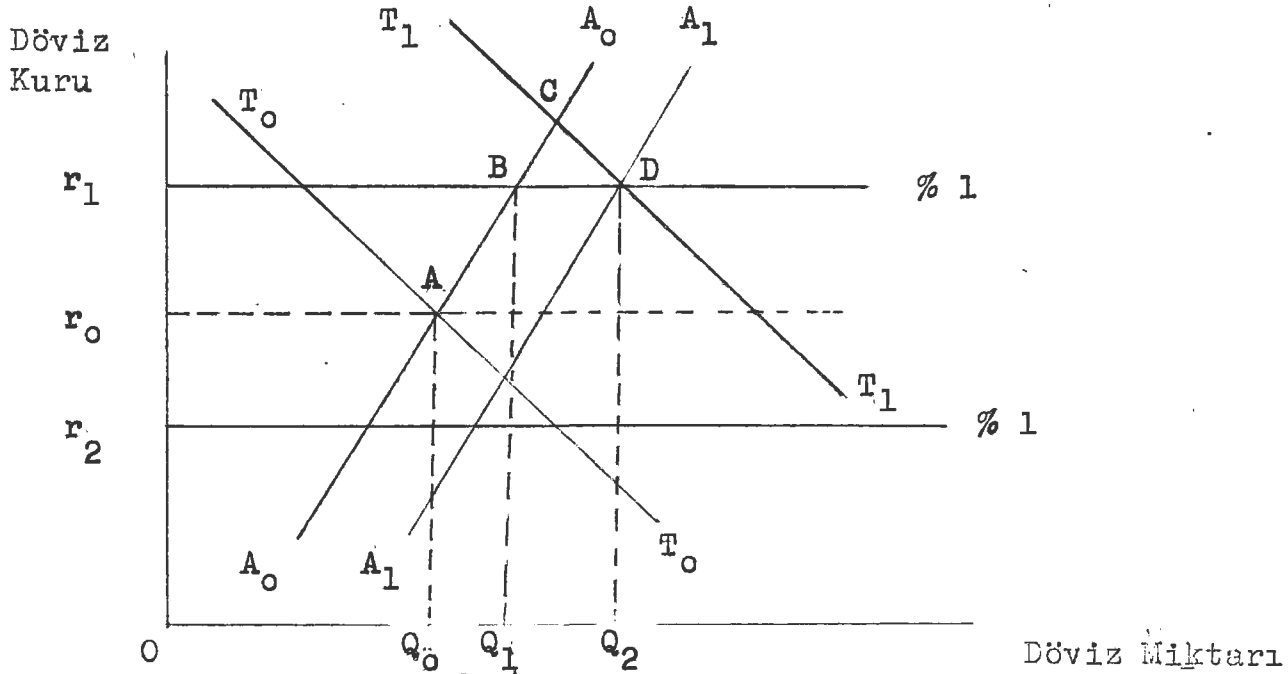
(31) Gül Günver TURAN, Uluslararası Para sistemi Dünyü ve Bugünü,

Türkiye İş Bankası Kültür Ya. No.205, Ankara 1980, s.102.

(32) Bretton Woods'ta A.B.D. Yabancı para otoritelerinin elinde bulunan dolarları, 35 \$ = 1 ons altın = 0,888,671 gr. altınla değiştirmeyi kabul etmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. PARASIZ, s.136-137; ULUDAĞ, s.39.

(33) ULUDAĞ, s.39.

(34) ÖNEY, s.126.

ŞEKİL II

Şekilde r_0 ülke parası ile döviz arasındaki resmi kuru, r_1 ve r_2 kurun dalgalanabileceği marjları göstermektedir. Döviz arz ve talebini gösteren A_0 ve T_0 eğrilerinin kesiştiği A noktasında döviz kurunun oluştuğunu varsayalım. Döviz talebi herhangi bir nedenle artarak, talep eğrisi T_1 durumuna geldiğinde yeni denge kuru C noktasında olacaktır. C noktasının % 1 lik marjın dışında olması Q_1 Q_2 kadar ödemeler dengesi açığının olduğunu ve ülke parasının marjın üzerindeki bir oranda değer kaybına uğradığını göstermektedir. Bu durumda ülke Merkez Bankası döviz istikrar fonundan piyasaya altın veya döviz arzederek, Q_1 Q_2 kadarlık talep fazlasını karşılamaya çalışacaktır. Piyasaya döviz arzedildiği için arz eğrisi A_1 durumuna gelecek ve kurun r_1 düzeyinde kalması sağlanacaktır. Aynı şekilde döviz istikrar fonu yardımıyla kurun r_2 'nin altına düşmesi de kolaylıkla engellenebilir. Eğer döviz istikrar fonunda yeterli altın ve döviz yoksa bu durumda yapılacak şey, ülkenin döviz kurunu değiştirmesidir.

Ayarlanabilir Sabit Kur Sisteminde bir ülke, parasının değerini dış ödemelerden temelli bir dengesizlik halinde değiştirebilir. IMF temel dengesizlik kavramına bir açıklık getirmemiş ve bu kararı ülkelerin kendisine bırakmıştır. Ülkeler dış ödemelerinde temel dengesizlik durumunu öne sürerek döviz kurlarını değiştirmek istediklerinde IMF'un onayını almak durumundadırlar. Döviz kurlarındaki değişim % 10'un altında olduğu durumda ülkeler bu değişikliği yapmakta serbest bırakılmıştır. Eğer %10'un üstünde bir değişiklik gerekiyorsa, bu durumda IMF'un izninin alınması zorunludur(35).

Ayarlanabilir kur sistemini altın standardı tipi sabit kurlardan ayıran en büyük özellik bu sistemde sınırlı da olsa döviz kuru politikasına yer verilmiş olmasıdır. Gerçi bu sistemde de döviz kurlarının istikrarı temel kuraldır. Ama gerektiğinde dış denge için döviz kurlarında değişiklik yapma olanağı ülkelere tanınmıştır. Böylece sisteme katılan ülkeler dış yada iç denge ikileminden, başka bir deyişle dış denge uğruna deflasyon ve işsizliğe katlanma külfetinden kurtulmuş olmaktadır(36).

Sistem, döviz piyasalarındaki arz ve talep koşullarına bağlı olarak meydana gelen ödemeler bilançosu açığı veya fazlalarının döviz kuru politikalarıyla değiştirilmesine izin verdiği halde, uygulamada A.B.D., doların sistemde rezerv para işlevi gördüğünü öne sürerek dış ödeme açıkları için devalüasyon yapmaktan kaçınmıştır. Bunun sonucunda ödemeler dengesi fazla

(35) ÖNEY, s.128; ULUDAĞ, s.40.

(36) TÖRE, s.492.

veren ülkeler de paralarını revalüe etmekten kaçınmış ve paralar arasındaki kurlar uzun bir süre değişmemiştir. Bu da döviz kurlarındaki değişmelerden beklenen önemi azaltarak sistemi gelişmiş ülkeler açısından altın standardına yaklaştırmıştır.

3- Yöneltilen Eleştiriler

Sabit kur sistemine yöneltilen eleştirilerin en önemlisi sistemin yabancı döviz piyasasında spekülasyona ve haksız kazançların doğmasına yol açmasıdır. Halkın belli bir yüzdesi merkezi otoritelerin cari döviz kurunu koruyabilme gücünden kuşku duyması durumunda spekülasyon krizi gelişir(37). Döviz kurlarından denge zaman içerisinde mevcut döviz rezervleriyle korunamıyorsa, ülke parasının değerinin düşürülmesi yani devalüasyon yapılması fikri yaygınlaşır. Böyle bir durumda spekülatörler değeri düşen parayı satıp değeri yükselen parayı almak için harekete geçerler. Bu işlemler dövize olan talebi daha da artırır. Bunun sonucu olarak devalüasyonun yapılması durumunda da spekülatörler büyük kârlar elde ederler.

Sabit kur sistemine yöneltilen eleştirilerden biri de, denge kurlarından uzaklaşıldığı zaman, sistemin ödemeler bilançosu açık veren ülkeleri, durgunluğa yol açan mali ve parasal politikalara zorlaması ve dünya ekonomisi düzeyinde deflasyonist bir yapıya sahip olmasıdır(38).

Sabit kur sisteminde ödemeler bilançosunu dengeye getiren

(37) PARASIZ - PİRİMOĞLU, s.448.

(38) Tansu ÇİLLER, Dünyada ve Türkiye'de Kur Politikaları ve Sorunları, İstanbul Sanayi Odası Araştırma Dairesi Ya. No:13, İstanbul 1983, s.23.

gelire ve faiz değişmelerine bağlı otomatik mekanizmalar vardır. Bir ülkenin ödemeler bilançosundaki açıklar ülkenin altın ihraç etmesine ve buna bağlı olarak para arzının azalmasına neden olur. Para arzındaki azalış ülke içinde faiz hadlerini yükseltir. Dolayısıyla yatırımlar azalır. Yatırımların azalması toplam harcamaların, milli gelir ve istihdam dengesinin azalmasına neden olur. Ayrıca fiyatlar genel seviyesinde de bir düşme olur. Milli gelirin azalması marjinal ithal eğilimine bağlı olarak ithalatı azaltırken fiyatlardaki düşüş de ihracatı artırarak ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasına neden olur. Görüldüğü gibi ödemeler bilançosu açık veren ülkeler, bu açıkları kapatabilmek için istihdam seviyesinin ve fiyatların düşmesine dolayısıyla deflasyona ve işsizliğe katlanmak zorundadırlar.

Ödemeler bilançosu fazla veren ülkede de, yukarıdaki mekanizma tersine işleyerek ülkenin enflasyona katlanmasını gerektirir.

Sabit kur sisteminde ülkeler döviz kurlarının istikrarını sağlamak ve ödemeler bilançosu açıklarını kapatmak üzere altın ve döviz rezervlerine ihtiyaç duyarlar. Döviz talebinin, arzı aşması durumunda da ellerindeki rezervleri piyasaya sürerek döviz kurlarının istikrarını sağlarlar. Piyasada döviz talebi zamanla rezervlerin tükenmesine ve ödemeler bilançosu açıklarına neden olur. Bu durumda ülkeler, uluslararası ticareti kısıtlayıcı gümrükler ve döviz denetimlerine başvurarak, rezervlerin tükenmesine engel olurlar. Bunun için de ithal mallarına uygulanan gümrük vergilerini artırır, ihracatta ve ithalatta farklı döviz kurları uygulayarak, veya dış ticarete miktar sınırlamaları

koyarlar. Bütün bu işlemler ise dünya ticaretinin azalmasına neden olur.

Sisteme yöneltlen bir diğer eleştiri de, sistemin dünya ekonomileri üzerinde ülke içi istikrarsızlık açısından oldukça yüksek bir maliyete yolaçma eğiliminde olmasıdır(39). Sabit kur sisteminde ödemeler bilançosunu dengeye getiren, gelire ve faiz değişmelerine dayalı otomatik mekanizmalar vardır. Ancak bunlar ülkelerin ekonomileri üzerinde para ve maliye politikalarının uygulanması sonucunda olduğu gibi arzu edilmeyen etkilere yol açmaktadır. Diğer bir deyişle açık veren ülkede deflasyona, fazla veren ülkede enflasyona maruz kalmaktadır. Ancak ödemeler dengesi fazla veren ülke, para ve maliye politikalarını otomatik mekanizmaların ürettiği daraltıcı eğilimlere karşı kullanabilecektir. Bu durumda bu tür politikalar otomatik mekanizmaları nötralize edebileceği için ödemeler dengesi açığı olan ülkede otomatik mekanizmanın çalışabileceği durumdan daha fazla işsizlik söz konusu olabilecektir.

Sabit Kur sistemine yöneltlen diğer bir eleştiri de, kurların aşırı değerlenmesi sonucunda ihracata yönelik endüstrilerin dış pazarlarda rekabet gücünün ortadan kalkmasıdır. Sistemi eleştirenler sabit kur sisteminde para otoritelerinin mali politikayı iç dengeyi kurtarmak için kullanmak istediklerini fakat aynı zamanda bu politikanın dış dengenin savunulmasını etkilememesine de

(39) ÇİLLER, s.28.

çalıştıklarını söylemektedirler(40). Bu durumda dış dengenin korunması terk edilmiş olacaktır. Uluslararası ödemelerdeki dengesizlikler ise paranın devalüe edilmesine kadar sürecektir. Ödemeler bilançosu açık veren ülkedenulusal paranın aşırı değerlenmiş olması ithalatı cazip kılarken ihracatı engelleyici bir rol oynayacaktır.

B - ESNEK KUR SİSTEMİ

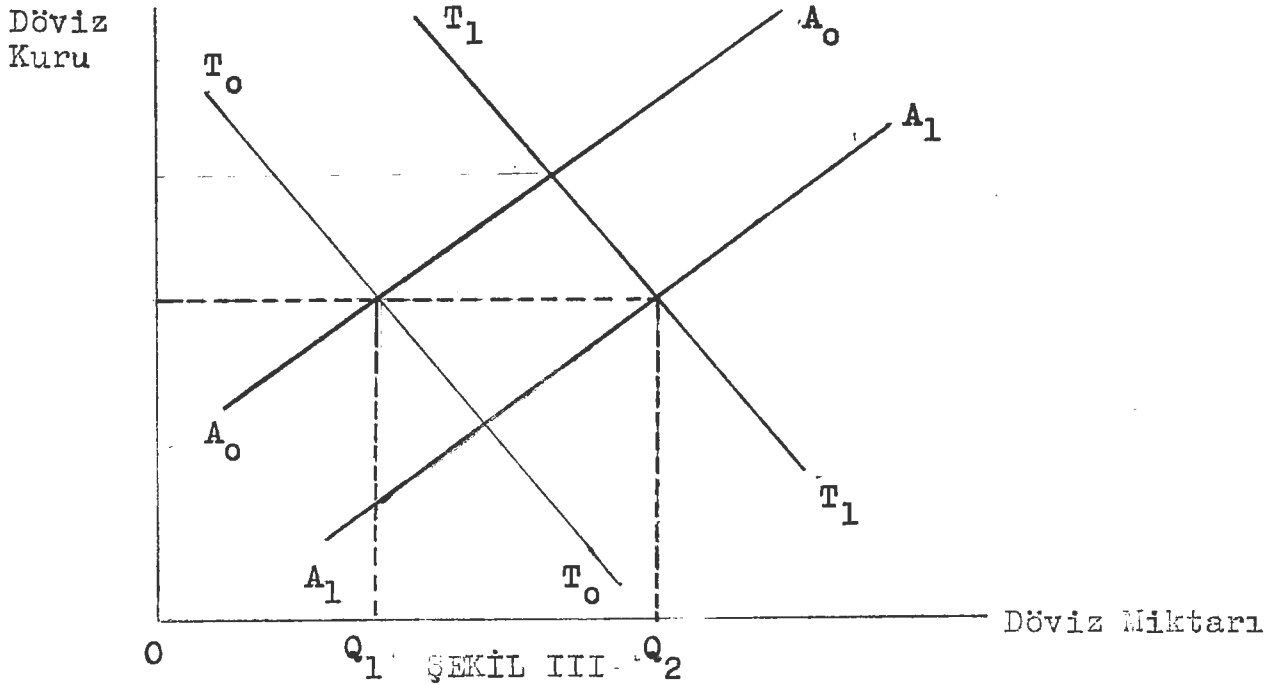
1- Tanımı

Bir ülkenin döviz kurunu yönlendiren diğer bir sistemde esnek kur sistemidir. Esnek kur sistemine, dalgalanan, yüzen, serbest kur sistemi de denilmektedir. Esnek kur sistemi Chicago Okulu iktisatçılarınca savunulmaktadır. Özellikle M. Friedman, F. Machlup, R. Mundel, P. Samuelson, E. Sohmen gibi iktisatçılar bu sistemin taraftarları arasındadır.

Döviz kurlarının devletin müdahalesi olmaksızın arz ve talep koşullarına bağlı olarak serbestçe değişebildiği bu sisteme esnek kur sistemi denilmektedir. Esnek kur sisteminde, döviz kurlarında tam bir esneklik söz konusudur ve döviz piyasası devlet denetiminin dışındadır.

Esnek kur sisteminde döviz kurunun oluşumunu ve sistemin işleyişini Şekil III yardımıyla açıklayabiliriz.

(40) PARASIZ, s.111.

Şekilde A_0 döviz arz eğrisi, T_0 da döviz talep eğrisini göstermektedir. Döviz arz ve talep eğrilerine göre döviz kuru r_0 düzeyinde oluşacaktır. Toplam harcamaların sabit kaldığı durumda döviz arzı sabitken, talebin ithal malları lehine değiştiğini varsayalım. Bu durumda döviz talep eğrisi T_1 durumuna gelecektir. Döviz talebinde meydana gelen artış nedeniyle r_0 döviz kuruna göre Q_1 Q_2 miktarı kadar bir döviz talebi fazlası ortaya çıkacaktır. Aslında KL uzaklığı dış ticaret açığıdır. Ülkenin döviz arzı sabitken döviz talebindeki artış döviz kurunun yükselmesine yol açar ve yeni denge kurunu r_1 düzeyine yükseltir. Döviz kurunun r_1 düzeyine yükselmesi sonucunda da Q_1 Q_2 uzaklığı kadar olan dış ticaret açığı giderilmiş olur. Döviz talebi sabitken (T_0) ülkenin ihracatında bir artış olursa döviz arz doğrusu A_1 durumuna gelecektir ve r_0 döviz kuru düzeyinde KL kadarlık bir dış ticaret fazlası da döviz kurunun r_2 düzeyine ulaşmasıyla ortadan kalkacaktır.

Esnek kur sisteminde döviz kurları döviz arz ve talebine göre serbestçe oluşmaktadır. Döviz arz ve talebini etkileyen faktörler döviz kurlarının değişmesine neden olur. Döviz arz ve talebi fiyat düzeyindeki veya faiz hadlerindeki değişmelerden, zevk ve tercihlerdeki kaymalardan, ya da gelirdeki artış veya azalışlardan etkilenir. Bir ülkede fiyat seviyesinin yükselmesi, ihracatın ve döviz arzının azalmasına neden olur. Ayrıca, ithalat özendirilmiş olacağı için döviz talebinde de bir artış meydana gelir. Dolayısıyla döviz fiyatı daha yüksek bir düzeyde belirlenir. Aynı şekilde faiz hadlerinde meydana gelecek bir artış, ülkeye sermaye girişine, yani döviz arzının artmasına, faiz hadlerindeki düşüş ise ülkeden sermaye çıkışına dolayısıyla döviz talebinin artmasına yol açar. Yabancı ülkelerin mallarına karşı zevk ve tercihlerde meydana gelecek kaymalar da döviz arz ve talebini etkiler. Ülkelerdeki gelir artışları da marjinal ithal meyline bağlı olarak ülkenin döviz talebini etkileyerek yeni bir denge kurunun oluşumunu sağlar.

Yukarıda açıklandığı gibi esnek kur sisteminde serbest rekabet koşulları döviz arzı ve talebini eşitleyerek döviz fiyatını kendiliğinden oluşturmakta ve ödemeler bilançosunda mutlaka bir dengeye ulaşılmaktadır.

Esnek Kur Sisteminde kurların döviz arz ve talebindeki değişmelere karşı duyarlılığı arz ve talep eğrilerinin esnekliklerine bağlıdır. Arz eğrisinin esnekliği düşük olduğu sürece talep

teki artış yada azalışlar döviz kurunda büyük değişmeye yol açar (41).

Esnek kur sisteminde döviz kurlarının döviz arz ve talebine göre belirlenmesi sayesinde kambiyo kontrollerine gerek olmaksızın ve ülke içi istikrarı bozabilecek önlemler alınmaksızın, dış ödemelerdeki dengesizlikler ayarlanabilir. Esnek kur sisteminde dış ödemeleri açık veren ülkenin parasının değeri döviz piyasasında düşeceği için ithal mallarının fiyatı artacak ve ihraç malları ise ucuzlayacaktır(42). Dış ödemelerdeki fazlalıklar ise sistemin tersine işlemesiyle giderilebilecektir. Esnek kur sisteminde ödemeler bilançosundaki dengesizlik kur değişmeleri ile giderilebileceğinden devletin elinde ödemeler bilançosunu dengeye getirmek ve döviz kurlarında istikrarı sağlamak için altın yada döviz rezervi bulundarmasına gerek yoktur(43). Bu nedenle ülkeler altın yada döviz rezervlerinin tasarrufundan ve daha etkin kullanımından dolayı da bir fayda sağlayacaklardır.

Esnek kur sistemi lehinde ileri sürülen görüşlerden biri de ülkelerin izleyecekleri yurtiçi ekonomi politikalarında, yetkili otoritelere daha fazla özgürlük sağlanmasıdır(44). Esnek kur sisteminde ödemeler bilançosu açıkları, döviz kurlarının

(41) Bo SODERSTEN, International Economics, MacMillan Publishers Ltd, London 1984, s.322-323.

(42) P.T. ELLSWORTH, The International Economy, N.Y. Macmillan, 1964, s.308.

(43) Egon SOHMEN, Flexible Exchange Rate, Chicago University Press, Chicago 1961, s.71-72.

(44) Harry G. JOHNSON, "The Case For Flexible Exchange Rates" Federal Reserve Bank Of St. Louis, June 1969, s.12 ; SOHMEN, s.83-90.

yükselmesi ile diğ er bir deyiş le ÷ lke parasının değ er kaybetmesiyle kapatılmaktadır. Dolayısıyla ÷ lkelerin iç eride gelir azaltıcı ayarlamalara ve ticari denetim yollarına baş vurmaları gerekmecektir.

2-  eşitleri

Esnek kur sistemini d÷ viz kurlarının dalgalanma derecesine g÷ re serbest ve g÷ zetimli dalgalanma olarak iki ana baş lık altında toplamak m÷ mkündür.

a- Serbest Dalgalanma

D÷ viz kurlarının hiç bir m÷ dahale olmaksızın piyasa koř ullarınca belirlenmesine "serbest dalgalanma" denilmektedir(45). Serbest dalgalanma sadece teorik bir anlam tař ımaktadır. Serbest dalgalanma ilk olarak batı ÷ lkelerinde b÷ y÷ k kriz veya ekonomik g÷ ç lüklerle karř ılaş ıldığı dñ nelerde denenmiştir. I. Dñ ny÷ savaş ı sonrasında bazı Avrupa ÷ lkelerinin ÷ demeler bilançoları açık vermeye bař lamış ve ticari iş lemlerde dolara artan talep nedeniyle birç ok Avrupa parası dolar karř ısında deę er kaybetmiştir. Bunun sonucu olarak Almanya 1915 yılında markı serbest dalgalanmaya bırakmıştır. İngiltere ve Fransa ise savaş sonrası durgunlak ve enflasyon dñ neminde, 1919'da paralarını dalgalanmaya bırakmış lardır(46).

(45) SNIDER, s.337.

(46) TURAN, s.53-57.

1930 büyük buhranında ortaya çıkan kısa dönemli spekülâtif sermaye hareketleri nedeniyle bazı ülkelerin ödemeler bilançosu açık vermiş ve bazı ülkeler altın döviz standardını terkederek serbest dalgalanmaya geçmiştir. İngiltere, Amerika ve Latin Amerika ülkeleri bu dönemde paralarını dalgalanmaya bırakan ülkeler arasındadır. Dalgalanmanın serbest olduğu dönemlerde dolar ve sterlinin büyük değer kayıplarına uğraması bu ülkelere uluslararası piyasalarda bir rekabet gücü sağlamışsa da, spekülâtif kur hareketlerinin fazla oluşu bu ülkelerin serbest dalgalanmadan kısa sürede vazgeçmelerine neden olmuştur. 1936 yılından sonra esnek kur sistemi uygulamalarına rastlanmamaktadır.

Serbest dalgalanma uygulamalarına 1952-1963 yılları arasında Kanada'da katılmış ve uygulamada başarılı olmuştur(47).

1971 yılında doların altına bağlantısının kopması ve Bretton Woods sisteminin ortadan kalkması sonucu A.B.D. ve bazı Avrupa ülkeleri paralarını dalgalanmaya bırakmışlardır. A.B.D. doları için serbest dalgalanma süresi dört ay olmuştur.

Şekil III'de teorik yapısı ve işleyişi anlatılan serbest dalgalanma, teorik üstünlüklerine rağmen ülkeler tarafından sadece kısa süreli dönemlerde uygulanmıştır. Hükümetler Merkez bankaları aracılığıyla zaman zaman piyasada oluşan kurlara müdahale ederek serbest dalgalanmanın olumsuz etkilerini gidermek istemişlerdir.

(47) ULBRICH, s. 320.

b- Gözetimli Dalgalanma

Gözetimli dalgalanmada döviz kurları, serbest dalgalanmada olduğu gibi arz-talep koşullarına göre ve serbestçe oluşmaktadır. Merkez bankaları Döviz kurlarının aşağı ve yukarı kaydıracak biçimde döviz piyasasına devamlı olarak müdahale ederler. Gözetimli dalgalanmada gözetim ve müdahale düzensiz dalgalanmaların ortadan kaldırılmasına yönelik ise buna "temiz dalgalanma" denir(48). Gözetimli dalgalanmada merkez bankaları kurlarının dalgalanabileceği herhangi bir marjı önceden belirlemez. Eğer ülke parası değer kaybediyorsa rezerv karşılığında kendi parasını satın alır. Parası değer kazanıyorsa, parasını satarak döviz satın alma yoluyla kurların istikrarı sağlanmaya çalışılır.

1973 yılından itibaren döviz kurlarında genel olara dalgalanma esasları hakim olmuştur. Ancak merkez bankalarının ve para otoritelerinin sık sık döviz piyasasının işleyişine müdahale ettikleri ve pariteleri istedikleri düzeyde saptadıkları görülmüştür. "Kirli dalgalanma" olarak isimlendirilen bu politikada, gözetim ve müdahale ekonomik açıdan ülkenin rekabet gücünü koruması için yapılmaktadır(49).

Kirli dalgalanmada merkez bankaları döviz kurlarını, ülkenin rekabet gücünü koruyabilmek için döviz alış ve satış işlemleriyle istedikleri düzeyde ayarlayabilmektedirler. Gözetimli dalgalanma uygulamasına 1973 yılında Dünya Ekonomisinin içine

(48) James C. INGRAM, International Economic Problems, John Willey and Sons Inc., Canada 1978, s.58-59.

(49) ÖZBEK, s.81.

girdiği krize çözüm getirmek amacıyla geçilmiştir. Petrol fiyatlarının 1973'de dört misli artmasının yol açtığı enflasyonist eğilimler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hissedilmiştir. Ayrıca Dünya ticaretinin gelişme hızında da yavaşlamalar olmuştur(50). Gelişmiş ülkeler ürettikleri sınai ürünlerinin fiyatlarını artırarak durgunluktan ve enflasyondan daha az etkilenmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin de ticaret açıkları bu dönemde hızla artmaya başlamış ve ülkeler sık sık devalüasyon yapmışlar ve IMF'den kredi talebinde bulunmuşlardır.

1974-1975 yıllarında dünya fiyatlarındaki artışlar ticaret hacminin yavaşlamasına neden olmuştur. Petrol fiyatlarının artışı ve ihracattaki yavaşlama sonucunda gözetimli dalgalanma uygulaması gelişmekte olan ülkelerin ödemeler bilançolarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu ülkeler ödemeler bilançosu açıklarını kapatılmak için kısa ve orta vadeli dış borçlara yönelmişlerdir. Gözetimli dalgalanmanın uygulandığı 1973-1976 döneminde likidite talebindeki ortalama artış % 12 dolaylarında gerçekleşmiştir(51).

1976 Jamaica toplantısında kurlar üzerindeki gözetim IMF ana sözleşmesindeki kurallara bağlanmıştır. 1978 yılında kabul edilen yeni reform tasarısıyla ülkeler istedikleri döviz kurunu seçmekte serbest bırakılmıştır. Esnek kur sisteminin resmî bir görüldüm kazandığı bu tasarıyla ülkeler istikrarlı bir döviz kuru

(50) Ömer BOLAT "1970'den Günümüze Kadar Uluslararası Para Sisteminde Meydana Gelen Gelişmeler", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ocak 1986, S.1, s.4.

(51) PARASIZ, s.215.

sistemi geliştirebilmek için Fonla ve diğer ÷lkelerle işbirliği yapmak durumundadırlar.

Uygulamalı çalışmalar uzun dönemde, teoriden beklenene uygun olarak, ÷lkelerin i enflasyon oranları ile paraların dış değerindeki değişme oranında oldukça yakın bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun sonucu olarak serbet kur değişiklikleri ÷lkelerin nisbi fiyat yapıları arasında paralellik kurmakta ve dış dengenin sağlanmasına olumlu katkılarda bulunmaktadır(52).

3. Yöneltilen Eleştiriler

Esnek kur sistemine yapılan eleştirilerden ilki, sistemin spekülative sermaye akımlarına yol açarak döviz kurlarında istikrarsızlığa neden olmasıdır(53). Dış ödemelerdeki açıkların kapatılması amacıyla paranın dış değerinde meydana gelebilecek düşüşler döviz piyasasında bir belirsizliğe neden olacak ve ilerde yeniden paranın değer kaybedeceği endişesini yaratacaktır. Düşüşün devam edeceğine ananan spekülátörler bu parayı elden ıkaracaklardır. Bu tür spekülative hareketler ise paranın daha da değer kaybetmesi sonucunu ortaya koyacaktır. Dolayısıyla spekülasyon gerekli kur oynamasının üzerinde bir dalgalanmaya sebep olacaktır. Bu bakımdan dış açığı giderebilecek kur oynaması yetersiz kalarak spekülasyonun hızlandırdığı kısa vadeli sermaye

(52) SEYİDOĞLU, s.324;

(53) Herbert G.GRUBEL, The International Monetary System, Efficiency and Practical Alternatives, Third Edition, Penquin Books, London 1977, s.102.

çıkışları yeni dış açıkları oluşturabilecektir.

Esnek kur sistemini savunanlar ise spekülasyonun sabit kur sistemlerindeki kadar rizikosuz olmadığı görüşündedirler. Esnek kur sisteminde döviz kurlarının döviz piyasası koşullarına göre sık sık düşüp yükselmesi spekülasyon konusunda belirsizliği artıracaktır. Bu da spekülasyonu önleyebilir denilmektedir.

Sisteme yöneltlen başka bir eleştiri de, kurlardaki istikrarsızlığın ticaret hacmini daraltıcı, sermaye akışını ve döviz piyasasını bozabilecek sonuçlara yol açmasıdır(54). Kurlarda meydana gelebilecek aşırı şekilde dalgalanmalar borç vermek ve almak isteyenlerin uzun süreli bağlantı yapmalarını engelleyecektir. Aşırı kur oynamaları borç alanlar açısından risk ve belirsizliklere yol açacaktır. Dolayısıyla kurlardaki istikrarsızlık uluslararası fiyat ve maliyet karşılaştırmalarını güçleştirecek ve ülkeler arasındaki sermaye akışı ve dış yatırımlar engellenecektir.

Diğer bir eleştiri de esnek kur sisteminin ülke içinde yeni enflasyonların oluşumuna yol açarak ödemeler bilançosunu olumsuz yönde etkilemesidir(55). Bu konudaki görüşler ise şöyle açıklanabilir. Bir ülkede ödemeler dengesi açık veriyorsa ülke parasının değer kaybetmesi sonucunda döviz kurları yükselecektir.

(54) Charles KINDLEBERGER, The Case For Fixed Exchange Rates, The International Adjustment Mechanism, Federal Reserve Bank of Boston 1970, s.93-108.

(55) Andrew D. CROCKETT and Morris GOLDSTEIN "Inflation Under Fixed and Flexible Exchange Rates" International Monetary Staff Papers, Vol 23, No.3 November 1976, s.253.

Buna bağlı olarak ÷lkede ithal malı fiyatlarında bir artış olacak ve bu artış da ÷lke içi fiyatlara yansıyacaktır. İthalatın milli gelirdeki payı y÷ksekse etkinin derecesi daha da fazla olabilir. ÷lke içindeki fiyat y÷kselmeleri ise ÷lkenin ihracatını olumsuz y÷nde etkileyerek dış açığın b÷y÷mesine ve ÷lke parasının değer kaybının artmasına neden olabilir. B÷yle bir olasılık az gelişmiş ÷lkeler açısından b÷y÷k önem taşımaktadır. Çünkü bu ÷lkeler kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için bazı temel mallarını ithal etmek durumundadırlar. İthal malları fiyatlarının y÷ksekligi bunları girdi olarak kullanan ihracata y÷nelik firmalarda fiyat artışlarına yol açarak maliyetleri arttırabilir. Dolayısıyla d÷viz kuru değişmelerinden beklenen avantajlar yerini telafisi g÷c demeler bilançosu açıklarına bira-kacaktır.

Esnek kur sistemine y÷neltilen eleştirilerden bir başkası da arz ve talep esnekliklerinin d÷ř÷k olabileceği ve bu durum da d÷viz kurlarındaki y÷kselmenin dış açığı kapatamayacağı biçimindedir(56). Dış demelerdeki açık yada fazlaların kur değişmeleriyle giderilmesi d÷viz arz ve talep esnekliklerine diğer bir ifadeyle ihraç mallarının dış talep ve i arzın fiyat esnekliklerine bağlıdır. Esneklikler yaklaşımı d÷viz kurlarındaki değişikliğin demeler dengesini sağlayabilecek ortamı yaratan şartları belirtmektedir. Bu şartlar ilk defa Marshall ve Lerner tarafından form÷le edilmiştir. Marshall ve Lerner'e g÷re bir ÷lkede dış dengesizliğin tamamen ortadan kaldırılabilmesi için talep esnekliklerinin toplamının bir den daha b÷y÷k olması

(56) GRUBEL, s.102-106.

gerekmektedir. Esneklikler toplamı ne kadar küçükse dış denge- nin sağlanması için gerekli kur değişiklikleri o ölçüde büyük olmalıdır. Veya esnekliklerin büyüklüğü ölçüsünde belli bir iyileşme daha küçük kur değişimleri ile sağlanabilmektedir. Esnek kurların dış dengeyi sağlayabilmesi ülkenin üretim kapasitesinin ihracat artışını karşılayabilecek düzeyde olmasına bağlı bulunmaktadır.

Esnek kur sistemine yöneltilen bir başka eleştiri de sistemin dünya enflasyonunu beslemesidir(57). Kur dalgalanmalarının sık olduğu bir durumda ithalatçıların ve ihracatçıların kur dalgalanmalarından doğan risk nedeniyle kaynaklarını başka alanlara aktarması üretimde azalmalara ve toplam mal arzının azalmasına dolayısıyla dünya ticaret hacminin düşmesine neden olur. Toplam mal talebin sabit olduğu bir durumda bile toplam mal arzının azalması fiyatların yükselmesine yol açabilir.

Ayrıca dünya enflasyonunu beslemesi konusundaki diğer bir görüşde, sistemde kur belirsizliği nedeniyle özel kişilerin ellerinde para tutmak istemeyişleri, ayrıca ülkelerin döviz rezervlerine duydukları ihtiyacın azalması nedeniyle bu rezervlerin dolaşıma çıkması, dünya para arzını artıracaktır. Toplam mal arzının veri olduğu bir durumda dünyada para arzının artması fiyatları artırıcı bir etkide bulunacaktır.

(57) ÇİLLER, s.55.

. C - ESNEKLİK KAZANDIRILMIŞ SABİT KUR SİSTEMİ

1- Tanımı

Esneklik kazandırılmış sabit kur sistemi, kur ayarlamalarına yer vermeyen sabit kur sisteminin daha esnek kalınmasını amaçlayan, döviz kurlarındaki dalgalanmaya belirli sınırlar içinde izin veren sabit ve esnek döviz kurları arasında yer alan bir sistemdir(58).

Bretton Woods sistemiyle ayarlanabilir sabit kurlar ilkesi benimsenmiş ve kurların % 1 lik gibi son derece dar bir aralık arasında dalgalanmasına müsaade edilmiştir. Bu aralık aşıldığı zamanda ülkelerin döviz kurlarını ayarlamaları gerekmektedir. Bu sistemin kur ayarlamalarının ne zaman, ne oranda ve kimlerin işbirliği ile yapılacağına bir açıklık getirmemesi sonucunda kur ayarlamaları başvurulması gereken en son çare olmuştur.

Bretton Woods sistemindeki % 1 lik aralıkların, altın standardındaki altın giriş ve çıkış noktalarına benzer bir biçimde sisteme yeterli bir esneklik sağlamaması ve kurlardaki ayarlamaların zamanında yapılmaması spekülasyonlara ve para krizlerine yol açmıştır(59). 1971'i izleyen yıllarda ayarlanabilir sabit kur sistemine esneklik kazandırılması yolundaki öneriler yoğunlaşmıştır. Ufakhoranlı ve sık kur ayarlamaları, yapılan en önemli önerilerden biridir. Ayrıca yapılacak kur ayarlamalarının Uluslararası Para Fonunun gözetiminde yapılması da bu öneriler arasındadır.

(58) KARLUK, s.321; TURAN, s.210-211; ÖNEY, s.207.

(59) ÖNEY, s.178.

Esneklik kazandırılmış sabit kur sisteminde pariteler zaman içinde ayarlanabilir. Ayarlanabilir pariteler sistemi ise bir bağlantı sistemidir. Sistem bağlantının çeşidine göre tekli bağlantı ve sepet bağlantı diye ikiye ayrılır.

Tekli bağlantıda ülke parası en fazla ticaret yapılan ülke parasına bağlanır. Bu tür bağlantı Sterlin, Dolar, Frank gibi para sahalarının doğmasına yol açmıştır(60). Para sahaları bir merkezi ülke ve ona bağlı ülkeler grubundan oluşmaktadır. Bağlı ülkelerin paraları, merkezi ülkenin parasıyla tanımlanmış ve her ülke kendi parasının merkezi ülke parasıyla konvertibilitesini sağlamıştır.

Sepet bağlantısı ise ülkelerin dünya ticaretindeki payları ağırlık olarak alınıp para birimi bu ülkelerin paralarından oluşan sepete bağlanır. Sepet bağlantısına günümüzde en iyi örnek 16 ülke parasının oluşturduğu özel çekiş hakları(SDR) (61) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye ülkelerin paralarından oluşan Avrupa Ortak Para Birimi ECU'dur.

2- Çeşitleri

Esneklik kazandırılmış sabit kur sistemleri ayarlamamanın biçimine göre parite üzerinde ve parite çevresinde yapılan ayarlamalar olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir.

a. Parite Üzerinde Yapılan Ayarlamalar

Parite üzerinde yapılan ayarlamalar sığrayan pariteler ve

(60) KARLUK, s.320.

(61) Ayrıntılı bilgi için bkz. E.A. BRETT, "The IMF's View of the World" The Poverty Brokers, The IMF And Latin America, (Eds. Martin HONEYWELL) Latin America Bureau Ltd., London 1983 s.24-25.

seyrek ayarlama ile sık ayarlama diye ikiye ayrılabilir. Sık ayarlama ise kendi içinde tırıs giden pariteler ve sürünen veya kayan pariteler olarak gruplandırılabilir.

I-) Sıçrayan Pariteler veya Seyrek Ayarlama

Sıçrayan pariteler sisteminde döviz kurları uzun aralıklarla ve büyük oranlı olarak değiştirilir. Uzun aralıklarla ve şok şeklindeki bu devalüasyon yaklaşımı özellikle fiyat artışlarının hızlı ve sürekli olduğu ülkelerde kur'un sık sık aşırı değerlenmiş hale gelmesini önleyememektedir(62).

II-) Sık Ayarlama

Sık ayarlama tırıs giden ve sürünen veya kayan pariteler olarak iki başlık altında toplanabilir.

A-) Tırıs Giden Pariteler

Tırıs giden paritelere ayarlamalar sık fakat büyük oranlı olarak yapılır. Enflasyon oranı büyük olan ülkeler enflasyonun dış ödemeler dengesine yapacağı olumsuz etkilerden korunabilmek için devalüasyonları, enflasyon oranı seviyesinde yapmak zorunda kalırlar. Kolombiya, Brezilya, Şili gibi enflasyon oranı yüksek ülkelerin uyguladıkları sık ve büyük oranlı devalüasyonları tırıs giden paritelere örnek verilebilir.

(62) Taner BERKSOY, Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, Belge Ya. 14, İstanbul 1982, s.234.

B-) Sürünen veya Kayan Pariteler

Sürünen paritelere ülkeler bir dış dengesizlik durumunda önceden kararlaştırılan oranda, dengesizlik gidinceye kadar her ay ufak oranlarda döviz kurlarını ayarlarlar. Sürünen paritelere döviz kurlarının ayda % 1 ile % 5 oranları arasında değişmesinin izin verilir(63). Böylece uzun süreler sonunda çok yüksek oranlardaki kur değişmelerinin ekonomi üzerinde doğuracağı ani istikrarsızlıklar önlenmiş olur(64).

Sürünen paritelerin, bir ülkenin ödemeler dengesinde ani dış şokların, savaşların ve doğal afetlerin yol açabileceği temel dengesizlikler dışında, tedrici talep kaymalarından, işgücü yada diğer üretim kaynaklarının maliyetlerindeki artışlardan ve ödenecek vergi ve gümrük politikalarından kaynaklanabilecek geçici dengesizlikleri gidermede etkin bir sistem olduğu görüşü savunulmaktadır(65).

Sürünen pariteleri dört başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar Koruyucu ve Onarıcı ayarlama, ihtiyari veya formülle belirlenmiş ayarlama, dengeleyici veya dengeyi bozucu ayarlama ve

(63) George W. MCKENZIE, "International Monetary Reform And The Crawling Peg", Federal Reserve Bank Of St. Louis 1969, s.15-23.

(64) SEYİDOĞLU, s.539.

(65) Richard N. COPER, "Sliding Pariters: A Proposal For Presumptive Rules", Approaches To Greater Flexibility Of Exchange Rates (Eds. George HALL-Harry G. JOHNSON), Princeton University Press, Princeton 1970, s.256-257.

kendi kendine gerçekleşen veya mecburi ayarlamalardır(66).

Sürünen paritelerdeki değişmeler ödemeler dengesindeki açıkların giderilmesine yönelikse onarıcı ayarlama, dengesizliklerin ortaya çıkmasını önlemeye yönelikse koruyucu ayarlama söz konusudur(67).

Kurlardaki değişmeler önceden belirlenmiş bir yöntemle, kamu otoriteleri tarafından gerçekleştirilmeyip bir takım istatistiki verilere dayanan göstergelere göre belirleniyorsa buna formülle belirlenmiş ayarlama denilmektedir. Formülle belirlenmiş ayarlama rezerv miktarındaki değişmeler ya da piyasa döviz kurları olabilir(68). Örneğin bir ülke kendisi için belli bir rezerv miktarını belirleyecek ve rezervlerin bu miktarı aştığında da ülke parası değer kazanmış olacağı için otomatik olarak rezerv artış oranında revalüasyon yapılacaktır. Rezervlerin azalması durumunda da devalüasyona başvurulacaktır. Bu tür bir uygulamanın bazı sakıncaları da olabilecektir. Rezervlerdeki artış veya azalışların ülkenin gerçek ödemeler dengesi durumunu göstermemesi durumunda ayarlamalar gerçeği yansıtmayacaktır. Gösterge olarak piyasa döviz kurlarının seçilmesi durumunda ise piyasada teşekkül etmiş olan cari kurların hareketli ortalaması alınıp, buna göre resmi kur saptanacaktır. Eğer resmi döviz kuru, hareketli ortalamanın altında kalıyorsa, ulusal

(66) Fritz MACHLUP, "On Firms, Concepts, Theories and Strategies in the Discussion of Greater Flexibility of Exchange Rates", Reprinted From Banca Nazionale del Lavoro, Quarterly Review March 1970, s.3-22.

(67) MACHLUP, s.7-8.

(68) ÖNEY, s.181.

paranın değeri düşürülecektir.

Döviz kurlarındaki değişmeler otomatik göstergelere bağlanabileceği gibi hükümetlerin kendi kararlarına da bırakılabilir. Bu tür ayarlamalara ise ihtiyari ayarlama denilir.

Ödemeler bilançosunda dengeyi sağlamak için yapılmayan fakat ithal ikamesi sanayi dallarını korumak ve ihracatı özendirme amacıyla yapılan rekabetçi devalüasyonlara dengeyi bozucu ayarlamalar denir.

Kur ayarlamaları ikili veya çok taraflı uluslararası anlaşmalarla gerçekleşiyorsa buna mecburi ayarlama denir. Kurlardaki ayarlamalar ülkenin kendi kararlarına bağlı ise kendi kendine gerçekleşen ayarlama sözkonusudur(69).

Sürünen pariteler sistemi esnek oluşu nedeniyle ödemeler dengesi sorununu çözmeye ve spekülasyonu önlemeye etkin olmakla beraber bir takım sakıncaları da taşımaktadır(70). Döviz kurlarının sürekli olarak yükseltilmesi enflasyonist eğilimlerin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Yine bu sistemde kurların hangi para cinsinden saptanacağı sorunu vardır.

Sürünen pariteler sistemini Brezilya, İsrail, Kolombiya, Şili, Peru, Uruguay, Arjantin gibi ülkeler uygulamışlardır(71).

Sürünen pariteler sisteminde yapılan sık kur ayarlamaları kronik enflasyonla karşı karşıya bulunan ve dış ticareti bağımlı

(69) MACHLUP, s.8.

(70) ÖNEY, s.182.

(71) Emin ÇARIKÇI, "Esnek Kur Politikaları ve Dış Ticarete Etkileri" Hacettepe Üniversitesi, İktisadi İ.B.F. Dergisi C.1, S.2, Ankara Aralık 1985, s.96-97.

gelişmekte olan ülkelerin, dış piyasalarda rekabet gücünü korumasını sağlayabilir.

b. Parite Çevresinde Yapılan Ayarlamalar

Ayarlanabilir sabit kurlara esneklik kazandırılması konusundaki önerilerden biride marjların genişletilmesi veya aralık önerileridir. Aralık, döviz kurunun parite etrafında değişmesine izin verilen alt ve üst limitler arasındaki mesafeyi ifade eder(72).1971 Smithsonion anlaşması ile Bretton Woods'ta kabul edilen % 1 lik dar aralık % 2,25'e çıkarılarak ayarlanabilir sabit kurlara esneklik kazandırılmaya çalışılmıştır.

I- Genişletilmiş Aralık

Kurların dalgalanabileceği alt ve üst limitlerin genişletilmesi konusunda yapılan önerilerin amacı spekülasyonu para akımlarını önleyebilmek ve sistemin esnekliğini arttırarak rezerv ihtiyacını azaltmaktır. Bretton Woods sisteminde % 1 lik aralık içinde piyasa döviz kuru hemen alt veya üst sınıra ulaşıyor bu durumda da geçikmeli ve büyük oranlı resmi kur değişiklikleri spekülatoörlere aşırı kârlar sağlayabiliyordu. Kurların dalgalanabileceği aralığın genişletilmesini savunanlar piyasa döviz kurlarının daha geniş bir aralık içinde değişmesinin dış ödemelerdeki dengesizliğin giderilmesine katkıda bulunacağını ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre bir ülke dış ödemelerinde açık

(72) Jöcob VİNER, Studies in Theory of International Trade, Harper and Row Publishers, New York, 1937, s.206.

verirse, piyasa döviz kuru yükselecek ve ihracat daha çekici, ithalat ise nisbi olarak daha pahalı hale gelerek dış açık azalabilecektir(73).

Aralığın genişletilmesi ilkesi kur dalgalanmalarının şiddetlenmesini engellemek için getirilmiş bir uygulamadır. Bunun içinde aralık sınırlarının uygun genişlikte olması gerekmektedir. Aralık sınırları ise IMF tarafından saptanmaktadır. IMF sınırlar arasında simetrik bir yapının olup olmamasını ülkelerin kendisine bırakmıştır. Eğer bir ülke parası devamlı değer kaybediyorsa alt sınırını daha geniş üst sınırını ise daha dar tutabilecektir.

Genişletilmiş aralık uygulamasına örnek olarak Avrupa yılı verilebilir.

1971 yılına kadarki dönemde AET ülkeleri aralarında IMF anlaşmasında belirtilen % 1 lik sınırlar yerine % 0,75 lik alt ve üst sınırları kabul etmişlerdir. Buna göre AET ülkelerinin paralarının dolar karşılığındaki dalgalanma marjı % 2 yerine % 1,5 ve kendi aralarındaki dalgalanma marjı da % 4 yerine % 3 olmaktadır.

AET'ye üye ülkelerin dalgalanma marjını daraltma düşüncesi bu ülkelerin parasal alanda da tam bir bütünleşmeyi gerçekleştirmek amacına dayanır(74). Bu amaçla 1971 de kabul edilen Werner raporu ile AET ülkeleri kendi paralarını birbirine bağlayacak tek bir paraya geçmeyi düşünüyorlardı. 1971 yılındaki para krizi nedeni ile bu düşünce gerçekleştirilememiştir.

(73) ÖNEY, s.179.

(74) ÖNEY, s.183.

Smithsonian anlaşması ile sınırların % 2,25'e çıkarılması AET ülkeleri paralarının dolar karşısında % 4,5'luk bir dalgalanma marjına olanak verirken, kendi aralarında % 9'luk dalgalanmaya yol açabilecekti. Bu ise ülkelerce marjı daraltma düşüncesine aykırı bir durum olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle ülkeler kendi paraları arasındaki kurları birbirine daha sıkı bir şekilde bağlamaya ve bu amaçla en güçlü ve en zayıf paralar arasındaki sapmanın en çok % 2,25 olmasına karar vermişlerdir. Tüneldeki Yılan ismini alan bu uygulama 1973 yılına kadar sürmüştür. 1973 yılı içinde görülen yeni bir kriz sonucu yedi AET ülkesi tünel uygulamasından ayrılmışlardır. Ancak bu ayrılmalar uzun süreli olmamış bu ülkeler yine sisteme girmiş çıkmışlardır.

Genişletilmiş aralık uygulaması üye ülkelerin ödemeler dengesi sorununa köklü bir çözüm getirmemiştir. AET ülkelerinin 1979 yılında Avrupa Para sistemine geçmelerine kadar ki dönemde Alman Markı iki, Hollanda Florini bir, İsveç Kronu iki, Norveç Kronu dört, Danimarka Kronu ise Üç defa devalüe edilmiştir(75).

1973 Martından sonra Avrupa Para Yılanı ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak genişletilmiş aralık uygulamasından çıkarak 1976 yılına kadar birlikte serbest dalgalanmaya ve bu tarihten sonrada gözetimli dalgalanmaya dönüşmüştür.

II-) Hareketli Aralık

Hareketli aralık, genişletilmiş aralık ve kayan pariteler

(75) KARLUK, s.470.

yaklaşımlarının birleştirilmiş ve birbirini tamamlayan bir şeklidir. Paraların dalgalanması sonunda aralık sınırına gelindiğinde Merkez Bankaları açık piyasa işlemlerine girerek rezervlerin kullanılmasına engel olabilir.

Uygulamada izlenen yollardan biride döviz kurunun aralık içinde oynaması sırasında başlangıçtaki parite % 1'in altına düşmüş ve bu düzeyde bir yıl kalmışsa ertesi yıl yeni parite eskiye göre % 1 daha düşük bir düzeyde oluşturularak yeni aralık sınırları buna göre ayarlanır.

Hareketli aralık uygulamasında parite değişmelerinin piyasa kuru ile aynı anda yapılmaması en önemli avantajlarından biridir. Ancak, aralık parite değişikliği sırasında piyasa kurunu da içine alacak kadar geniş olacaktır.

III - DÖVİZ KURU POLİTİKASININ TAHMİNİ VE KAPSAMI

Döviz kurupolitikası, hükümetlerin uluslararası ödemelerini belli bir düzen içinde gerçekleştirmek amacıyla dış ödemeler dengesini etkilemek için döviz kuru ile ilgili olarak aldıkları bütün tedbirlerdir(76). Bir başka deyişle döviz kuru politikası, ekonominin dış ödemeler dengesinin sağlanmasında döviz kurlarından yararlanma yollarını ifade etmektedir(77).

Ülkeler ödemeler dengesini sağlamak için döviz kurlarıyla

(76) KARLUK, s. 323.

(77) TÖRE, s.447.

ilgili olarak alacağı tedbirler, ülkelerin tek başlarına aldıkları kararlardan çok uluslararası para sisteminin yönlendirmesine göre olmaktadır. Bu da karşımıza biri sabit kur sisteminde dış dengesizliklerin giderilmesi için döviz kuru politikasından yararlanma olanaklarını araştıran, öteki de esnek kur sistemi çerçevesinde yine aynı amaçla ülkelerin kur politikalarına yöne vermeye çalışılan iki yaklaşımı karşımıza çıkartmaktadır.

A- SABİT KUR SİSTEMİNDE DÖVİZ KURU POLİTİKASI VE ÖDEMELER DENGESİ

Sabit kur sisteminde ülkeler dış dengelerini sağlayabilmek için bazı tedbirleri almak zorundadırlar. Bu tedbirlerden ilki harcama değiştirici politikalarlardır. Harcama değiştirici politikalarla dış denge, harcamaların açık veren ülkede kısılması, fazla veren ülkede genişletilmesi ile sağlanır. Toplam harcamaların istenen yönde değiştirilmesi yurtiçi ekonomi politikası araçları ile sağlanır. İkinci tedbir olarak ülkeler dış ticaret ve kambiyo kısıtlamalarına gidebilirler. Üçüncü tedbir olarakta döviz kurlarını ayarlayabilirler.

Sabit kur sisteminde kur ayarlamaları iki şekilde olur. Bunlardan ilki ulusal paranın dış değerinin hükümet kararıyla düşürülmesi veya devalüasyondur. Diğeri ise ulusal paranın dış değerinin hükümet kararıyla yükseltilmesi veya revalüasyondur. Devalüasyon aşırı değerlenmiş kur politikasının, revalüasyon ise az değerlenmiş kur politikasının sonucudur(78).

(78) Kemal KURDAŞ, Ekonomik Politikada Bilim ve Sağduyu, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş., Ya.No.2, İstanbul 1979,s.335.

Ülkeler devalüasyonları iç fiyatlar ile dış fiyatlar arasındaki dengesizliği ortadan kaldırmak, ihracatı teşvik etmek ve ithalatı kısmak suretiyle, dış ticaret açıklarının kapanmasını sağlamak için yaparlar. Bir ülkede fiyat seviyesi yükselirken ticaret yapılan diğer ülkelerde fiyatların daha yavaş yükselmesi, ülkenin ihraç mallarını pahalılandırır ve ithal mallarının da nisbi olarak ucuz hale gelmesini sağlar. İç ve dış fiyatlar arasındaki farkın giderek büyümesi ihracatı azaltırken, ithalatın artmasına dolayısıyla dış ticaretin açık vermesine neden olur. Bu açıkların kapanabilmesi ise ihracatın artmasına ve ithalatın azalmasına bağlıdır. İhracatın artırılması, ihraç mallarının dış piyasalarda ucuz hale gelmesiyle, yani bir birin yabancı para ile daha fazla yerli malının satın alınabilmesiyle mümkündür. Bunu sağlayabilmek için ise ulusal paranın dış değerini düşürmek yani devalüasyon yapmak gerekir. Devalüasyon ayrıca ithal mallarını da pahalılaştırarak, ithalatın ve dış ticaret açıklarının azalmasına da neden olur.

Devalüasyon bir ülkenin dış ödemeler dengesine giren; ithalat, ihracat, görünmeyenler, karşılıksız transferler, sermaye hareketleri gibi birçok kalemini etkileyerek ödemeler bilançosunda dengenin sağlanmasına yardımcı olur. Devalüasyonun ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etki yaratabilmesi, esneklik kuramına göre ihraç ve ithal mallarının arz ve talep esnekliklerine bağlı bulunmaktadır. Esneklik yaklaşımına göre bir ülkede ihracat ve ithalat arz esnekleri sonsuz, ihracat ve ithalatın talep esneklikleri toplamı birden büyük ise devalüasyon ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunabilir.

İhraç mallarının talep esnekliği ne kadar büyük olursa, devalüasyonun döviz kazandırıcı veya ihracatı artırıcı etkisinde o ölçüde büyük olacaktır. Devalüasyon yoluyla ihraç mallarının fiyatlarının düşürülmesi durumunda, ihracatta artış olabilecektir. Eğer ihraç mallarına olan dış talebin esnekliği düşük ise, ihraç mallarına olan talepte pek fazla değişiklik olmayacaktır.

İthal mallarının talep esnekliği büyükse devalüasyon ithal mallarını pahalılaştıracığı için ithalat miktarı azalacaktır. Esneklik sert ise ithal malları fiyatlarının artmasına rağmen ithalat miktarı olarak azalmayacak ve döviz tasarrufu olmayacaktır.

İthal malları arz esnekliği bir'den büyükse yani arz esnekse, devalüasyon yapıldığında ithal malı fiyatlarında bir düşme görülmeyecektir. Arz esnekliği birden küçükse ithal mallarının fiyatları düşecek dolayısıyla ithalatta bir azalma olmayacaktır. İhraç mallarını dış talep artışına paralel olarak artırmak için arz esnekliğinin büyük olması gerekir. Eğer arz esnekliği küçük ise devalüasyon ihraç mallarına talebi artırırken arz artmadığı için ihracat gelirleri devalüasyon oranında azalacaktır.

Devalüasyonun ödemeler bilançosu üzerinde olumlu etkisinin olabilmesi için esneklik şartının veya Marshall - Lerner şartının gerçekleşmiş olması gerekir. Bu şarta göre ülkenin toplam ithalat ve ihracat değerleri birbirine eşit olmalı ve devalüasyon yapan ülkede ithal ve ihraç talep esneklikleri toplamı birden büyük olmalıdır.

Devalüasyonun başarıya ulaşması için, devalüasyondan sonra ülkede fiyatlar genel seviyesinin yükselmemesi lazımdır. Devalüasyonun amacı zaten iç ve dış fiyat farkını ortadan kaldırarak ülkenin rekabet gücünü artırmaktır. Diğer bir deyişle devalüasyonun ödemeler dengesini sağlamadaki başarısı fiyatlar genel seviyesinin sabit tutulmasına bağlıdır.

Ulusal paranın dış değerinin hükümet kararı ile yükseltilmesine revalüasyon denir. Revalüasyon az değerlenmiş kur politikasının bir sonucudur ve ülke içi fiyatları pahalandırarak ihracatı azaltırken, ithalatı cazip hale getirir. Ülkeler ödemeler bilançoları fazla verdiğinde revalüasyon yaparak bu fazlalığı giderebilirler.

Devalüasyonun etkilerini göstermek için bir başka yaklaşımda 1952 yılında Sidney, S.Alexander tarafından ortaya atılan "toplam harcama" veya "massetme" yaklaşımıdır(79).

Massetme yaklaşımına göre bir ülkede reel milli gelir(Y) ile toplam reel harcamalar(A) arasındaki fark, ihracat(X) ile ithalat(M) arasındaki farka eşittir.

$$Y - A = X - M$$

Yukarıdaki eşitlikten hareket edilirse dış ticaret bilançosu açıkları Milli gelir ile toplam harcamalar arasındaki farka eşit olacaktır.

Devalüasyonun dış ticaret bilançosu üzerindeki etkisi,

(79) Sidney S. ALEXANDER, "Effects of a Devaluation on a Trade Balance", IMF Staff Papers, Vol. 2, April 1952, s.263-276.

toplam üretim ve toplam harcama farkını nasıl değiştireceğine bağlıdır. Bu değişiklikler ise ekonominin noksan ve tam çalışma düzeyine bağlı olarak farklı etkiler gösterecektir.

Noksan çalışmanın olduğu bir durumda yapılacak olan devalüasyon toplam harcamalardan çok milli geliri artıracaktır. Çünkü devalüasyonla ihracat ve ithalata rakip mallara talep artınca buş duran kaynaklar çalışacak ve üretim artacaktır. Üretimdeki artış milli gelirin daha fazlasıyla artmasına neden olacaktır. Gelirin bir kısmı tasarruf edileceği için harcamalardaki artış gelirden daha az olacaktır. Yukarıda açıklandığı gibi eğer ekonomi noksan istihdamda ise devalüasyonlar, üretimi artırmakta buna bağlı olarakta ihracat çoğalmakta ve ithalata rakip malların artışı nedeniyle ithalatı azaltmaktadır. Dolayısıyla dış ticaret açıklarının kapayıcı bir etki sözkonusudur.

Ekonomide tam çalışma koşullarında yapılacak bir devalüasyonun ortaya çıkardığı talep artışı, üretimi artırmayıp, sadece ülke içinde fiyatlar geneleseviyesini ve toplam harcamaları yükseltir. Artan talebin karşılanması ise ithalat yoluyla sağlanabilir. Bu nedenle tam çalışma koşullarında yapılacak devalüasyonlar toplam harcama yaklaşımına göre dış ticaret açıklarının büyümesine yol açar.

Ülkelerin paralarının altına bağlı olduğu altın standardı ve altın döviz standardı gibi sabit kur sistemlerinde demeler bilançosunda denge, döviz kuru politikasına başvurmadan gelir ve fiyat değişmeleri yoluyla sağlanmıştır.

Ayarlanabilir sabit kur veya Bretton Woods sisteminin kabul edilmesiyle sınırlı da olsa döviz kuru politikasına yer verilmiştir. Böylece ülkeler ödemeler dengesinin sağlanmasında kambiyo ve ticaret denetimlerine başvurabilecekleri gibi döviz kurlarını değiştirerek de ödemeler dengesini sağlayabilmişlerdir.

1- Döviz Kontrolü ve Ödemeler Dengesine Etkileri

Serbest döviz piyasasına dayalı sistemlerde kişi veya kurumlar döviz piyasasına girmekte ve dilekçikleri işlemleri yapmakta serbesttirler. Hükümetler döviz piyasasına zaman zaman müdahalede bulunmakla birlikte bu müdahaleler piyasa mekanizmasının işleyişini tamamen önleyici bir yapıda değildir(80). Döviz kontrolünde ise devlet döviz piyasasına doğrudan müdahale eder ve her türlü döviz işlemlerini denetim altına alır(81). Döviz kontrolü, ekonomi politikaları ile döviz fiyatlarının ayarlanması, döviz alış ve satış primleri, görünmeyen işlemlere getirilen miktar kısıtlamaları, dövize sahip olma hakkının devlette bırakılması ile birlikte blokaj ve ödeme anlaşmalarını da içine alan oldukça kapsamlı bir denetleme şeklidir(82).

Döviz kontrolünde döviz arz ve talebi merkezi otoritenin tek elindedir. Merkezi otorite genellikle ülkelerin Merkez Ban-

(80) SEYİDOĞLU, s.321.

(81) Erdoğan ALKİN, "Kambiyo kontrolü; Dünü, Bugünü", Türk Ekonomisinin Dışa Açılmasında Kambiyo Politikası, Meban 1979, s.1.

(82) KARLUK, s.333.

kası veya devletin belirleyeceği bir döviz kurumudur(83). Kişi veya kurumlar ellerindeki dövizleri Merkez Bankasına belirli bir süre içinde satmak zorundadırlar. Eğer dövize bağlı harcamaları söz konusu ise yine Merkez Bankasından izin almak zorundadırlar. Bu nedenle dövize bağlı harcamalar, döviz gelirleri ile sınırlı olacağından, döviz gelirleri ile giderleri arasında bir dengesizlik olmayacaktır.

Döviz kontrolüne gidilmesinde hem ülke içi hem de ülke dışı ekonomik koşullar rol oynamaktadır. Dışsal ekonomik amaçlar olarak döviz rezervlerinin korunması, ödemeler bilançosu dengesi ve döviz kurunun istikrarı düşünülebilir(84).

Ödemeler bilançosundaki dengesizlikler ülkelerin en önemli ekonomik sorunlarından birisidir. Ülkeler ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri para veya maliye politikası araçlarıyla ve döviz kurunu değiştirmek suretiyle sağlayamıyor ise bu durumda uluslararası işlemler üzerine doğrudan kontroller uygulayabilirler. Döviz kontrolü döviz gelirlerinin giderlere eşit olacak şekilde dağıtılmasını öngördüğünden teorik olarak ödemeler bilançosu sorunu da yoktur. Döviz kontrolü uygulayan ülkelerde döviz kurları hükümetler tarafından belirleneceği için genellikle resmi kurlar denge kurlarının (piyasa kurlarının) altındadır. Dolayısıyla ulusal paranın aşırı değerlenmiş olmasından sözedilebilir. Sonuçta döviz kontrolü, ödemeler bilançosundaki dengesizliği gidermekten öte, baskı altına alır ve kurların aşırı değer-

(83) WELLS, s.188.

(84) PARASIZ, s.20.

lenmesine yol açar.

Döviz kontrolü bir ülkeden sermaye çıkışını önlemek için de etkin bir yoldur(85). Ülke dışında faiz hadlerinin yüksek olması ve ulusal paranın devalüe edilme olasılığının belirmesi sermaye çıkışına yol açabilir. Bu da ödemeler bilançosu açıklarının büyümesine ve ulusal paranın dış değerinin düşmesine neden olur. Döviz kontrolü ile ödemeler dengesini bozucu sermaye çıkışları da önlenmiş olur. IMF döviz kontrolünün yalnız sermaye çıkışını önlemek amacıyla kullanılmasına izin vermiştir.

Döviz kontrollerine, iç fiyat seviyesinin korunması, iktisadi kalkınma ve tam çalışma gibi yurtiçi amaçların gerçekleştirilmesi ve yeni vergi kaynaklarının elde edilmesi için de başvurulabilir.

Döviz kurlarında istikrarın sağlanması açısından, döviz kontrolü etkin bir yol gibi gözükebilir. Fakat bu yolla sağlanan istikrar sadece resmi kurlar için geçerlidir. Döviz kontrolü ile serbest piyasada farklı kurların oluşmasına engel olunamamaktadır.

Döviz kontrolünün olumlu etkileri yanında birtakım olumsuz etkileri de sözkonusudur.

Döviz kontrolünde harcamaların dış dengeyi bozma endişesinin olmaması nedeniyle kalkınma için gerekli yatırımların yapılması genellikle genişletici para ve maliye politikalarının uy-

(85) SİYİDOĞLU, s.327.

gulanması sonucunu doğurabilir. Bu da ekonomi üzerinde enflasyon gibi olumsuz etkilere yol açabilir

Döviz kontrolü ulusal paranın konvertibilitesinin kalkmasına da neden olmaktadır. Bu durumda uluslararası ödemeler çok taraflı denkleştirme yerine ikili anlaşmalar yoluyla yapılabilir(86).

Döviz kontrolünün olumsuz diğer bir etkisi de karaborsa ve döviz kaçakçılığına yol açması ve yabancı sermaye girişini engellemesidir.

Döviz kontrolünün diğer bir özelliği de çoklu döviz kuru uygulamalarına yer vermesidir. Çoklu döviz kurunda çeşitli mal ve hizmetler için bir tek döviz kuru yerine birden fazla döviz kuru vardır. Çoklu döviz kurunun en basit şekli ikili kurdur. Bu uygulamada biri sabit resmi kur, diğeri de değişken serbest piyasa kuru olarak iki döviz kuru vardır(87). Resmi kur, piyasa kuruna göre daha düşüktür. Resmi kurun aşırı değerlenmiş olması ithalatı özendirip ihracatı engelleyecektir. İkili kur uygulamasında genellikle zorunlu tüketim mallarına, hammadde ve yatırım malları ithalatına resmi kur uygulanmaktadır. Yüksek piyasa kuruları ise ihracatı teşvik edilecek mallara ve ülke için önemi olmayan bazı ithalata, sermaye transferlerine ve ödemeler bilançosunun görünmeyen kalemlerine uygulanır(88).

(86) Hasan ESKİ, "Uluslararası Para Sorunları ve SDR Sistemi", Finansal Yönetim ve Yatırım Planlaması Dergisi S.2, Haziran 1979, s.200.

(87) ELSWORTH-LEITH, s.436-439.

(88) KARLUK, s.349.

2- Aşırı Değerlenmiş Kurlar ve Ödemeler Dengesine Etkileri

Kuramsal olarak denge döviz kurunun iç ve dış fiyat ilişkisini bozmayacak, uluslararası ticareti dengeleyecek düzeyde olması gerekir. Bu dengeler cari döviz kuruyla sağlanamıyorsa bunun denge kuru olduğu söylenemez(89). Sabit kur sisteminde döviz talebinin döviz arzını aştığı durumlarda, döviz kurları yükseltilerek yani ulusal para devalüe edilerek denge kuru yeniden sağlanabilmektedir. Ülkeler bu yola başvurmadıkları takdirde döviz talebini mevcut döviz rezervleriyle karşılamak zorunda kalacaklardır. Bu durumda denge kuru, piyasanın normal işleyişi ile ortaya çıkabilecek kura kıyasla aşırı değerlenmiş bir kur olacaktır(90).

Ülkelerin para otoriteleri döviz talebini sınırlamak ve döviz kurunu sabit tutmak amacıyla döviz kontrolü uygulayabilirler. Bu durumda resmi kurlar piyasa kurlarının altında tesbit edileceği için kurların aşırı değerlenmesine neden olur. Ayrıca mal ve hizmet ithali ile karşılanamayan talep, iç piyasaya yöneleceği için de ülke içindeki fiyatları artırabilir. Ülke

(89) BERKSOY, s.231.

(90) Fritz MACHLUP, "Exploining Changes in Balance of Payments and Foreign-Exchange Rates, Polemic Without Graphs. Algebra and Citations" Flexible Exchange Rates and The Balance of Payments Essays in Memory Of Egon Sohmen, Nort Holland Publishing Company, Amsterdam 1983, s.105.

içindeki fiyatların artması durumunda kurların sabit tutulması ise resmi kurla piyasa kuru arasındaki farkın daha da büyümesine neden olacaktır.

Aşırı değerlenmiş bir döviz kuru ülkenin döviz rezervlerinin azalmasına ve dış ülkelere borçlanılmasına neden olacaktır(91).

Döviz kurlarındaki aşırı değerlenme ihracatı engelleyici ve ithalatı özendirici bir etkiye bulunur(92) Kurların aşırı değerlenmesi iç fiyatlar ile dünya fiyatları arasındaki farkı büyüteceği için ihraç malları dünya pazarlarında pahalı duruma düşecektir. Ayrıca ihracatçı ulusal para miktarına kıyasla aşırı değerlenmiş kurda daha düşük bir gelir sağlayacaktır.

Aşırı değerlenmiş kur ihracatı olumsuz yönde etkilemesi bir yönüyle de korumayla ilgilidir. Aşırı kur ithalatı özendirdiği için dış ticaret açığına ve ithal kontrolüne neden olacaktır. Bu durumda, ihracatçının kullandığı yerli ve yabancı girdilerin maliyeti koruma etkisi nedeniyle uluslararası düzeyin üstüne çıkacaktır. Uluslararası piyasalarda ihracatçının karşılaştığı fiyatlar değişmeksizin maliyetlerinde böyle bir artış, ihracatçının rekabet gücünü azaltacak ve ihracatı caydırıcı etkiye bulunacaktır(93). Sonuçta ihracatın azalması, ithalatın artması ülkenin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz bir etki yaratacaktır.

(91) KURDAŞ, s.158.

(92) Erdoğan ALKİN, "Kur Politikası" 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir 2-7 Kasım 1981, s.288-289.

(93) BERKSOY, s.232.

Aşırı değerlenmiş döviz kurunun diğer bir sonucu da döviz kaçakçılığını teşvik etmesi ve karaborsa piyasasının oluşmasını sağlamasıdır(94).

Aşırı değerlenmiş kur politikası görünmeyen kalem gelirleri üzerinde de olumsuz etkilerde bulunur. Görünmeyen kalemlere giren hizmetleri pahalı duruma düşürerek bu hizmetlerden elde edilecek gelirlerin azalmasına neden olurken, ülke sakinleri açısından döviz giderlerini teşvik edici bir etkide bulunur. Ayrıca ülke dışındaki işçi dövizlerinin ülkeye çekilmesi böyle bir uygulama ile caydırılmış olur. Bu tür işlemler ise ülkenin ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyecektir(95).

Ayrıca yabancı sermaye de aşırı değerlenmiş bir kur politikası izleyen ülkede ihracata yönelik yatırım yapmaktan kaçınacaktır. Çünkü üreteceği mamüllerin dış piyasalarda rekabet gücü olmayacaktır.

3. Az Değerlenmiş Kurlar ve Ödemeler Dengesine Etkileri

Döviz kurlarının az değerlenmiş olması durumunda resmi kurlar piyasa kurlarının üstünde seyreder.

Az değerlenmiş döviz kurunda ülke içi fiyatlar, dış ülke fiyatlarına göre daha düşük görünür. Bundan dolayı az değerlenmiş kur politikası izleyen ülke ihracat ve diğer döviz kazanan birimler ek bir rekabet gücü elde ederler.

(94) MACHLUP, On Ferms Concepts, s.13714.

(95) KURDAŞ, s.164.

Az değerlenmiş döviz kuru, ihracatçı ve diğer döviz kazanan sektörler lehine, ithalatçı ve diğer döviz talep eden kişi ve kuruluşlar aleyhinedir(96) ünkü az değerlenmiş döviz kurunda ihracatçıların ve döviz kazanan diğer kişi ve kuruluşların yaptıkları işlemler sonucunda elde edecekleri Ulusal para miktarı, piyasa şartlarına göre oluşan denge kuruna göre sağlayacakları ulusal para miktarından daha fazladır. Böyle bir uygulama ile ihracat ve döviz kazandırıcı sektörler teşvik edilmektedir.

İthalat yapan ve döviz talebinde bulunan kişi ve kurumlar açısından ihracatçıların aksine bir durum sözkonusudur. Çünkü bu kişi ve kuruluşların böyle bir politika izlemesi sonucu ödeyecekleri ulusal para miktarı, piyasa kurundan ödeyecekleri ulusal para miktarına göre daha fazla olacaktır. Dolayısıyla ithalat ve döviz tüketicisi durumunda olanlar caydırılmış olacaktır.

Az değerlenmiş döviz kurunda, ithalat pahalılaştığından, ihracat ve diğer döviz kazandırıcı işlemler ucuzlatılarak, zen-dirildiğinden, cari işlemler dengesi fazla verir. Bunun yanında dış alacaklarda, yatırımlarda, altın ve döviz rezervlerinde de artışlar olur.

B- ESNEK KUR SİSTEMİNDE DÖVİZ KURU POLİTİKASI VE ÖDEMELER DENGESİ

Esnek kur sisteminde dış demeler dengesi döviz kurlarının serbestçe dalgalanmasıyla sağlanmaktadır. Piyasa mekanizma-

sının işleyişiyle toplam döviz talebi döviz arzına eşitlenmekte ve ödemeler bilançosundaki dengesizlikler de kendiliğinden çözümlenmektedir.

Esnek kur sisteminin uygulandığı bir ülkede ödemeler bilançosunda bir açık ortaya çıktığında döviz talebi döviz arzını aşar. Bu durumda sistemin işleyişi gereği döviz kuru yükselir. Yükselen döviz kuru, bir taraftan ithalatı kısarak dövize olan talebin azalmasına, diğer taraftan ihracatı özendirerek döviz arzının artmasına neden olur. Böylece ödemeler bilançosundaki denge, sistemin işleyişiyle otomatik olarak sağlanır.

Ödemeler bilançosunun fazla vermesi durumunda ise döviz arzı döviz talebini aşacağı için döviz kuru düşecektir. Döviz kurunun düşmesi yabancı mal ve hizmetlere, dolayısıyla dövize olan talebin artmasına neden olur. Ülkede üretilen mallar, döviz kurunun düşmesiyle yabancılar açısından pahalılaşacağı için ihracat ve buna bağlı olarak döviz arzı azalacaktır. Sonuçta döviz arz ve talebi daha düşük döviz kurunda eşitlenecek ve ödemeler dengesi fazlası ortadan kalkacaktır.

Gözetimli dalgalanmada ise döviz kurları arz ve talebin işleyişine bağlı olmakla birlikte hükümetler gerektiğinde döviz piyasasına müdahale etmektedirler. Döviz kurlarına yapılan bu müdahale, spekülasyonu önlemek, arızı faktörlerden kaynaklanan ve ihracatta meydana gelen azalmaların kurlar üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırmaya yöneliktir.

1- Konvertibilite ve Ödemeler Dengesine Etkileri

Konvertibilite geniş anlamda bir ülkedeki yerli ve yabancı şahısların, o ülkenin parası veya diğer yabancı ülke paraları ile olan alacaklarını hangi sebeple olursa olsun serbestçe tahsil edebilmesi şeklinde tanımlanabilir(97).

Konvertibilite rejimine geçişin gerektirdiği bazı şartlar vardır. Bunlar, gerçekçi döviz kurunun uygulanması, yeterli uluslararası rezervlerin varlığı, ekonomik iç dengenin sağlanması ticari ilişkide bulunduğu ülkelerle enflasyon oranlarının farklı olmaması, korunmanın kaldırılması ve ithalatın liberasyonudur(98).

Parası konvertibl olan ülkenin gerçekçi bir döviz kuru politikası uygulaması zorunludur. Gerçekdövizikuru bir ülkenin dünya ticaretine açılmasını sağlayabilecek dış piyasalarda rekabet gücünü koruyabilecek, dış borç ödemelerini ve uzun dönemde ihtiyaç duyulan döviz giderlerini döviz gelirleri ile sağlamasına olanak verecek bir kur olacaktır.

Parasına konvertibilite sağlayacak ülkenin fiyat ve maliyet düzeyini o ülkenin ticari ilişkide bulunduğu ülkelerin fiyat ve maliyetleriyle uyumlu kılarak bir kur politikası izlemesi gerekmektedir. Gerçekçi döviz kuru iç ve dış piyasa arasındaki

-
- (97) İzzet AYDIN, "Paranın Dış Konvertibilitesi", Ekonomide Para Kredi, Meban, S.9, İstanbul, Eylül 1981, S.34.; Emin ÇARIKÇI, "Paramızın Dalgalanmaya Bırakılması ve Konvertibilitesi" Ekonomide Para Kredisini, Meban, S.16, İstanbul, Nisan 1982, s.21.
- (98) İzzet AYDIN, "Paranın Dış Konvertibilitesi ve Yeterli Rezerv Politikası", Ekonomide Para Kredi, Meban, S.10, İstanbul, Ekim 1981, s.33.

fiyat farkına neden olan subvansiyon ve sınırlamaların kaldırılmasını da kolaylaştıracaktır. Ayrıca konvertibiliteye geçişte ülkenin döviz giderlerinin döviz gelirlerini aştığı durumda karşılaşacağı güçlükleri yenebilmesi için gerekli rezerv stokunun olması lazımdır.

Konvertibilite için esnek kur sisteminin varlığı gerekmemekle birlikte esnek kur sistemi ön koşullardan biri olarak konvertibiliteye dayanır. Çünkü konvertibilitenin şartları esnek kur sistemi içinde gereklidir.

Dış ticaret rejimindeki kotalar, kısıtlamalar, gümrük duvarları, ihracata yapılan subvansiyonlar durumunda gerçekçi bir denge kurundan bahsetmek mümkün değildir. Böyle bir durumda konvertibilite uygulaması spekülasyona, rantlara ve denge kuruna ulaşmış yabancı paralara doğru akışa yol açabilir. Esnek kur sisteminde döviz kurlarının denge kurları olması ve ödemeler dengesinin sağlanmasında korumanın etkinliğinin olmaması konvertibilite uygulamasının olumsuz etkilerini ortadan kaldırır.

Konvertibiliteyi "tam" ve "sınırlı" konvertibilite olarak sınıflandırmak mümkündür. Tam konvertibilitede ithalat, ihracat sınırlamalarının ve iki taraflı ödeme anlaşmalarının olmaması gerekmektedir. Sınırlı konvertibilitede sınırlama sermaye işlemlerine göre, vatandaş ve yabancı ayırımına göre yapılabileceği gibi bölgeler arasına göre de yapılabilir. (99).

(99) Ronald I. MCKINNON, Money in International Exchange The Convertible Currency System, Oxford University Press, New York 1979, s.6.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ TARİHİ GELİŞİMİ VE REEL DÖVİZ KURLARININ HESAPLANMASI

I - SABİT KUR SİSTEMİNİN UYGULANDIĞI DÖNEMLER

Türkiye'de uygulanan döviz kuru politikası, 1930- 1974 yılları arasında döviz kontrol rejimi altında uygulanmıştır. Sabit kur sisteminin geçerli olduğu bu dönemlerde izlenen kur politikaları bakımından bir farklılık olmamıştır. Fakat anlatımı tek düzelikten kurtarmak amacıyla, bu dönemlerde yapılan önemli devalüasyonlar itibariyle sabit kur sisteminin uygulandığı 1930-1974 dönemi, beş ara dönem içersinde incelenmiştir.

A- 1930 - 1946 DÖNEMİ

1920'lerde Türk lirası dalgalanmaktaydı. Ama değeri sterline göre üççülyordu. Diğer bir deyişle liranın sterlin karşısındaki değeri kur değişimleri ve oynamalarını ölçmekte

standart olarak kullanılıyordu(1). 1929 sonuna kadar da dövizler üzerinde hiçbir sınırlamanın olmaması ve dövizle ilgili işlemleri düzenleyen bir devlet bankasının bulunmaması nedeniyle döviz kurları İstanbul pazarında oluşmuştur.

16 Mayıs 1929 tarihinde 1447 Sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu çıkarılmıştır. Kanununun 29. maddesine göre döviz ve nakit işlemlerinde spekülasyonun yasak olduğu, ayrıca kişilerin ve kurumların ihtiyaçları olmadıkça döviz ve nakit satamayacakları belirtilmiştir(2).

Döviz sıkıntısını gidermek ve ödemeler dengesi açıklarını kapatmak amacıyla çıkarılmış bulunan 1447 sayılı kanun da soruna kesin bir çözüm getirememiş ve 1929 yılında ödemeler dengesi 111 Milyon lira gibi çok büyük bir açık vermiştir(3).

Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanununun öngördüğü denetleme ve tedbirlerin yeterli olmadığı anlaşılınca 25 Şubat 1930 tarihinde, ülkeye giren ve çıkan dövizlere müdahale etmek, dış ticareti kontrol altına almak ve paramızın dış değerini korumak amacıyla Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ve buna ilişkin kararname çıkarılmıştır(4).

-
- (1) Çağlar KEYDER, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929 Yurt Yayınevi, Ankara 1982, s.123.
 - (2) İlker PARASIZ, "Atatürk Döneminde İzlenen Para Politikası", B. İ.T.İ.A. İktisat Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, Bursa, Ağustos 1981, s.229.
 - (3) Vural GÜNAL, Döviz Hukuku, Bankalar Birliği Ya. No. 106, Ankara, Mart 1980, s.29.
 - (4) Bülent KUŞOĞLU, "Türk Parasının Kıymetini Koruma Mevzuatı Tartışması", Vergi Dünyası Dergisi, S.26, İstanbul, s.27; Kemal ARAL, "Türk Parasının Kıymetinin Korunması", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, S.7, İstanbul 1983, s.45.

1929 yılından itibaren devletin döviz işlerine müdahale-
siyle Türkiye'de döviz kontrolü uygulanmaya başlanmış ve 1567
sayılı kanunun çıkarılmasıyla da döviz piyasasında istikrar tam
olarak sağlanamamıştır. Bu başarısızlığın nedeni olarakta ülke-
de Merkez Bankasının yokluğunun önemli rolü olmuştur(5). Bu ek-
sikliği giderebilmek amacıyla Merkez Bankası kuruluncaya kadar
döviz alım ve satımını gerçekleştirmek ve spekülasyon yapılması-
nı engellemek için Maliye Bakanlığı ile yerli ve yabancı banka-
lar arasında 1 Milyon 215 sterlin sermayeli bir Bankalar Konsor-
siyumu kurularak 24 Mart 1930 tarihinde çalışmaya başlamıştır.
Konsorsiyumun amacı bugün paralarını dalgalanmaya bırakan ülke-
lerin Merkez Bankalarının yaptığı gibi döviz piyasasına alıcı
ve satıcı gibi müdahale ederek dalgalanmaları belli sınırlar
içinde tutmaktır(6).

Konsorsiyum 3 Kasım 1931'de görevini Merkez Bankasına dev-
redene kadar çalışmalarında oldukça başarılı olmuştur. Ağustos
1930' da 1 sterlin 1030 kuruş olarak belirlenmiştir. Bu kararlar
TL sterline bağlanmayıp altın karşısında değeri dolaylı olarak
belirlenmek istenmiştir. Çünkü sterlin altına bağlı bir para
idi. İngilterenin 1931 de altın standardından ayrılması sonunda,
TL'nin resmi sterlin kuru da düşürülerek 1946 devalüasyonuna ka-
dar 1 sterlin = 522 kuruş dolayında tutulmuştur.

(5) Nahit TÖRE, "Atatürk-Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik
İlişkiler Politikası" Atatürk-Dönemi Ekonomi Politikası ve
Türkiyenin Ekonomik Gelişmesi, Ankara Ü. S.B.F. Ya. No.
513, Ankara 1982, s.58.

(6) TÖRE, s.56.

Döviz arzının fazla olduğu dönemlerde bu fazlayı satın almak için konsorsiyunun elinde yeterli paranın olmayışı piyasaya müdahaleyi sınırlıyordu. Bu eksikliği gidermek için Eylül 1930'da 1726 sayılı Yasa ile hükümet, karşılığı altın veya fiilen başabaş altına dönüştürülmesi mümkün yabancı dövizleri satın almak üzere ihtiyat evrak-ı nakdiyesinden ihtiyaç gereği kadarını tedavüle çıkarmak suretiyle yetkili kılınmıştır(7). Satın alınan dövizler ise kanunun hükümleri doğrultusunda Osmanlı Bankasına yatırılmıştır.

19 Eylül 1931 yılında İngiliz Sterlini'nin altın standardını terketmesi üzerine Türk lirası altın standardına bağlı kalmış olan Fransız Frangına 1 TL = 12,06 Fr.F. olmak üzere bağlanmıştır. Fransız Frangının altın standardını 1936 da terketmesi üzerine de Türk lirası tekrar 1 sterlin 6,34 TL üzerinden tekrar İngiliz Sterlinine bağlanmıştır(8). Bunun üzerine 26.9.1936 tarihinde yapılan resmi bildiriyle Türk Lirasının altına göre o ana kadar kazanmış olduğu istikrarlı değeri koruyacağı kabul edilmiştir(9).

Tablo I'de 1929 - 1946 döneminde reel döviz kurları hesaplanmıştır. Reel kur endekslerinin hesaplanmasında Satın Alma Gücü Paritesi Kuramı'ndan yararlanılmıştır(10). Nominal döviz kur-

(7) PARASIZ, s.232.

(8) Avni ZARAKOLU, 1929/1930 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri, Atatürk Dönemi Politikası ve Türkiyenin..... içinde s.95.

(9) PARASIZ, s.232.

(10) Ayrıntılı bilgi için bkz, İlker Parasız, Uluslararası Para Sistemi, Bursa İ.T.İ.A. Ya.No. 38, Bursa 1980, s.54; İlhan ULUDAĞ, Ödemeler Dengesinin Ayarlanmasında Parasal Teoriler, Bursa İ.T.İ.A. Ya.No.34, Bursa 1977, s.33.

FASLO I

1929 - 1946 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE REEL DÖVİZ KURLARI

1930 = 100

Yıllar	Resmî Döviz Kuru El/101.	Devlet Kuru İnd.	Türkiye İstatistik Kurumu Yat. İnd.	A.Ş.Ş. Kurumları İnd.	Türkiyenin Dış Ticaret İstatistik Kurumu İy. İnd.	Türkiyenin A.Ş.Ş. Kurumları İstatistik Kurumu İy. İnd.	Türkiyenin Dış Ticaret İstatistik Kurumu İy. İnd.	A.Ş.Ş. Kurumları İstatistik Kurumu İy. İnd.	Devlet Kuru İnd.
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5) (2/3) =	(6) (2/4) =	(7) 1/5	(8) 1/6	
1929	207	97,6	131	110,3	112	118,7	117	82,22	83,4
1930	212	100	100	100	100	100	100	100	100
1931	212	100	86	84,5	87	101,7	99	98,3	101
1932	272	100	74	75	78	98,6	95	101,4	105,2
1933	171	80,7	64	76	75	84,2	85	95,8	94,9
1934	125	59	67	86	75	77,9	78	75,7	-75,6
1935	125	59	74	91,5	78	80,9	95	72,9	62
1936	125	59	82	92,6	80	88,5	102,5	66	57
1937	126	59,5	86	99	87	85,8	99	68,5	60
1938	126	59,5	80	90,4	99	88,5	80,8	67,2	73
1939	128	60,3	82	88	99	93	82,8	64,8	72,8
1940	138	65	102	90,4	96	112,83	106,2	57,6	61,2
1941	131	61,8	140	100,3	108	139,6	129,6	44	47,6
1942	131	61,8	272	115	115	235,5	2,36	25	26
1943	131	61,8	473	119,4	122	396	387,7	15,6	15,9
1944	131	61,8	368	148	124	246	336,9	25	18
1945	131	61,8	369	150	170	246	217	25,12	28,4
1946	2.80	132	313	171	187	183	167,3	72,1	78,9

KAYNAKLAR : Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Yıllıkları.

ları başlıklı sütunda İstanbul Kambiyo ve Menkul Kıymetler Borsasında, A.B.D. Dolarının Türk lirası cinsinden değerleri gösterilmiştir. Reel kur endeksinin hesaplanmasında baz yıl olarak, mevcut döviz kurlarıyla Türkiye'nin dış ticaretinin açık vermediği 1930 yılı seçilmiştir. Diğer sütunlarda Türkiye'nin, A.B.D.'nin ve Türkiye'nin ticaretinin %75'ini oluşturan Almanya, Fransa, İtalya İngiltere ve A.B.D. gibi ülkelerin ortalama fiyat endeksleri gösterilmiştir. Tabloda beşinci ve altıncı sütunda sırasıyla, Türkiye'deki fiyatların A.B.D. fiyatları ve ticaret ortaklarının fiyatlarına göre ne oranda saptığını göstermektedir. Yedinci ve sekizinci sütunlar ise Türk Lirasının A.B.D. doları ve ticaret yaptığı ülke paraları karşısında ne oranda değerlendirildiğini göstermektedir.

1929 yılında başlayan dünya ekonomik krizinin fiyatlar üzerindeki etkisi kısa süre sonra Türkiye'de de kendini hissettirmiştir. Tarım ürünlerinin fiyatlarında 1929-1934 aralığında meydana gelen düşmeler % 60-70 oranına yaklaşmıştır(11). Bu dönemde Türkiye'nin toptan eşya fiyat endekslerinde de % 35 oranında düşme olurken, A.B.D. toptan eşya fiyat endeksinde % 25, Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkelerin toptan eşya fiyat endeksinde de % 22 oranında düşmeler meydana gelmiştir. Tablo I'de döviz kuru endeksinin gösterildiği sütuna baktığımızda 1933 yılına kadar Türkiye'nin toptan eşya fiyat endeksi rakamları düşerken döviz kuru endeksi sabit kalmıştır. 1929-1933 aralığında reel döviz kuru endeksine baktığımızda az değerlendirilmiş bir kur politikası

(11) ZARAKOLU, s.89.

izlediğini söylemek mümkündür. 1934 yılından sonra Türk lirasının diğer ülke paraları karşısında değer kazandığını görüyoruz. Bir A.B.D. Doları 1930'da 212 kuruşken 1934'de 125,13 kuruşa, İngiliz Sterlini de 1030 kuruştan 636,31 kuruşa yükselmiştir. Döviz kurlarındaki aşırı değerlenmede 1934 yılında % 38 olmuştur. Döviz kurlarındaki bu aşırı değerlenme Türkiye'yi ihracat pazarlarından önemli ölçüde koparmıştır. Doların resmi değeri 1936 yılına kadar 125 kuruş düzeyinde tutulmuştur.

1937 - 1938 yıllarında, alınan bütün önlemlere rağmen Türk lirasının resmi ve fiili kurları arasındaki farkın büyümesi önlenememiştir. Dış borç ve millileştirme tazminatı ödemeleriyle, sanayi planlarının getirdiği yükler nedeniyle dövize olan talebin artması ve yurtiçi fiyat, hareketleri yüzünden resmi kur 126 kuruş iken fiili kur 180 - 190 kuruşa yükselmiştir(12).

1940 yılından sonra toptan eşya fiyat endekslerindeki artışlar devam etmiş ve 1943 yılında % 473 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. A.B.D.'de ve Türkiyenin ticaret yaptığı ülkelerde ise bu oran % 119 - 122 gibi düşük oranlarda kalmıştır. Döviz kurlarının enflasyon oranına göre düzeltilmesi gerekirken, 131 kuruşta sabit kalması kurların aşırı değerlenmesine yolaçmıştır.

Tablo I'in Yedi ve Sekizinci sütunlarından da görüleceği gibi, aşırı değerlenmenin % 84 oranında olduğu anlaşılmaktadır. İç fiyat yükselmeleri karşısında mallarımıza satış olanağı sağ-

(12) TÖRE, s.58.

lamak için prim yöntemi uygulanmıştır. 1946 yılına kadar Türk Lirasının Dolar karşısındaki değeri 131 kuruş olarak sürdürülmüştür(13). Alınan bütün önlemlere rağmen 1933 - 1945 döneminde resmi kuru sabit tutulan Türk lirası toptan eşya fiyatları içindeki rakamları da göz önüne alındığında önemli ölçüde değerlenmiştir. Bunun üzerine 7 Eylül 1946 tarihinde Türk lirası % 116 oranında devalüe edilmiştir(14). 1946 devalüasyonuna gidilirken dış finansman olanaklarından faydalanma isteğinin de rolü olmuştur(15). Ayrıca yapılan devalüasyonun diğer bir özelliği de , ihracatı geliştirmek ve ithal taleplerinin katı ithal sınırlamaları yerine böyle bir tedbirle kısılmasının düşünülmüş olmasıdır.

B- 1947 - 1958 DÖNEMİ

1947 yılında dövizler üzerinde kontrolü sağlayan ve dış ticaret rejimini geniş ölçüde takas ve klering sistemine bağlayan 12 sayılı karar kaldırılarak 13 sayılı karar yürürlüğe konulmuştur. Bu kararla ithalat ön izne bağlanmış, döviz giderleri ve miktar sınırlamaları izne tabi tutulmuştur. Ayrıca ihracat

(13) Onur KUMBARACIBAŞI, Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi, Ankara İ.T.İ.A. Ya. No.103, Ankara 1976, s.114.

(14) Erhan BENER, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin Tanım, Tarihiçesi, Kapsamı, ve Bugünkü Görünümü" Türkiyede İzlenen Kur Politikası, Tarihiçe Bugünkü Durum, Sorunlar, Öneriler, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1980, s.5.

(15) A.Başer KAFAOĞLU, Enflasyon, Gelismiş ve Azgelismiş Ülkelerde, Tekin Yayınevi, İstanbul 1981, s.176.

ve diğ er döviz gelirlerinin de Merkez Bankasına satılması zorunluluğ u getirilmiştir.

1950 yılı Türkiye Ekonomisi için liberal bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1950 Eylülünde Avrupa Ödemeler Birliğinin (EPU) kurulmasıyla Türkiye'de bu birliği katılmış ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Konseyinin tavsiyeleriyle liberasyona gitmiştir. Bu amaçla yeni bir dış ticaret rejimi uygulamaya konulmuştur(16). Bu uygulama ile ithal haklarından doğ an ve her madde için ayrı ayrı kurlar sözkonusudur. Ayrıca döviz piyasasında da, karaborsa, serbest piyasa kuru, çok taraflı anlaşmalarda (EPU) memleketleri için yapılan işlemlere uygulanan kurlar ve ikili anlaşmalardaki hesap durumlarına göre her memleket için ayrı ayrı belirlenen kurlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde resmi kur 2,80 TL iken, serbest kur 5 TL, EPU kurları 4,205 TL, ithal haklarından doğ an kurlar 5TL, ikili anlaşmalarda ortaya çıkan kurlar ise 3,25 TL'dir. 1953 yılında sistem çıkmaza girdiğinde liberasyon terkedilerek 1958 yılına kadar ithalat sıkı bir kontrol altına alınmıştır.

1953 yılında ithalat ve ihracata, sermaye işlemlerine ve turizm hizmetlerine farklı kurlar uygulanmıştır. Bu uygulama 1953 yılında ithalattan tahsil edilen primlerin bir kısmının bazı ihraç mallarına ödenmesini öngören "Tevzin Fonu" nun kurulması ile başlatılmış bir katlı kur uygulamasıdır. 1953-1957 yılları arasında uygulanan katlı kurlar Tablo II'deki gibidir(17).

(16) Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Kemal KURDAŞ, Ekonomik Politikada Bilim ve Sağduyu, Ekonomik ve Sosyal Ya. A.Ş. Ya.No.2, İstanbul 1977, s.171.

(17) Nahit TÜRE, Döviz Kuru Politikası, Doçentlik Tezi, Ankara 1979, s.202.

TABLO II

Efektif Döviz Kurları 1953-1957

(1. A.B.D. Doları Başına TL Olarak)

DÖVİZ ALIŞ	1953	1954	1955	1956	1957
Geleneksel İhracat	2,80	2,85	2,89	2,91	2,94
Diğer İhracat	3,92	4,48	4,50	5,00	5,00
Turizm ve Görünmeyenler	2,80	2,80	2,80	2,80	2,80
DÖVİZ SATIŞ					
Yatırım Mali İthalatı	3,22	3,48	4,02	4,72	4,97
Tüketim Mali İthalatı	5,60	6,09	6,37	6,54	7,47
Turizm ve Görünmeyenler	2,80	2,80	2,80	5,25	5,25
Sermaye İşlemleri	2,80	2,80	2,80	2,80	2,80

KAYNAK : Nahit TÖRE, s.202.

Katlı kur uygulaması ile çeşitli kalemlere farklı primlerin uygulanması ve vergilerin alınması geleneksel olmayan sanayi malları ile yatırım malları ihracatını özendirir bir niteliktedir. Ayrıca yatırım mali ithalatına tüketim malları ithalatından düşük bir kur uygulamasıda yatırımları destekleyici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla bu dönemde döviz kurlarındaki farklı uygulamalar ile sanayileşme ve ihracat desteklenmek istenmiştir.

1954 yılında 1567 sayılı Türk parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki kanunun 3. maddesi, değiştirilerek döviz kontrolünün sınırları genişletilmiş ve 14 sayılı karar yürürlüğe konularak sıkı bir döviz kontrol düzeni kurulmuş ve geçmişte bu düzenin aksayan yönleri de bu kararlarla giderilmiştir.

Tablo III'de Türkiye'de 1946-1958 dönemine ilişkin reel kurlar hesaplanmıştır. 1946-1958 döneminde resmi kurlarda değişiklik olmamıştır. Toptan eşya fiyatları 1952 yılından sonra artmaya başlamış ve 1948 yılı 100 kabul edildiğinde, 1958 yılında % 202 gibi bir rakama ulaşmıştır. A.B.D.'de ise bu oran % 149 gibi daha düşük bir seviyede kalmıştır. Bu dönemde de döviz kurlarında aşırı değerlenmenin görüldüğü, iç ve dış fiyat farkının önemli boyutlara ulaştığını söyleyebiliriz. Bu nedenle resmi ve reel kurlar arasındaki farkı biraz olsun ortadan kaldırmak ve ihracatı teşvik etmek amacıyla katlı kur uygulamasına gidilmiştir. 1958 yılına gelindiğinde ise dolar serbest piyasada 18 TL dolayın çıkmıştır(18). 4 Ağustos 1958 tarihinde ülkedeki enflasyonist gidişi durdurmak ve kurlar arasındaki farkı ortadan kaldırmak amacıyla bir dizi önlem Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur. 15 sayılı bu kararlarla Merkez Bankasında "Kambiyo Karşılık Fonu" adıyla bir fon kurularak, ithalat ve bütün döviz tahsisleri için her türlü döviz satışlarından, dolar başına 620 kuruş prim alınması öngörülmüştür. Buna karşılık afyon,

(18) Erol ZEYTİNOĞLU, Türkiye Ekonomisi, İ.İ.T.İ.A. Nihat SAYAR Yayın ve Yardım Vakfı Ya. No. 290/517, İstanbul 1978, s.566.

TABLO III

1947 - 1958 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE REEL DÖVİZ KURLARI
1948 = 100

Yıllar	Nominal Döv. Kuru TL/Dol.	DövizKuru İnd	Türkiyenin Döv. İy. Es. İy. İnd	A. E. D. İy. İnd	Türkiyenin Tic. Yap. Ü. Kelere İy. İnd	Türkiyenin A. E. D. İy. İnd. Karşı- Sında İy. İnd.	Türkiyenin Tic. Yap. Ü. Kelere İy. İnd. Karşı- Sında İy. İnd.	A. E. D. Dolar Karşı- Sında İy. İnd.	İçarete Yap. Ü. İy. İnd.
1947	2,80	100	99	92	66	107	150	93	67
1948	2,80	100	100	100	100	100	100	100	100
1949	2,80	100	108	94	103	112	105	89	95
1950	2,81	100	97	98	111	99	87	101	115
1951	2,81	100	103	110	135	94	76	106	132
1952	2,81	100	104	107	136	97	77	103	130
1953	2,81	100	107	105	134	102	80	98	125
1954	2,81	100	118	106	133	111	89	90	112
1955	2,81	100	127	107	135	118	94	85	106
1956	2,81	100	148	109	139	135	107	74	94
1957	2,81	100	175	112	144	156	122	64	82
1958	2,81	100	202	114	151	177	134	56	75

KAYNAKLAR : Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Yıllıkları.

tütün, bakır, ihracatı nedeniyle elde edilen dövizlere dolar başına 120 kuruş; üzüm, incir, fındık ihracatından sağlanan dövizlere de dolar başına 280 kuruş prim verilmesi kararlaştırılmıştır. Alınan bu kararlarla ayrıca döviz giderlerine 1 dolar = 9 TL kuru uygulanmıştır. Afyon, tütün, bakır, krom ihracatından elde edilen döviz gelirlerine 1 dolar = 4,90 TL., üzüm, incir ve fındık ihracatından elde edilen gelirlere 5,40 TL., sermaye ve turistik döviz alışları içinde 1 dolar = 9 TL., kuru uygulanmıştır.

4 Ağustos istikrar tedbirleri ve yapılan devalüasyonla serbest piyasada 18 - 19 TL.'dan işlem gören dolar, uygulanan tedbirlerin bir sonucu olarak 10 - 11 TL.'dan işlem görmeye başlamıştır(19). 1958 devalüasyonu ile belirlenen 1 dolar = 9 TL. kuru, alınan kararlarla oldukça sıkı bir döviz kontrol rejimine dayandırılmış olduğundan ve döviz taleplerinin kısıtlı bir şekilde yürütülmesinden dolayı gerçek denge kurunu yansıtmaktan uzak ve fazla değerlendirilmiş bir kur görünümündedir.

C-1959 1970 DÖNEMİ

1958 devalüasyonunu izleyen yıllar, kur politikası açısından bir farklılık göstermemiştir. 27 Mayıs 1960 devriminden sonra 22 Ağustos 1960 tarihinde yayınlanan 65 sayılı kanunla 4 Ağustos 1958'den beri uygulanmakta olan primli kur sistemine son verilerek TL'nin resmi kur değeri 1 dolar = 9,02 TL olarak açıklanmıştır.

(19) ZEYTİNOĞLU, s.568.

1961 yılında döviz kurunun ithalatı ve döviz talebini yeterli ölçüde kısıtlamadığı ve yeni bir devalüasyonon gerekli olduğu, dönemin yetkililerince savunulmuştur. Bu görüşe göre kurun 1 dolar = 13,50 TL. seviyesinde tespit edilmesi, döviz gelirlerinden ayrıca % 10 ile % 20 arasında prim alınması, bu prim ve hasılatın kısmen bir hesapta toplanması ve böylece bir taraftan dış ödemeler dengesi sağlanırken diğer fondan da yatırımların hacminin artırılması düşünülmüştür(20). Fakat bu planın uygulanması gerçekleşmemiştir. 1961 yılında dış seyahatlerden "istikrar fonuna katılma payı" olarak mevcut kurun % 50' si kadar prim alınması kararlaştırılarak dış seyahat döviz harcamalarında 1 dolar = 19,5 TL'den işlem görmeye bağlanmıştır.

1963 yılı Türkiye için planlı dönemin başlangıç yılı olmuştur. Planlı dönemde de uzun süre gerçekçi kur politikası uygulanmamış, katlı kur uygulamaları ve dolaylı önlemlerle dış ticaret desteklenmeye çalışılmıştır. 1963 şubatında kabul edilen bir kanunla, cari kurun ithalatı teşvik ettiği de dikkate alınarak ithalattan % 5 oranında yeni bir damga resminin alınmasına karar verilmiştir.

İşçi dövizini girişlerini artırmak amacıyla 1964 yılında yurt dışında çalışan işçilerin yurda gönderdikleri dövizlere % 27 oranında prim uygulamasına bağlanmıştır.

1967 yılında ithalattan alınan damga resmi % 15'e çıkarılarak ithalat azaltılmaya çalışılmıştır. Türk parasının değerinin giderek düşmesi nedeniyle döviz alma serbestliği, ithal limitleri ve bedelleri, ithalat ve servet transferleri sınırlandırıl-

(20) KURDAŞ, s.180.

mıştır. Ayrıca ilk olarak konvertibl Türk lirası mevduat hesapları (D.Ç.M) düzenlenmiştir.

1967 yılından itibaren hızla artmaya başlayan enflasyon 1970 yıllarında önemli boyutlara ulaşmıştır. 1970 yılında % 66 oranında devalüasyon yapılarak 1 dolar = 14,15 TL. olarak belirlenmiştir.

Tablo IV'de 1958 - 1970 yılları arasında Türkiye'de reel döviz kurları indeksi hesaplanmıştır. Reel döviz kuru indeksini hesaplayabilmek için önce nominal kurlar baz yılı kabul edilen 1958 yılına göre indekslenmiştir. II.sütunda ise Türkiye'deki toptan eşya fiyatları indeksi gösterilmiştir. Türkiye'de fiyatlardaki artış planlı döneme geçildikten sonra da devam etmiştir. 1964 sonrasında fiyatlardaki artışlar nedeniyle döviz kurlarındaki aşırı değerlenme devam etmiştir. 1958 yılı baz yılı olarak alındığında, Türkiye'deki fiyat artışı 1970 yılında % 65 civarında iken A.B.D.'de bu artış % 17, Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkelerdeki ortalama fiyat artışı ise % 22 gibi düşük bir oranda kalmıştır. İç ve dış fiyatlar arasındaki farkın giderek büyümesi ve döviz kurlarının bu dönemde sabit kalması, 1958 yılına göre döviz kurlarının % 42 oranında aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Bu dönemde aşırı değerlenmenin döviz giderlerini uyarıcı etkisini giderebilmek için kur ayarlamaları yerine miktar kısıtlamaları ve ithalattan alınan resim ve vergileri artırılmıştır. Ayrıca döviz gelirlerini artırabilmek için de ihracata, işçi ve turist dövizlerine prim ödenmesine karar verilmiştir.

TABLE IV

1958 - 1970 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE REEL DÖVİZ KURLARI

1958 = 100

Yıllar	Nominal Döv. Kuru TL/£ol.	Döviz kuru İnd.	Türkiyede Top. Eşya Fiyat. İnd.	A.B.D. de Top. Eşya Fyt. İnd.	Tür. Tic. Yapı Ülkeler Fyt. İnd.	Türkiyenin A.B.D. Fiyatlarındaki nisbi Fyt. İnd.	Türkiyenin ticaret yaptığı ülkelerin nisbi Fyt. İnd.	A.B.D. doları karşısındaki reel döviz kuru İnd.	Ticaret yapmayan ülkelerin karşısındaki reel kuru İnd.
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5) 2/3	(6) 2/4	(7) 1/5	(8) 1/6
1959	9,02	100	120	100	100	120	120	83	83
1960	9,02	100	136	100	101	136	135	74	74
1961	9,02	100	130	100	101	130	128	76	78
1962	9,02	100	137	100	102	137	134	73	75
1963	9,02	100	143	100	105	144	136	69	74
1964	9,04	100	142	100	106	142	134	70	75
1965	9,04	100	154	102	108	151	142	66	70
1966	9,04	100	164	106	111	154	147	64	68
1967	9,04	100	175	106	111	165	157	60	64
1968	9,04	100	181	102	111	167	163	59	61
1969	9,04	100	196	113	116	173	168	58	60
1970	14,85	165	209	117	122	178	171	93	97

KAYNAKLAR : Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Yıllıkları.

1970 yılında, alınan önlemlerin yetersiz oluşu ve yeni bir ödemeler dengesi açığı ihtimalinin belirmesi üzerine devalüasyon yapılması uygun görülerek Türk lirası % 66 oranında devalüe edilmiştir.

Yapılan devalüasyonla yeni TL resmi kuru yine % 7 oranında aşırı değerlenmiş durumdadır.

D- 1971 - 1974 DÖNEMİ

Bretton Wods Sisteminin 1971 yılında terk edilmesi üzerine ülkeler Smithsonion anlaşmasıyla sabit kurları bir süre daha denemişlerdir. Daha sonra birçok ülke paralarını dalgalanmaya bırakmıştır. A.B.D.'de 15 Ağustos 1971'den itibaren doların altınla olan bağlantısını kopararak parasını dalgalanmaya bırakmıştır.

1971'den sonra doların dalgalanmaya bırakılması, gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Bir haftalık aradan sonra 23 Ağustos 1971 tarihinde Türk lirasının dolar alış kurunun 14,85, satış kurunun ise 15 TL'de tutma kararı alınmıştır. Daha sonra büyük paralar arasındaki kurların yeniden belirlenmesi ve daha geniş aralık içinde dalgalanmasını öngören Smithsonion Anlaşmasına Türkiye'de tepki göstermiştir. 20 Aralık 1971 tarihinde Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 18 sayılı karara ek olarak çıkarılan kararın(21) birinci

(21) T.C. Resmi Gazete, 23 Aralık 1971, S. 14051.

maddesi şöyledir :

"Milletlerarası son para buhranı dolayısıyla, A.B.D. doları ve diğer bazı memleketler paraları değerlerinde yapılan değişiklikler karşısında Türk parası kıymetinin muhafazasına karar verilmiş ve Türk lirasının A.B.D. dolarına nazaran muadeleti (Paritesi) aşağıdaki istisnalar dışında 1 dolar = 14 TL'si olarak tesbit edilmiştir".

İstisnalar :

i - Pamuk, fındık, kuru üzüm, kuru incir, zeytinyağı, küspe ve melasın ihracatından sağlanacak dövizlerin alışları için parite 1 A.B.D. doları = 13 TL.'sı,

ii - Hariçte çalışan işçilerin yurda gönderdikleri veya getirdikleri dövizlerin alışlarında, 1 A.B.D. doları = 14 TL.'lık muadeleti sağlamak üzere bu dövizlerin alışları için parite 1. A.B.D. doları = 14 TL.sı,

iii - Vergiye tabii tutulan dış seyahat harcamaları için parite 1. A.B.D. doları = 9,3333 TL.sı olarak tesbit edilmiştir".

Alınan bu kararlarla 1 dolar = 15 TL yerine 1 dolar = 14 TL'den işlem görmeye başlamış, diğer bir deyişle Türk lirası dolar karşısında % 7 oranında revalüe edilmiştir. Ayrıca Türk lirasının diğer ülke paraları karşısında da değerinin korunması amaçlanmıştır.

1972 yılında döviz kurlarında sadece sterlinin alış ve satış kurlarında değişiklik olmuştur. 4.7.1972'de alış kuru 36,48 TL' den 34,29'a, satış kuru da 37,26 TL' den 35-02 TL'ye düşürül-

müştür. Daha sonra 21.11.1972'de yeni bir değişiklik olmuş alış ve satış kurları sırasıyla 32,9 TL. ve 33,61 TL. üzerinden işlem görmüştür.

1973 yılı döviz kuru politikası açısından Türkiye için önemli bir yıl olmuştur. A.B.D. doları Smithsonian anlaşmasından sonra ikinci kez altın karşısında % 10 devalüe edilmiştir. Türk lirasının dolar karşısındaki değeri 1 dolar = 14 TL.de sabit tutulmuştur. Dolayısıyla Türk lirası diğer ülke paraları karşısında Dolarla birlikte devalüe edilmiştir.

1973 yılından itibaren büyük paralar arasında meydana gelen dalgalanmalar nedeniyle döviz kurlarında değişiklik yapmaya 20 Haziran 1973 tarihini taşıyan ek bir Türk Parasının Kıymetini Koruma Kararıyla Maliye Bakanlığı yetkili kılınmıştır(22). Bu kararla A.B.D. dolarının Türk lirası cinsinden değeri Merkez Bankasının görüşü alınarak Maliye Bakanlığı Tarafından belirlenebilecektir. Ayrıca Maliye Bakanlığınca çıkarılan tebliğde(23) Bakanlar Kurulunun "halen bütün yabancı paraların esas kurlarını tayinde kullanılan TL.nin A.B.D. dolar muadeli sistemini değiştirdiği" açıklanarak doların Türk lirası için "değer standardı" olma fonksiyonunu sürdüreceği açıklanmıştır.

1973 yılında döviz kurlarındaki bir başka değişiklikte tarım ürünleri ihracatına uygulanan 1 dolar = 13 TL. kurunun Ağustos ayında kaldırılarak 1 dolar = 14 TL. kurunun uygulanmaya konmasıdır.

(22) T.C. Resmi Gazete, 25 Ağustos 1973, S. 14636

(23) Ekz. Aynı Gazete

II - ESNEKLİK KAZANDIRILMIŞ SABİT KUR SİSTEMİNE

GEÇİŞ DÖNEMİ

1970'li yıllarda dünyada birçok ülkenin paralarını dalgalanmaya bırakmasından sonra, Türkiye de bu gelişmenin dışında kalmamış, döviz kurlarına esneklik kazandırmaya çalışmıştır. 1923 - 1970 yılları arasında üç büyük oranlı devalüasyon gerçekleştirilirken 1974 ve sonrasında Türk lirasının yabancı paralar karşısındaki değeri sık sık değiştirilmiş ve bu değişikliklere "kur ayarlaması" adı verilmiştir. Yapılan kur ayarlamaları kısmen enflasyon oranlarını ve çapraz kur farklarını yansıtan ufak oranlı mini devalüasyon şeklindedir. Bu dönemde Türk lirası ne serbest nede gezetimli dalgalanmaya bırakılmayıp kur lar resmen tesbit edilmiştir.

1974 - 1979 yılları arasında Türk lirasının resmi kurlarındaki değişmeler gösterilmiştir.

Tablo VIde görüldüğü gibi döviz kurlarında en fazla değişiklik, Alman Markı, Norveç Kronu ve Danimarka Kronunda yapılmıştır. A.B.D. dolarında yapılan değişiklik ise diğerlerine göre daha azdır. 1974 1979 tarihleri arasında yapılan kur değişikliklerine baktığımızda doların kurunda bir değişiklik yapılmadan, öteki paraların kurlarının değiştirildiğini görüyoruz. Ayrıca diğer paraların kurları sabitken dolar kurunda değişikliklerde yapılmaktadır. Türk lirasının aşırı değerlenmesinden kaygılanan otoritelerin bu soruna pratik bir çözüm olarak A.B.D doları uluslararası döviz piyasalarında değer yitirdiği sürece

TABLO V

1974-1979 TÜRK LİRASI RESMİ KURLARINDA DEĞİŞMELER

<u>Yabancı Para</u>	<u>1.1.1974 deki TL. Alış Kuru</u>	<u>12.6.1979 daki TL. Alış Kuru(1)</u>	<u>Dönem İç. Pa. değişikliği sayısı (2)</u>	<u>TL. Değerindeki Değişme oranı % (3)</u>
A.B.D. Doları	-14	47,10, (35,00)	18	-236
Alman Markı	5,25	26,64, (18,31)	24	-369
Sterlin	32,30	97,12, (72,17)	23	-200
Fransız Frankı	3,04	10,60, (7,88)	26	-248
İsviçre Frangı	4,34	27,01, (20,07)	22	-522
Avusturya Şilini	0,72	3,35, (2,49)	21	-365
Belçika Frankı	0,35	1,55, (1,15)	22	-342
Hollanda Florini	5,03	22,49, (16,71)	23	-347
Norveç Kronu	2,46	9,08, (6,75)	24	-269
Danimarka Kronu	2,23	8,55, (6,35)	24	-283
İsveç Kronu	3,07	10,75, (7,99)	23	-250-
İtalyan Lireti(100)	2,28	5,46, (4,08)	19	-139,47
Kanada Doları	14,10	40,06, (29,77)	19	-184,11

KAYNAK. T.C. Merkez Bankası Aylık İstatistik Bültenleri, T.C. Resmi Gazete 12.6.1979,

1. Parantez içindeki rakamlar tarımsal ürün ihracatı ile ham petrol, benzin, fuel-oil, LPG, Motorin, gazyağı ve gübre hammaddeleri ithalatı için geçerli primsiz kurları göstermektedir.
2. 1979'da 10 Nisan, 10 Mayıs, 10 ve 12 Haziran tarihlerinde 4 kur değişikliği yapıldığı düşünülmüştür.
3. Oranlar 12.6.1979 primli kurlara göre hesaplanmıştır.

Dolar/TL. kurunu değiştirmeyip öteki paraların kurlarını yükseltme yolunu uygun bulduklarını düşünebiliriz(24). Türkiye'nin ticaretinde payı en büyük olan ülkenin Almanya olmasına rağmen Alman Markının bu dönemde çok fazla değer kazanması bu paraya bağlanılamayacağını göstermektedir. Bu dönemde A.B.D.'nin Türkiye'nin dış ekonomik ve siyasi ilişkilerindeki ağırlığı nedeniyle, Türk lirasının dolara olan bağlantısı kesintili de olsa devam etmiştir.

Esneklik kazandırılmış sabit kur sistemin geçiş dönemi izlenen döviz kuru politikası açısından iki ana başlık altında incelenecektir.

A- 1975 - 24 OCAK 1980 DÖNEMİ

Bu dönemde diğer dönemlere göre daha aktif bir kur politikasının izlendiği görülmektedir. Yapılan kur değişikliklerinin bir kısmı, çapraz kurlar arasındaki farkın giderilmesine yönelik iken, bir kısmı da yurtiçi enflasyon sonucu paramızın aşırı değerlenmesini önlemek amacıyla yapılmıştır. Bu dönemde yapılan kur değişikliklerinin tümüne "kur ayarlaması" adı verilmiştir. Bilindiği gibi kur ayarlaması diğer paralarla kendi parası arasında sabit değer ilişkilerini sürdürmek isteyen bir ülkenin, diğer paralar arasındaki dalgalanmanın, çapraz kurlarda bükülmeye yol açmasını önlemek amacıyla yapılan değişiklikleri

(24) Nahit TÖRE, "1971 Sonrasında Türkiye'de İzlenen Döviz Kuru Politikası" Ekonomik Yaklaşım, C.2, S.4, 1981, s.7.

ifade eder. Diğer ülke paralarının değerlerinin aynı yönde değiştirilmesi ise devalüasyon veya revalüasyondur. Kur değişikliklerine bu açıdan baktığımızda 1974 yılından itibaren dolar ve markın kurunda çeşitli tarihlerde yapılan 19 değişiklikte dolar yada markın değiştiği gözlenmektedir. Bu değişiklikleri bir kur ayarlaması olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca yine 1974 sonrasında dolar ve markın aynı yönde değiştiği de görülmektedir. Yapılan 7 değişiklikte dolar ve markın Türk lirası karşısında değer kazanması bir devalüasyon olarak kabul edilebilir.

1976 yılından sonra döviz kurlarında % 10 veya daha aşağı oranlarda değişiklikler yapılmıştır. Küçük oranlı bu değişikliklerle Türk lirasının diğer ülke paraları karşısında değer kaybetmesi mini devalüasyonlar olarak değerlendirilebilir.

1978 ve 1979 yıllarına gelindiğinde döviz kurlarının daha büyük oranlarda değiştiğini görüyoruz. 1 Mart 1978 tarihinde alınan bir kararla Türk lirası % 30 oranında devalüe edilerek 1 dolar = 19,25 TL.'den 1 dolar=25 TL.'ye çıkarılmıştır(25).

10 Nisan 1979 tarihinde Maliye Bakanlığınca döviz kurlarında yine değişiklik yapılmış ve 1 dolar = 26,50 TL. olarak açıklanmıştır. Yurt dışında çalışanların gönderecekleri dövizler ile bozduracakları efektiflere(yurda geterilmesi zorunlu olmayan döviz ve efektifler dahil) ve turistik amaçla döviz ve efektif alışlarına % 40 oranında prim ödenmesi kararlaştırılmıştır(26). Ayrıca yurda getirilmesi zorunlu olmayan döviz

(25) Bkz. T.C. Resmi Gazete, 1 Mart 1978, S.16215 Mükerrer.

(26) Bkz. T.C. Resmi Gazete, 10 Nisan 1979, S.16605.

ve efektif alışlarında ek prim uygulaması getirilmiştir. Bu uygulamaya göre 10 Nisan 1979 - 9 Mayıs 1979 tarihleri arasında dolar bazına göre 10 TL., 10 Mayıs 1979 - 9 Haziran 1979 tarihleri arasında uygulanacak dolar bazına göre de 5 TL.'lık prim uygulaması kararlaştırılmıştır. 10 Nisan 1979 tarihinden itibaren döviz kurları ile primli kurlar tablo VI'daki gibidir.

Ek prim uygulaması 10 Haziran 1979 tarihinde sona ermiş, resmi dolar kuru 26,50 TL.'ye düşmüştür. 11 Haziran 1979 günü Bakanlar Kurulu Türk Ekonomisinde ve Uluslararası para piyasalarında ortaya çıkan gelişmeleri ileri sürerek 1 dolar = 35 TL. kurunu saptamıştır(27).

Ayrıca primli kur uygulamasına bundan sonra da devam edilmiştir. Bakanlar Kurulu Kararı ile alımları desteklenen çekirdeksiz kuru üzüm, fındık, antep fıstığı, kuru incir, pamuk, zeytinyağı, tütün, lompant, hububat, mercimek, tiftik, canlı hayvan ile küspe ve melas dışatımı karşılığı dövizler dışındaki tüm döviz ve efektif alışlarında 1 A.B.D. doları için 12,10 Türk Lirası prim ödenmesini kararlaştırmıştır.

Ham petrol, Benzin, Fuel-oil, LPG., Motorin, Gazyağı ile gübre üreticileri tarafından kullanılan gübre hammaddeleri dışalım karşılığı dövizler dışındaki tüm döviz ve efektif satışlarında ise dolar başına 12,10 TL. prim tahsil edilmesine karar verilmiştir. Buna göre Türk Lirası dolar karşısında yeni primsiz kur'a göre % 32, primli kurlara göre de % 78 oranlarında devalüe

(27) Bkz. T.C. Resmi Gazete, 12 Haziran 1979, s.16664.

10 NİSAN - 9 MAYIS 1979 TARİHLERİ ARASINDA
PRİMLİ KURLAR

DÖVİLENE ÖLÇÜST	DÖVİLE TÜRÜM		30 40 Ertelid Liste Krs.	EfeK. Al Krs.	Dol. İazına Göre		Dol. İazına Göre	
	DöVİLE Al Krs.	Değer Al. Krs.			10 T. İlk Ek. Pır. Kur Krs.	EfeK. Al. Krs.	5 T. İlk Ek. Pır. Kur Krs.	Değer Al. Krs.
1 A.Ş.D. Dolari	2.650.-	2.650.-	3.710.-	3.710.-	4.710.-	4.710.-	4.210.-	4.210.-
1 Avusturalya Dolari	2.935.-	2.788,25	4.110.-	3.204.-	5.218.-	4.356.-	4.654.-	4.430.-
1 Avusturya Şilini	188,82	138,82	265.-	265.-	336.-	336.-	300.-	300.-
1 Belçika Frankı	1.386,57	1.386,57	1.942.-	1.942.-	2.465.-	2.465.-	2.205.-	2.205.-
1 Danimarka Kronu	87,65	83,26	123.-	117.-	156.-	150.-	140.-	133.-
1 Fransız Frankı	496,42	496,42	695.-	695.-	882.-	882.-	789.-	789.-
1 Hollanda Florini	596,65	596,65	836.-	836.-	1.061.-	1.061.-	949.-	949.-
1 İsveç Kronu	1.265,82	1.265,82	1.773.-	1.773.-	2.250.-	2.250.-	2.012.-	2.012.-
100 İtalyan Lireti	588,23	583,23	824.-	411.-	1.046.-	1.046.-	935.-	935.-
1 Kanada Dolari	309,11	293,65	433.-	411.-	550.-	522.-	491.-	466.-
1 Kuveyt Dinari	2.126,03	2.019,72	2.977.-	2.828.-	3.780.-	3.590.-	3.378.-	3.210.-
1 Norveç Kronu	9.310,75	8.845,21	13.035.-	12.400.-	16.550.-	15.738.-	14.792.-	14.070.-
1 Sterlin	511,35	485,78	716.-	680.-	910.-	863.-	813.-	772.-
1 Suudi Arabistan Riyali	5.010.-	5.010.-	7.014.-	7.014.-	8.905.-	8.905.-	7.959.-	7.959.-
1 Drahmi	729,05	692,59	1.021.-	970.-	1.296.-	1.232.-	1.160.-	1.100.-
1 Eskiido	-	59.-	-	-	-	-	-	-
1 Fin Markkası	-	42.-	-	-	-	-	-	-
1 Irak Dinari	-	509.-	-	-	-	-	-	-
1 İnan Riyali	-	6.408.-	-	8.971,20	-	11.389,31	-	10.180,25
1 İspanya Lirası	-	30.-	-	-	-	-	-	-
1 İspanyol Pozetası	-	3.911.-	-	-	-	-	-	-
1 İsrail Lirası	-	26.-	-	-	-	-	-	-
100 Japon Yeni	-	94.-	-	-	-	-	-	-
1 Kıbrıs Lirası	-	829.-	-	1.160,60	-	1.473,43	-	1.317,01
1 Lübnan Lirası	-	4.995.-	-	-	-	-	-	-
1 Viiksemburg Frankı	-	688.-	-	963,20	-	1.222,82	-	1.093,01
1 Meksika Pezosu	-	63.-	-	88,20	-	111,97	-	100,08
1 Suriye Lirası	-	94.-	-	-	-	-	-	-
1 Ürdün Dinari	-	528.-	-	-	-	-	-	-
1 Yugoslav Dinari	-	6.597.-	-	9.235,80	-	11.725,23	-	10.480,51
1 Yugoslav Dinari	-	106.-	-	-	-	-	-	-

KAYNAK : T.C. Resmi Gazete, 10 Nisan 1970, s.16605.

edilmiştir.

Tablo VII'de Türkiye'de nominal döviz kurları, fiyat endeksleri ve reel kur endeksleri görülmektedir. 1970 sonrasında Türkiye'de önemli ölçüde fiyat artışları olmuştur. 1973 yılı fiyatları 100 kabul edildiğinde 1979 yılında fiyatların 512 gibi yüksek bir değere ulaştığını, aynı dönemde A.B.D. fiyatlarının % 57, Türkiye-ticaret yaptığı ülkelerin fiyatları ortalamasının ise, 206 gibi düşük düzeyde kaldığını görüyoruz. Bu dönemde yapılan toplam devalüasyonlar ise, fiyat artışları gözönüne alındığında yetersiz kalmıştır. Yapılan devalüasyonlarla ülke parasının değeri düşeceği yerde, reel kur endekslerine baktığımızda 1973 - 1979 döneminde A.B.D. dolarına göre aşırı değerlenmiş bir duruma gelmiştir. Devalüasyonlara rağmen ithalat ucuzlatılmış, ihracat ise pahalılaştırılmıştır.

B- 24 OCAK 1980 - 1 MAYIS 1981 DÖNEMİ

1973 yılında başgösteren ve dünya ekonomisini bunalım içine sürüklediği kabul edilen Petrol Krizi'nin dünya fiyatlarını yükseltmesi ve bunun diğer mal ve hizmetlerin fiyatlarında yansımaları, Türkiyeyi olduğu gibi tüm dünya ülkelerini enflasyonist bir bunalımın içine itmiştir. 1980 yılına kadar gittikçe kötüleşen dış denge ve enflasyona, mini kur ayarlamaları ve devalüasyonlarla çözüm aranmıştır. Alınan bu önlemler ekonomideki olumsuz gidişi durduramamıştır.

TABLO VII

1971 - 1986 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE REEL DÖVİZ KURLARI
1973 = 100

Yıllar	Nominal Dövizkurun TL /Dolar	Dövizkurun İnd.	1973=100 İnd.	A.Ş.D. Tiyatı İnd.	Türkiyenin Ticaret Yapılk. Fy. İnd.	Türkiyenin A.Ş.D. Tiyatları karşılarında nisbi Tiyat İnd.	Türkiyenin Ticaret Yapılk. Fy. İnd. ile karşılaştırılabilir Tiyatları karşılarında nisbi Tiyat İnd.	A.Ş.D. Doları karşılarında reel D. K. İnd.	Ticaret Yapılk. Fy. İnd. ile karşılaştırılabilir reel D. K. İnd.
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5) (2/3)	(6) (2/4)	(7) (1/5)	(8) (1/6)
1971	14,15	100	70	84	83	84	84	119	119
1972	14,15	100	83	88	88	94	94	106	106
1973	14,15	100	100	100	100	100	100	100	100
1974	13,99	98,8	130	119	121	109	107	91	93
1975	15,15	107	143	128	133	112	108	96	99
1976	16,66	117	165	135	157	122	105	97	112
1977	19,44	137	205	143	177	143	116	98	118
1978	24,28	172	313	154	189	203	166	85	104
1979	35,35	250	512	167	206	307	249	81	100
1980	79,62	563	1062	182 ***	229 ***	584	464	96	121
1981	117,98	834	1453	199 ***	251 ***	729	578	114	144
1982	160,84	1137	1820	211 ***	275 ***	863	662	132	172
1983	223,80	1581	2378	219 ***	295 ***	1085	606	146	196
1984	364,64	2577	3615	227 ***	312 ***	1593	1159	162	222
1985	519,47	3671	5060	236 ***	329 ***	2144	1538	171	239
1986	669,40	4731	6405	245 ***	341 ***	2614	1878	181	252

KAYNAKLAR : Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Yıllıkları, Devlet Planlama Teşkilatı
Main Economic Indicators December 1986; İ.M.F. World Economic Outlook December
1985.

*** İ.M.F. Projeksiyonları.

1980 yılı başında Türkiye içine düştüğü ekonomik bunalımdan çıkışı, bir istikrar programı ile çözümlenmeyi hedeflemiştir. Bunun için de ekonominin her kesiminde bir dizi önlemler alınmıştır. "24 Ocak istikrar programı"(30) adıyla bilinen bu istikrar önlemleri, enflasyonu durdurmak, üretimi artırıp tüketimi kısıtarak bozulmuş olan makro dengeyi yeniden kurmak, dış ticarete getirilen yeni düzenlemelerle ihracatı artırmak, amacını güdüyordu. Piyasa mekanizmasına ağırlık veren bu önlemlerle temel malların kapsamı daraltılmış, fiyat kontrol komiteleri kaldırılmış ve mevduat ve kredi faizleri serbest bırakılmıştır. 24 Ocak kararları ile bağlatılan istikrar programının Türkiye'nin dış ödemeler dengesini ilgilendiren önlemler dizisinin başında Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 25 sayılı Karar'a göre yapılan devalüasyon yer almaktadır. Bu devalüasyonla Türk lirası dolar karşısında % 32,7 oranında değer kaybederek 1 Dolar = 70 TL olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu operasyonla katlı kur uygulamasından vazgeçilerek, bazı istisnalar dışında tek kur sistemi getirilmiştir. İstisna olarak Zirai ilaç ve hammaddeleri ile gübre hammaddeleri için döviz kuru 1 Dolar = 55 TL. gibi daha düşük düzeyde belirlenmiştir.

25 Ocakta yapılan büyük devalüasyondan sonra, 1 Mayıs 1981 tarihine kadar, oranları % 1,5 - 5,8 arasında değişen kısa aralıklarla mini devalüasyonlar yapılmıştır. Döviz kurlarının kısa aralıklarla değiştirildiği bu uygulama resmen açıklanmamasına rağmen sürünen veya kayan paritelerin özelliklerini göstermektedir. Yapılan devalüasyonlar ve oranları tablo VIII'de görülmektedir.

(30) Bu konuda ayrıntılı bilgi için Ekz. Halil DİRİMEKİN, Türkiye Ekonomisi, 1986, s. 179 - 206.

TABLO VIII

24 OCAK 1980 - 1 MAYIS 1981 DÖNEMİNDE DÖVİZ KURLARI
VE YÜZDE DEĞİŞMELER

T A R İ H	Dolar / TL. Kuru ALIŞ	% Değişme	Dolar / TL. Kuru SATIŞ	% Değişme
25.11.1980	70.00	48,6	71.40	49-
2. 4.1980	73.70	5,2	75.17	5,2
9. 6.1980	78.00	5,8	79.56	5,8
4. 8.1980	80.00	2,5	81.60	2,5
12.10.1980	82.70	3,3	84.35	3,3
26.10.1980	84.80	2,5	86.50	2,5
8.11.1980	87.95	3,7	89.71	3,7
10.12.1980	89.25	1,5	91.04	1,5
27. 1.1981	91.90	2,9	93.74	2,9
5. 2.1981	95.95	4,4	97.87	4,4

KAYNAK : T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Bültenleri.

Döviz kurlarının 1 dolar 47.10 TL den, 1 dolar = 95,95 TL. ye çıktığı 1 Ocak 1980 ile 5 şubat 1981 döneminde döviz kurlarındaki değişme % 103,7 gibi bir oranda gerçekleşmiştir. Aynı dönemdeki toptan esya fiyatlarındaki artışlar ise, % 86 gibi daha düşük bir oranda gerçekleşmiştir. Döviz kurlarındaki bu değişmeler, bu dönemde fiyat artışlarının olumsuz etkisini ortadan kaldıracak bir düzeydedir.

III - ESNEKLİK KAZANDIRILMIŞ SABİT KUR SİSTEMİNİN UYGULANDIĞI DÖNEM

24 Ocak 1980 istikrar tedbirlerinin amacı, kontrollü fiyat mekanizması sonucu ortaya çıkan, ikili fiyat düzenini ortadan kaldırmak ve serbest piyasa sistemine geçmektir. Bu nedenle 1 Temmuz 1980 tarihinde Kredi ve vadeli mevduat faiz oranları ile 1 Temmuz 1981 tarihinde de özel sektör tarafından çıkarılan tahvillerin faizleri serbest bırakılmıştır. Mal ve hizmet fiyatları ile faiz hadlerinin serbest bırakılmasına karşılık döviz piyasasında, döviz kurunun devletçe belirlenmesi istikrar programının amacına ters düşen bir durum olarak değerlendirilmiş ve 1 Mayıs 1981 tarihinde Merkez Bankasının döviz kurunu sabit tutma politikası yerine uluslararası döviz piyasasında döviz fiyatlarındaki dalgalanmalar, iç ve dış enflasyon oranları gözönüne alınarak döviz kurları günlük olarak saptanmaya başlanmıştır. Böylece dış piyasalardaki yabancı paraların hızlı dalgalanmalarının olumsuz etkilerinin zamanında giderilmesi ve devalüasyonların küçük oranlarda ve sık zaman aralıkları

içinde yapılması spekülâtif hareketleri önleyici bir rol oynamış ve döviz kuru politikasına önemli bir esneklik kazandırmıştır. Döviz kurlarının günlük olarak belirlenmesi serbest döviz piyasasına geçiş içinde bir basamak olmuştur.

Günlük kur ayarlamaları döviz arz ve talebindeki değişmelere göre değil, karaborsa kurlarındaki gelişmeler Merkez Bankasında biriken döviz miktarı ve bileşiminde ortaya çıkan değişmeler, iç ve dış piyasadaki enflasyon oranları ile ileri ki kur artışı beklentileri esas alınarak yapılmaktadır(31). Bu nedenle döviz kurlarının 1981 sonrasında serbest piyasa koşullarına uygun olarak döviz arzı ve talebi tarafından belirlendiğini söylemek mümkün değildir. Kurların günlük olarak belirlenmesi nedeniyle sabit kur politikasının izlendiğinde söylenemez. Bu dönemde küçük oranlı devalüasyon ve kur ayarlamalarının yapılması ve kurların kısa zaman aralıkları içinde belirlenmesi "Kayan" veya "Sürünen" pariteler özelliğini göstermektedir.

A- 1 MAYIS 1981 SONRASI

1 Mayıs 1981 den sonra iç ve dış enflasyon oranı farklarını gideren gerçekçi bir kur politikasının izlendiğini söylemek mümkündür. Döviz kurlarının belirlenmesinde kullanılan metod hakkında resmi bir açıklamanın bulunmamasına karşın, döviz rezervlerinin yaklaşık yarısının A.B.D. doları ve Alman Markın-

(31) KARLUK, s.331.

dan oluşması Dolar ve Marktan kurulu bir sepet'e bağlı olabileceğini gösterir niteliktedir.

TABLO IX

1 MAYIS - 1981 - 1982 ARASI DÖVİZ KURLARI VE
TOPTAN EŞYA FİYATLARI

A Y L A R	DÖVİZ KURLARI				TOPTAN EŞYA FİYATLARI	
	ALİŞ	% Değişme	Satış	% Değişme	Genel İndeks	% Değişme
Mayıs	101,89	-	103,93	-	3301,1	-
Haziran	107,28	5,2	109,38	5,2	3512,3	6,4
Temmuz	113,50	5,8	115,72	5,8	3517,7	0,2
Ağustos	118,72	4,6	121,04	4,6	3556,8	1,1
Eylül	118,60	-0,1	120,92	-0,1	3661,6	2,9
Ekim	124,50	5,0	126,99	5,0	3721,1	1,6
Kasım	127,24	2,2	129,78	2,2	3794,9	2,0
Aralık	129,55	1,8	132,15	1,8	3858,8	1,7
TOPLAM		24,5		24,5		15,9

KAYNAKLAR : T.C. Merkez Bankası, Üç Aylık Bültenleri ve T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Değerlendirmé Dairesi Başkanlığı, Yıllık Fiyat İndeksleri.

Tablo IX'da 1 Mayıs 1981 ile 1982 Aralık ayı sonu itibarıyla döviz kurları, toptan eşya fiyat indeksi ve yüzde değişimler görülmektedir. Bu dönemde toptan eşya fiyatları toplam olarak % 15,9 oranında artarken döviz kurlarındaki artış % 24,5 oranında olmuştur. Döviz kurlarındaki artışın toptan eşya fiyatlarındaki artıştan daha fazla olması gerçekçi bir kur politikasının izlendiğini göstermektedir. Ayrıca döviz kurlarındaki aylık değişimler küçük oranlar da yapılmış en fazla aylık değişim % 5,7 oranında Haziran ayında gerçekleşmiştir. Bu nedenle izlenen kur politikası kayan pariteler sisteminin özelliğini göstermektedir.

1981 yılında izlenen gerçekçi kur uygulaması 1982 yılında da sürdürülmüştür. Tablo X da 1982 yılı sonuna kadar aylar itibarıyla döviz kurları ve toptan eşya fiyatları indeksindeki değişimler hesaplanmıştır. Döviz alış ve satış kurları toplam % 34,10 oranında artarken toptan eşya fiyatlarındaki artış % 22,6 gibi düşük bir orandadır. Yapılan kur değişiklikleri yurt dışındaki fiyat artışları bile gözönüne alınmaksızın, ülke içindeki fiyat artışlarının olumsuz etkisini ortadan kaldıracak seviyededir. Ayrıca Tablo VII'de yıllar itibarıyla reel döviz kuru endeksi hesaplanmıştır. Bu tablodanda görüldüğü gibi fiyat indeksindeki büyük artışlara rağmen nominal döviz kurlarının sık sık değiştirilmesi sonucu 1980 den itibaren aşırı değermişliğin önüne geçilmiştir. 1982 yılında A.B.D. doları karşısında reel döviz kuru indeksinin olması az değerlendirilmiş bir kur politikası izlendiğini göstermektedir. Türkiyenin ihracat yaptığı

TABLO X

1982 - 1983 ARASI DÖVİZ KURLARI VE TOPTAN
EŞYA FİYATLARI

A Y L A R	A L I Ş	DÖVİZ KURLARI			TOPTAN EŞYA FİYATLARI	
		% Değişme	SATIŞ	% Değişme	Genel İndeks	% Değişme
Ocak	136,25	5,2	138,98	5,2	4006,3	3,8
Şubat	142,57	4,6	145,42	4,6	4073,9	1,7
Mart	144,34	1,2	147,26	1,2	4228,8	3,8
Nisan	147,28	2,0	150,22	2,0	4334,4	2,5
Mayıs	148,75	1,0	151,73	1,0	4372,7	0,9
Haziran	158,27	6,4	161,44	6,4	4352,8	-0,4
Temmuz	165,41	4,5	168,72	4,5	4406,4	1,2
Ağustos	170,54	3,1	173,94	3,1	4463,0	1,3
Eylül	173,81	1,9	177,29	1,9	4521,0	1,3
Ekim	176,36	1,5	179,88	1,5	4510,8	-0,1
Kasım	181,38	2,9	185,01	2,9	4593,9	1,8
Aralık	185,10	2,1	188,80	2,1	4816,4	4,8
TOPLAM		36,4		36,4		22,6

KAYNAKLAR : T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Bültenleri ve T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Değerlendirme Dairesi Başkanlığı Yıllık Fiyat İndeksleri.

ülke paraları karşısında reel Döviz kuru indeksi bu ülkelerdeki fiyat artışlarının A.B.D. ye göre yüksek olması nedeniyle % 158 gibi bir değere ulaşmıştır.

Tablo XI'de 1983 - 1984 arası döviz kurları ve toptan eşya fiyatları ve bunlardaki % değişmeler görülmektedir.

1982 yılının Kasımından sonra nominal döviz kurlarından yapılan ayarlamaların oranı giderek azalırken toptan eşya fiyatları artış oranı hızlanmaya başlamıştır. Bu uygulama 1983 yılının ilk dört ayında da sürdürülmüştür. Mayıs ayından sonra kurlar daha yüksek oranlarda düşürülmeye başlanmıştır. Temmuz ve Ağustos aylarında toptan eşya fiyatlarındaki artışı bir önceki aya göre % 1,8 civarında iken, döviz kurlarında % 4,35 oranında düşürülmüştür. Aralık ayı sonu itibariyle değerlendirdiğimizde döviz kurlarında toplam % 40,1 lik bir değişmeye karşılık toptan eşya fiyatlarında % 34,9 luk bir artış görülmektedir. Bu da göstermektedir ki bu dönemde de yapılan kur ayarlamaları ülke içi enflasyonun, kurlar üzerindeki olumsuz etkisini giderebilecek seviyededir.

Günlük kur uygulamasına 1983 yılında da devam edilmiştir. Ayrıca 29.12.1983 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan tebliğde A.B.D. dolarının "esas kuru" günlük olarak Merkez Bankası tarafından tesbit ve ilan edilmeye başlanmıştır. Bankalar günlük olarak tesbit edilen esas kurun % 6 altında veya üstünde alış ve satış tıg kurlarını belirlemeye yetkili kılınmıştır. Alış ve satış kurları arasındaki farkın % 2 oranını aşmaması şartıda getirilmiştir.

TABLO XI

1983 - 1984 ARASI DÖVİZ KURLARI VE TOPTAN
EŞYA FİYATLARI

A Y L A R	DÖVİZ KURLARI				TOPTAN EŞYA FİYATLARI	
	ALİŞ	% Değişme	SATIŞ	% Değişme	Genel İndeks	% Değişme
Ocak	187,09	1,1	190,88	1,1	5007,0	4,0
Şubat	192,95	3,1	196,80	3,1	5088,6	1,6
Mart	197,59	2,4	201,52	2,4	5246,3	3,1
Nisan	205,46	4,0	209,58	4,0	5362,1	2,2
Mayıs	210,12	2,3	214,40	2,3	5426,5	1,2
Haziran	216,97	3,3	221,48	3,3	5635,6	3,9
Temmuz	223,07	2,8	227,68	2,8	5735,5	1,8
Ağustos	234,22	5,0	239,06	5,0	5845,6	1,9
Eylül	241,85	3,3	246,95	3,3	5988,4	2,4
Ekim	246,04	1,7	251,15	1,7	6138,0	2,5
Kasım	256,81	4,4	262,20	4,4	6424,8	4,7
Aralık	273,97	6,7	279,77	6,7	6784,5	5,6
TOPLAM		40,1		40,1		34,9

KAYNAKLAR % T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Bültenleri ve T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Değerlendirme Dairesi Başkanlığı Yıllık Fiyat İndeksleri.

Tablo XII'de 1984 - 1985 arası döviz kurları ve toptan eşya fiyatları ile % değişmeler görülmektedir. Tablodanda izlenebildiği gibi Doların Türk lirası itibari ile değerindeki artışlar, fiyat artışlarını toplam olarak geride bırakmasına karşılık Mayıs ayında fiyat artışlarının döviz kurlarındaki artışlardan daha fazla olduğu görülmektedir. 1984 sonu itibarıyla döviz kurlarındaki değişmeler toplam olarak % 45,6 oranında iken, fiyat artışları bu oranın gerisinde % 40,4 olarak gerçekleşmiştir.

1984 yılında uygulanan kur politikası açısından önemli bir değişiklik olmamıştır. Döviz kurları sürünen veya kayan pariteler sistemindeki gibi küçük oranlarda değişmiştir.

29 Aralık 1983 tarihinde Bankaların döviz alış ve satış kurlarını Merkez Bankasının esas kurlarının % 6 altında veya üstünde belirleyebilmeleri esas 7.2.1984 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan bir tebliğle değiştirilmiştir. Daha önce belirlenen % 6'lık bu marj uygulaması döviz ve efektif dövizleri kapı samına almaktaydı. Yapılan değişiklikle sadece efektif dövizler % 6'lık marj uygulamasının dışında tutulmuş ve efektif döviz alış ve satışları için bu marj % 8 olarak belirlenmiştir. Bu uygulama ile döviz kurlarının belirlenmesinde bankalara önemli ölçüde esneklik tanımıştır.

TABLO XII

1984 - 1985 ARASI DÖVİZ KURLARI VE TOPTAN
EŞYA FİYATLARI

A Y L A R	DÖVİZ KURLARI				TOPTAN EŞYA FİYATLARI	
	ALİŞ	% Değişme	SATIŞ	% Değişme	Genel İndeks	% Değişme
Ocak	299,97	8,6	304,00	8,6	7140,8	5,3
Şubat	309,66	3,0	313,02	3,0	7401,1	3,6
Mart	313,38	1,2	316,82	1,2	7571,4	2,3
Nisan	328,25	4,7	331,88	4,7	8056,4	6,4
Mayıs	349,76	6,5	353,35	6,5	8649,4	7,4
Haziran	360,27	3,0	363,94	3,0	8691,2	0,5
Temmuz	373,71	3,7	377,48	3,7	8738,9	0,5
Ağustos	383,90	2,7	387,76	2,7	9089,0	4,0
Eylül	398,34	3,8	402,35	3,8	9354,9	2,9
Ekim	411,74	3,4	415,89	3,4	9584,2	2,5
Kasım	414,20	0,6	418,36	0,6	9794,6	2,2
Aralık	432,49	4,4	436,84	4,4	10066,1	2,8
TOPLAM		45,6		45,6		40,4

KAYNAKLAR : T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Bültenleri ve T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Değerlendirme Dairesi Başkanlığı Yıllık Fiyat İndeksleri.

Ayrıca 13 Temmuz 1984 tarihinde yayınlanan Merkez Bankası Genelgesine göre 17 ülke parası(32) dışında kalan döviz ve efektiflerin alım ve satımına ilişkin işlemler, uluslararası piyasa-
dan alınarak verilere göre bankalarca serbestçe tesbit edilebi-
lecektir. Alınan bu kararlar döviz kurlarının serbestçe döviz
piyahasında belirlenmesine bir basamak oluşturmıştır.

29 Haziran 1985 tarihinde Merkez Bankasının genelgesiyle(33)
Bankaların ticari ve gayri ticari işlemler ile bankalararası iş-
lemlerde uygulayacakları döviz ve efektif alış, satış kurlarını
serbestçe belirleyebilecekleri açıklanmıştır.

Tablo XIII'de 1985 - 1986 arası döviz kurları ve toptan eş-
ya fiyatları gösterilmiştir. Döviz kurları sütunu Merkez Bankası-
nın aylık ortalama kurlarını göstermektedir. 1985 - 1986 arasın-
da döviz kurlarında değişmeler % 5,4 oranını aşmayan mini deva-
lüasyonlar şeklinde yapılmıştır. TL.'nin değerindeki düşüşler
kurların serbestçe bankalar tarafından belirlenmeye başladığı
Haziran ayından itibaren yavaşlamıştır. Fiyat artışları ise kur-
lardaki artışın üstünde seyrederek duruma gelmiştir. Bu dönemde
TL.'nin değerindeki düşme % 27,8 oranında kalırken fiyat artış-
ları % 32,9 oranında gerçekleşmiştir. Bu dönemde döviz kurların-
daki artışlar, fiyat artışlarının olumsuz etkisini yokedecek se-

(32) Bu 17 ülke parası sırasıyla şunlardır, A.B.D. doları, Batı
Alman Markı, Kanada Doları, Danimarka Kronu, Fransız Frangı,
Avusturya Şilini, Hollanda Florini, İsviçre Frangı, İsveç
Kronu, İtalyan Lireti, Avustralya Doları, Norveç Kronu, Bel-
çika Frangı, İngiliz Sterlini, Kuveyt Dinarı, Suudi Arabistan
Riyali, Japon Yeni

(33) Ekz. T.C. Resmi Gazete, S.18796.

TABLO XIII

1985 - 1986 ARASI DÖVİZ KURLARI VE TOPTAN
EŞYA FİYATLARI

A Y L A R	DÖVİZ KURLARI				TOPTAN EŞYA FİYATLARI	
	ALİŞ.	% Değişme	SATIŞ	% Değişme	Genel İndeks	% Değişme
Ocak	449,11	3,8	453,62	3,8	10619,2	5,5
Şubat	465,19	3,6	469,86	3,6	11024,5	3,8
Mart	490,38	5,4	495,28	5,4	11351,8	3,0
Nisan	498,48	1,7	503,48	1,7	11716,1	3,2
Mayıs	520,76	4,5	525,99	4,5	11963,8	2,1
Haziran	530,12	1,8	535,42	1,8	11925,6	-0,2
Temmuz	530,04	-0,1	535,36	-0,1	12011,8	0,7
Ağustos	532,14	0,4	537,46	0,4	12216,2	1,7
Eylül	547,87	3,0	553,37	3,0	12682,8	3,8
Ekim	546,45	-0,3	551,89	-0,3	13082,4	3,2
Kasım	554,99	1,6	560,55	1,6	13575,0	3,8
Aralık	568,10	2,4	573,78	2,4	13882,2	2,3
TOPLAM		27,8		27,8		32,9

KAYNAKLAR : T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Bültenleri ve T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Değerlendirme Dairesi Başkanlığı Yıllık Fiyat İndeksleri.

viyede değildir. Bu durumda döviz kurlarının küçük oranlı da olsa aşırı değerlenmiş olabilir.

1986 yılına ait döviz kurları ve fiyat ortalamalarının gösterildiği Tablo XIV'deki verilere göre Mart ayına kadar yapılan döviz kurundaki artışlar, fiyat artışlarının altında kalmıştır. Bankaların açıkladığı döviz kurları ile Merkez Bankasının belirlediği döviz kurları arasındaki fark bankaların döviz kurlarını yüksletmeleri nedeniyle büyümeye başlamıştır. Bunun üzerine Merkez Bankası kurlar arasındaki farklılığın büyümemesi için bazı tedbirler almıştır. Önce TL'nin 17 yabancı para birimi karşısındaki değerini % 4,9 ile % 6,8 arasında düşürmüştür. TL. en fazla değer kaybına Japon Yeni ve İsviçre Frankı karşısında, en azı değer kaybınada Suudi Arabistan Riyali karşısında uğramıştır.

Alınan diğer bir tedbirde, döviz kurlarının bankalar tarafından serbestçe belirlenmesine son verilerek Merkez Bankası tarafından belirlenmesidir. Buna göre 15 Mart 1986 Tarihli Resmi Gazetede yayınlanan genelgeyle bankalar ticari ve gayri ticari işlemler için uygulayacakları döviz ve efektif alış kurlarını Merkez Bankasınca günlük olarak belirlenecek döviz ve efektif alış kurlarının % 1 altını ve üstünü geçmemek üzere tesbit edebileceklerdir. Döviz alış ve döviz satış kurları arasındaki farkın % 2 oranını geçmemeside alınan tedbirler arasındadır.

30 Ekim 1986 tarihinde alınan kararlar 14 Mart kararlarıyla döviz piyasasına getirilen kısmi serbestliği daraltmıştır. Bu kararlarla bankalar yalnızca döviz ve efektif alış kurlarını belirleyebileceklerdir. Ancak alış kurları Merkez Bankasınca

TABLO XIV

1986 - 1987 ARASI DÖVİZ KURLARI VE TOPTAN
EŞYA FİYATLARI

A Y L A R	DÖVİZ KURLARI				TOPTAN EŞYA FİYATLARI	
	ALİŞ	% Değişme	SATIŞ	% Değişme	Genel İndeks	% Değişme
Ocak	581,91	2,4	588,30	2,4	14404,7	3,8
Şubat	586,14	0,7	597,87	0,7	14691,6	2,0
Mart	627,49	7,1	640,04	7,1	15005,7	2,1
Nisan	660,36	5,2	673,57	5,2	15149,8	1,0
Mayıs	664,33	0,6	677,62	0,6	15320,1	1,1
Haziran	674,04	1,6	688,54	1,6	15312,0	-0,1
Temmuz	672,21	-0,4	685,66	-0,4	15215,3	-0,6
Ağustos	672,86	0,1	686,33	0,1	15122,6	-0,6
Eylül	685,79	1,9	699,51	1,9	15293,7	1,1
Ekim	701,30	2,3	715,33	2,3	15930,7	4,2
Kasım	745,81	6,4	760,73	6,4	16512,9	3,7
Aralık	755,15	1,3	770,26	1,3	16909,2	2,4
TOPLAM		29,2		29,2		20,1

KAYNAKLAR : T.C. Merkez Bankası İstatistik ve Değerlendirme Bültenleri ve T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteğarlığı Değerlendirme Dairesi Başkanlığı Yıllık Fiyat İndeksleri.

ilan edilen satış kurunu geçmeyecektir. Böylece döviz alış ve satış kurları arasındaki % 2 lik ve efekteflerdeki % 5'e kadar ulaşabilen marj kaldırılarak bankaların uygulayacakları döviz ve efektif alış ve satış kurları Merkez Bankası'nca belirlenecek satış kuruna bağlanmıştır. Ayrıca Merkez Bankası döviz alış kurlarının, satış kurlarının yüzde yarım altında olması ilkesinde benimsenmiştir. Bankalar arası döviz işlemlerine uygulanan kurlar ise eskiden olduğu gibi serbestçe belirlenebilecektir.

1986 - 1987 arasında tablo XIV'de de görüldüğü gibi döviz kurlarında meydana gelen artışlar % 29,2 oranında iken fiyatlardaki artışlar % 20,1 oranında gerçekleşmiştir. Döviz kurlarındaki artışlar, fiyatlardaki artışların üzerinde gerçekleştiğinden bu dönemde gerçekçi bir kur politikasının izlendiğini söyleyebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ ÖDEMELER DENGESİNE ETKİLERİ VE EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

I - DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ ÖDEMELER DENGESİNE ETKİLERİ

A - 1930 1974 DÖNEMİ

Türkiye'de ödemeler dengesi tabloları ilk kez 1926 yılında düzenlenmiştir. Ancak bu tablolarda ihracat ve ithalat kalemlerindeki değişmeler ayrıntılı olarak gösterildiği halde, diğer kalemlerdeki gelişmeler ayrıntılı olarak gösterilmediğinden ödemeler dengesi açıklarının hangi kalemlerden kaynaklandığı anlaşılamamaktadır.

1954 yılından itibaren ödemeler dengesi tabloları, bütçe gerekçelerinde kesin ve açık bir şekilde yer almaya başlamıştır.

1930 - 1974 dönemi, 1953 yılına kadar ödemeler dengesi kalemlerinin açık bir şekilde gösterilmeyişi nedeniyle iki alt başlık halinde incelenecektir.

1- 1930 - 1953 Dönemi

1930 yılına kadar açık veren Türkiye'nin dış ticareti bu yıldan itibaren alınan çeşitli tedbirler ile 1946 yılına kadar aktif bakiye vermiştir. Dış ticaretin bu yıla kadar fazlalık vermesi ithalatın kontrol altına alınmasından kaynaklanmıştır. Çünkü 1930 yılından itibaren Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile sıkı bir kambiyo kontrolü rejimi uygulamaya konulmuştur. Ayrıca dış ticarete çeşitli sınırlamalar getirilmiş ve gümrük vergileri çok yüksek seviyelere çıkarılmıştır. Bu nedenle 1946 yılına kadar görülen dış ticaret fazlası, ithalatın izin verilen oranda gerçekleşmesinin bir sonucudur.

Bu dönemdeki ihracat değerleri ise ülkenin gerçek ihracat potansiyelini göstermektedir. İçeride dönük bir ekonomi politikasının izlenmesi ve ihracatı artırmak için bir çabanın sarfedilmemesi sonucu 1932 yılında ihracat tablo I'de görüldüğü gibi en düşük değere ulaşmıştır. Ayrıca ihracat içinde önemli yer tutan tarımsal malların dünya fiyatlarındaki düşüş de ihracat gelirlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

1930 yılından başlayarak izlenen ithal ikameci sanayileşme politikasıyla, yurt dışından ithal edilmekte olan malların uygulanan koruyucu ve özendirici tedbirlerle yurtiçinde üretilmesi hedeflenmiştir. 1934 yılında uygulamaya konan birinci beş yıllık sanayileşme planıyla, sanayi yatırımlarını gerçekleştirebilmek için gerekli yatırım malları ithal edilmiş yatırım malla-

TABLO I

1930 - 1953 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN
DIŞ TİCARETİ (MİLYON ₺)

<u>YILLAR</u>	<u>İHRACAT</u>	<u>İTHALAT</u>	<u>DIŞ. TİC. FAR.</u>
1930	71.4	69.5	1.9
1931	60.2	59.9	0.3
1932	48.0	40.7	7.3
1933	58.1	45.1	13
1934	73.0	68.8	4.2
1935	76.2	70.6	5.6
1936	93.7	73.6	20.1
1937	109.2	90.5	18.7
1938	115.0	118.9	-3.9
1939	99.6	92.5	7.1
1940	80.9	50.0	30.9
1941	91.1	55.3	35.8
1942	126.1	112.9	13.2
1943	196.7	155.3	41.4
1944	177.9	126.2	51.7
1945	168.3	97.0	71.3
1946	214.6	118.9	95.7
1947	233.3	244.6	-21.3
1948	196.8	275.1	-78.3
1949	247.8	290.2	-42.4
1950	263.4	285.7	-22.3
1951	314.1	402.1	-88.0
1952	362.9	555.9	-193.0
1953	396.1	532.5	-136.4

KAYNAK : D.İ.E. Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin
50 Yılı. Ankara 1973.

rının toplam ithalattaki payı 1939 yılında % 48'i aşmıştır(1).

İkinci Dünya savaşı Türkiye'nin ihracatını 1942 yılından itibaren olumlu yönde etkilemeye başlamıştır. 1941 de 91,1 milyon dolar olan ihracat, mallarımıza olan talep nedeniyle, düzenli olarak artarak 1946 da 214,6 milyon dolara çıkmıştır. Bu dönemde döviz kurları aşırı değerlenmiş olmasına rağmen savaş nedeniyle ihracata olan talebi olumsuz yönde etkilememiştir. Çünkü yapılan ihracat, genelde gıda maddelerini ve tarım ürünlerini kapsamaktadır.

1939 - 1945 döneminde ülkemizin dış ticaretinde önemli yeri olan iki ülke Almanya ve A.B.D. olmuştur. Bu ülkelerle yapılan ticaret kliring yerine serbest dövizle yapılmaya başlanmıştır.

İkinci Dünya savaşı sonrasında Türkiye 7 Eylül 1946'da TL'sını A.B.D. doları karşısında % 116 devalüe etmiştir. Devalüasyonun amacı miktar kısıtlamalarını hafifletmek, dış ticaretin takas ve kliring rejimi yerine serbest dövizle yapılmasını sağlamak ve ihracatı teşvik etmektir. Devalüasyona rağmen ihracatta fazla bir artış olmamış ayrıca ithalat ihracattan daha hızlı artarak dış ticaret açıkları ortaya çıkmıştır. İthalatın devalüasyon yapıldığı halde artması, o dönemde özlenen ithal ikamesine yönelik politikalar ve ithal sınırlamalarının kısmen serbestleştirilmesiyle açıklanabilir. Devalüasyonun başarısız kalmasına en büyük neden olarak ihraç malları arzının elastik olmaması gösterilebilir. Bu dönemde ihracatımızın % 80'inden

(1) Halil DİRİMTEKİN , Necat BERBEROĞLU , Fethi HEFER, Türkiye Ekonomisi T.C. Anadolu Üniversitesi Ya. No. 119, Ankara 1986, s. 197.

fazlasını tarım ürünleri oluşturmaktadır. Üretimin, iklim koşullarına bağlı olması ve artırılmaması, ihracatı devalüasyona rağmen teşvik etmemiştir.

1947 yılından itibaren dış ticaret açıkları giderek artmaya başlamış ve 1948 yılında 78,3 milyon dolara yükselmiştir. 1949 yılında ihracattaki artışın ithalattan fazla olması nedeniyle dış ticaret açığı da 42,4 milyon dolara düşmüştür. 1950 yılında açık ithalattaki azalış ve ihracattaki artış nedeniyle 22,3 milyon dolar olmuştur.

1950 yılında dış ticaret geniş ölçüde serbest bırakılmıştır. 1953 yılına kadar süren liberasyon nedeniyle dış ticaret açıkları hızla artmıştır. 1950 - 1953 yılları arasında ihracat gelirleri % 12,5 artarak 396,1 milyon dolara ulaşmıştır. İkinci bölümde Tablo III'de görüldüğü gibi 1948 - 1952 yılları arasında döviz kurlarında aşırı değerlenmenin olmaması ihracatı kısmende olsa olumlu yönde etkilemiştir. İthalatta ise 1951 ve 1952 yıllarında % 140'ın üzerinde artışlar gerçekleşmiştir. İthalatın liberasyon nedeniyle dıştan alımların artması ve bunun yanında ithal malları fiyatlarının artışı dış ticaret açığını olumsuz yönde etkilerken diğer taraftan ihraç malları fiyatlarının düşmesi, ihracatın miktar olarak artmasına rağmen dış ticaret açıklarını artırmıştır.

Tablo II'de görüldüğü gibi 1950 yılından itibaren ithalat fiyatları artmaya başlamıştır. 1950 yılında ton başına 192 dolar ödenirken bu rakam 1952 yılında % 34 artarak 259 dolara çıkmıştır. İhraç fiyatları ise ithal fiyatlarının aksine giderek düş-

TABLO II

1950 - 1952 MİKTAR VE DEĞER OLARAK DIŞ TİCARET

YILLAR	İ T H A L A T			İ H R A C A T		
	Miktar (Bin Ton)	Değer (Milyon\$)	Fiat (Ton/\$)	Miktar (Bin Ton)	Değer (Milyon\$)	Fiat (Ton/\$)
1950	1488	286	192	985	263	267
1951	1681	402	239	1505	314	208
1952	2141	556	259	2437	363	148

KAYNAK : Mustafa ALTINTAŞ, Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları, Ankara İ.T.İ.A. Mağla İşletmecilik Y.O. Ya. No.2 Ankara, 1978 s.183.

müştür. 1950 yılında 1 ton ihraç malı karşılığında 267 dolar elde edilirken bu rakam 1952 yılında % 45 azalarak 148 dolara düşmüştür. İhracat miktarlarına baktığımızda 1950 yılında 985 bin ton olan ihracatımız % 147 artarak 2437 bin tona çıkmıştır. İhraç malları fiyatları düşmeyerek 1950 yılındaki gibi sabit kalmış olsaydı ihracat gelirleri, ithal giderlerinin üzerinde olacak böylece dış ticaret açığı yerine dış ticaret fazlası meydana gelecekti.

İhracat miktar olarak artmasına rağmen ihraç malı fiyatlarının giderek düşmesi, aynı miktarda ithalat için daha fazla ihracatı zorunlu hale getirmiştir. Dış ticarete liberasyon uygulaması da giderek döviz rezervlerinin tükenmesine neden olmuştur. Bu nedenle 22 Eylül 1952 de alınan bir kararla liberasyon listesindeki malların ithali Ticaret Bakanlığının iznine bağlanmıştır.

20 Nisan 1953 tarihinden itibaren serbest ithalata son verilmiştir.

- 2- 1954 - 1974 Dönemi

1953 yılında dış ticaret açıklarının artması ve ithalat güçlüklerinin başgöstermesi nedeniyle 1953 yılında Tevzin Fonu kurularak vergi ve primlerle gerçekleştirilen bir katlı kur uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulama ile ihracata çeşitli primler verilerek ihracat teşvik edilmiştir. İhracat verilen primlere rağmen fazla bir artış göstermemiştir. 1954 yılında üretim azlığı ve kalitesizliği 1955 - 1956 yıllarında rekoltenin düşüklüğü en önemli etken olmuştur. Ayrıca döviz kurlarındaki aşırı değerlenmede(2) prim uygulamasına rağmen ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. 1954 yılında ihracat 334,9 milyon dolara 1955 yılında 313,3 milyon dolara 1956 yılında da 305 milyon dolara düşmüştür. 1957 yılında bir önceki seneye göre % 13,1 oranında bir artışla 345 milyon dolara yükselen ihracat, 1958 de % 28,4 oranında gerileyerek 247 milyon dolara düşmüştür.

İthalat ise 1953 - 1958 arasında, 1955 yılı dışında sürekli azalmıştır. 1954 yılında 478 dolar olan ithalat 1958 yılında 315,1 milyon dolara düşmüştür.

1954 yılında 143,5 milyon dolar olan dış ticaret açığında ithalatın kontrol altına alınması sonucu 67,8 milyon dolara düşmüştür. 1953 yılında 107 olan fiyat indeksi 1958 yılında 202 ye

(2) Bkz ikinci bölüm s. 74.

çıkılmış, fiyatlar genel seviyesinde % 100'e varan artışlar görülmüştür. Fiyatlardaki bu artış sonucu reel kurlarla, resmi kurlar arasında fark giderek büyümüş, döviz kurları aşırı değerlenmiştir. Paranın değerinde prim ve vergilerle yapılan ayarlamalar dış ticaret açıklarını kapamaya yetmemiştir. Alınan bütün tedbirlerin ödemeler dengesi sorununa bir çözüm getirmemesi sonucu 4 Ağustos 1958 kararları alınmak zorunda kalınmıştır.

4 Ağustos kararları ile dış ticaret rejimi yeniden düzenlenerek, döviz satışlarında dolar başına 620 kuruş prim uygulaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Anlaşmasız ülkelerle olan ithalat ve ihracatın konvertib dövizle yapılması, ihraç mallarının dünya fiyatlarına uygunluğunu kontrol için fiyat tescil sisteminin uygulanması ve ithal mallarındaki fiyat kontrolünün sürdürülmesi ithalatın dönemsel olarak saptanan kotalarla yürütülmesi alınan kararlar arasındadır.

4 Ağustos 1958 istikrar programı gereğince dış ticarete getirilen yenilikler etkisini 1958'i izleyen yıllarda göstermiştir. İhracat gelirleri 1959 da % 43,3 lük bir artışla 354 milyon dolara yükselmiştir. İthalat ise % 49,2 oranda bir artışla 470 milyon dolara çıkmıştır. Dış ticaret dengesi 116 milyon dolar açık vermiştir. 1960 yılında dış ticaret açığı 147 milyon dolardır. Aynı yıl cari işlemler dengesi açığı 138 milyon dolardır. Cari işlemler dengesi açıkları dış ticaret açıklarından kaynaklanmaktadır. 1958 - 1962 arasında görünmeyen kalemler dengesi ile enfrasrúktür ve Off-shore gelirlerinin birbirini nütürleştirmeleri ile cari işlemler açıkları dış ticaret açıklarınının bir göstergesi durumundadır. Bu dönemde ithalatın ihracattan fazla artması

cari işlemler açığını büyütmiştir. Alınan istikrar önlemleri ile yeni dış kredi olanaklarının sağlanması, ithalatın yeniden normal düzeyine getirilmesi amacı cari işlemler dengesi açıklarını büyütmiştir.

1958 istikrar önlemleri sonrasında ödemeler dengesindeki olumlu bir gelişme de altın ve döviz rezervlerinde olmuştur. 1958 yılından başlayarak 1962 yılına kadar altın ve döviz rezervleri 137 milyon dolar artmıştır. Altın ve döviz rezervlerindeki bu artış 1958 - 1962 arasında alınan 820 milyon dolarlık resmi yardım ve kredilerden, dış borç ana para ödemeleri çıktıktan sonra kalan % 18'lik bir dilimin etkisi sonucu gerçekleşmiştir.

1958 öncesinde devalüasyon bekleyişleri ve yüksek enflasyon nedeniyle paradan kaçma psikolojisi, serbest piyasada döviz ve altın fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. 1958 istikrar tedbirleri ile karaborsa kurları, alınan önlemler sonucu gerilemiştir. Ayrıca yapılan kur ayarlaması enflasyon nedeniyle bozulan iç ve dış fiyat ilişkisinin düzelmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca kur ayarlaması ile iç talep kısılması yurt içi üretimin artırılması, ihracatın teşviki amaçlanmıştır. Alınan önlemlerle birlikte ihracatta 100 milyon dolarlık bir artış gerçekleşmiştir. Primli kur uygulaması ile geleneksel ihraç ürünleri olan pamuk tütün, fındık, kuru üzüm ve incir dışında kalan geleneksel olmayan tarım ürünleri ihracatı 48,8 milyondan 113,9 milyon dolara çıkmıştır.

1960 sonrasında Türkiye'de enflasyonun A.B.D.'ye göre ve ticaret yaptığı diğer ülkelere göre daha hızlı artması nedeniyle

yine aşırı değerlenmiş bir duruma gelmiştir. Döviz kurlarındaki aşırı değerlenmenin ödemeler dengesi kalemleri üzerindeki olumsuz etkisi, ihracata teşvik, ithalata prim uygulamaları ile giderilmeye çalışılmıştır. 1960 sonrasında da Turizm dengesinin eksi bakiye vermesi ve değer giderek büyümesi nedeniyle 1961 yılında dış seyahatlerden istikrar Fonuna katılma payı olarak mevcut kurun % 50'si oranında prim alınması kararlaştırılarak dış seyahat harcamalarının kısılması amaçlanmıştır.

1963 yılında Türkiye Planlı kalkınma dönemine girmiştir. 1. plan döneminde de nominal kurların sabit kalması sonucu döviz kurlarındaki aşırı değerlenme devam etmiştir.

1963 yılında ithalat ve ihracat aşırı değerlenmiş bir kur politikası altında gerçekleşmiştir. Ayrıca bu dönemde ihracatı özendirici önlemler alınmamış, ihracattaki gelişme, dünya ticaretindeki konjonktür, 1958 ve 1960 yıllarında yapılan kur ayarlamalarına ve iç fiyatlardaki olumlu gelişmeye bırakılmıştır. 1962 yılında 381 milyon dolar olan ihracat 1963 yılında % 3,5 azalarak 368 milyon dolara düşmüştür.

1963 - 1967 döneminde tarım ürünlerinin ihracattaki payı % 80 civarındadır. Sanayi ürünlerinin payı ise % 17 dir. İhracatımızda 1964 ten sonra meydana gelen artışlar stok edilmiş tarım ürünleri satışından kaynaklanmaktadır. Ayrıca 23 Haziran 1963 yılında yürürlüğe giren 261 sayılı kanunla dokuma endüstrisi ürünleri ile geleneksel ihraç ürünlerininide kapsamına alan bir vergi iadesi sisteminin ihracatın artmasında rolü olmuştur. 1964 de vergi iadesine tabi ihracatın toplam ihracattaki oranı % 25

iken bu oran dönem sonuna doğru % 29 oranına çıkmıştır.

Görüldüğü gibi birinci plan döneminde döviz kurlarından çok dış ticaret dış ticaret politikası araçlarıyla ihracat teşvik edilmeye çalışılmıştır.

1963 şubatında cari kurun ithalatı teşvik ettiği dikkate alınarak ithalattan % 5 oranında damga resmi alınmıştır. İthalat 1964 yılında azalarak 687 milyon dolardan 536 milyon dolara düşmüştür. 1965 yılından sonra % 95'ini yatırım malları ve hammaddelelerin oluşturduğu ithalat rakamları giderek yükselmiş ve 1967 yılında 685 milyon dolara çıkmıştır.

Birinci beş yıllık kalkınma planında ithal ikamesi sanayi dallarının kurulması, ayrıca koruma yolu ile geliştirilmesi hedeflenmiştir. Döviz kurlarının aşırı değerlenmiş olması ithal mallarını ucuzlatmış ve ithal ikamesi sanayi dallarının kurulmasına olanak veren makina ve hammadde ithalatını kolaylaştırmıştır. İthalatı kontrol altında tutabilmek içinde miktar kısıtlamalarına başvurulmuştur.

İhraç mallarının büyük bir çoğunluğunun tarım ürünlerinden oluşması ve bu malların dış talep esnekliğinin düşük olması, arzının artırılmaması, yerli sanayinin gelişmesiyle birlikte dışarıya ihraç edilen bazı tarımsal kökenli veya madensel sanayi hammaddelerinin yerli sanayiciler tarafından talebinin artması, ihracatı engelleyici bir rol oynamıştır. İthal ikameci sanayileşme nedeniyle ithalatın kısılmaması sonucu dış ticaret açıkları giderek büyümüştür. Cari işlemlerin alt hesaplarından görünmeyenler ise 1963-1964 yılları dışında fazla vermiştir.

Görünmeyenlerin fazla vermesinin nedeni yurt dışından gönderilen işçi dövizlerinden kaynaklanmaktadır. 1964 yılında yurt dışında çalışan işçilerin yurda gönderdikleri dövizlere % 27 prim uygulaması döviz girişlerini artırıcı bir rol oynamıştır. 1964 yılında 9 milyon dolar olan işçi dövizini 1966 yılında 115 milyon dolara çıkıştır. Döviz miktarının artmasında prim uygulamasıyla birlikte yurt dışına çıkan işçi sayısındaki artış da etken olmuştur.

İkinci beş yıllık plan döneminde de birinci planı izleyerek ithal ikamesine yönelik politikalara ağırlık verilmesi ve ihracatın teşvik edilmesi öngörülmüştür. 1968 - 1972 döneminde ihracatta yılda ortalama % 7,2 ithalatta ise % 7,4 oranında bir artışın gerçekleştirilmesi planda ve yıllık programlarda benimsenmiştir(3). Bunun sonucu olarakta dış ticaret açıkları büyüyecektir.

Ayrıca plan hedeflerine göre görünmeyenler kalemlerinden turizm ve seyahat kalemi ile işçi dövizini kaleminde gerçekleşecek artışların cari işlemler açıklarını azaltacağı öngörülmektedir(4).

1968 yılında 764 milyon dolar olan ithalat, izleyen yıllarda da artarak 1969 yılında 801 milyon dolara, 1970 yılında da 948 milyon dolara çıkmıştır. İthal talebindeki artışları yavaşlatmak için 1967 de uygulamaya konulan % 15 lik prim uygulaması

(3) Bkz; İ.B.Y.K.P., s. 118-121; 1968 yılı programı, s.99-100; 1969 yılı programı, s.104-105; 1970 yılı programı, s.118-119; 1972 yılı programı, s.102.

(4) Bkz; İ.B.Y.K.P., s.93-94.

giderek artırılarak 1968-1969 yıllarında % 25'e çıkarılmıştır. Döviz kurlarındaki aşırı değerlenmenin olumsuz etkisi ithalattaki prim uygulamasına rağmen ortadan kaldırılamamıştır.

Aşırı değerlenmiş kurlar altında sürdürülen ihracatı teşvik için, 1964 yılında uygulamaya konan ve 1967 yılında yeniden düzenlenen vergi iadesi sistemi ile geleneksel olmayar ihraç ürünleri ve sanayi ürünleri vergi iadesinden yararlandırılmıştır. Bu uygulama ile vergi iadesinden yararlanan ihracat toplam ihracatın % 29'u civarında olmuştur(5). İhracat gelirleri 1968 yılında 496 milyon dolar iken 1969 yılında 537 milyon dolar, 1970 yılında da 588 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatın teşviklere rağmen yeterince artırılmaması ve ithalattaki artışların fazla olması 1968 yılından itibaren dış ticaret açıklarını büyütüştür. 1968 yılında 268 milyon dolar olan dış ticaret açığı 1970 yılında 360 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Görünmeyen kalemlerin artı bakiye vermesi sonucu cari işlemler açığı 1968 yılında 222 milyon dolar iken 1969 yılında 214 milyon dolar 1970 yılında da 171 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Görünmeyenlerin cari işlemler dengesine olumlu etki yapması, işçi dövizleri girişlerindeki artışlardandır. Bu dönemde işçi başına dövizlerde bir artış olmamasına rağmen yurt dışına giden işçi sayısındaki artış döviz girişlerini olumlu yönde etkilemiştir.

1967 yılından itibaren 1970 yılına kadar döviz rezervlerinde de bir azalma görülmektedir.

(5) Bkz; S.Rıdvan KARLUK, İhracatta Vergi İadesi, İstanbul Ticaret Odası, Ya.No, 1984-9, İstanbul 1984 s.72.

1970 yılına gelindiğinde, fiyatlar genel seviyesi. 1958 yılına göre % 96 oranında artmıştır. Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkelerdeki ve A.B.D.deki fiyat artışları ise % 13-16 gibi daha düşük seviyede kalmıştır. Bu dönemde nominal döviz kurlarının sabit kalması, artan fiyatlar nedeniyle döviz kurlarının aşırı değerlenmesine neden olmuştur.

1970 öncesinde alınan önlemlerin ihracatı artıramaması, ithal ikamesi sanayileşme için gerekli ithal gereksinimini karşılamaması, üzerine 10 Ağustos 1970 tarihinde Bakanlar Kurulu Türk Lirasının dış değerini % 66 oranında devalüe etmiştir. Yapılan devalüasyonla, Türk Lirasının aşırı değerlenmişliğinin artadan kaldırılması, ihracatın teşvik edilmesi, ithalatın ve iç talebin kısılması, sermaye çıkışlarının önlenmesi ve hizmet gelirlerinin artırılması amaçlanmıştır.

1970 devalüasyonundan sonra ödemeler bilançosu kalemlerinde önemli değişikliklerin olduğunu görmekteyiz. Devalüasyon sonrasında dış ticaret açıkları giderek artarken cari işlemler açığı azalmış ve 1971 yılından sonrada 1974'e kadar fazla vermiştir.

1970 devalüasyonunun, döviz kurlarının aşırı değerlenmişliğini tamamen olmasada artadan kaldırması ihracat, işçi dövizleri ve turizm gelirleri gibi döviz kazandırıcı işlemler üzerinde olumlu bir etkiye yol açmıştır.

1970 sonrasındaki olumlu gelişmelerin tümünü devalüasyona bağlamak yanlış olabilir. Devalüasyonla birlikte ihracatta vergi iadesi oranlarının yüksek tutulması ve diğer teşviklerinde döviz kazandırıcı işlemler üzerinde olumlu etkisi olmuştur.

Devalüasyonun Türk ihraç ürünlerine dış talebin arttığı bir dönemde gerçekleştirilmesi, ihracat artışını etkilemiştir. Ayrıca toplam ihracat içinde sınai ürünlerin payının % 20'ye yaklaştığı bir dönemde devalüasyonun yapılması, devalüasyona karşı elastik olan sınai ürünlerin ihracatının dahada artmasına neden olmuştur. 1970'de sınai ürünlerinin toplam ihracattaki payı % 17,2 iken bu oran 1972 de % 31,6 ya , 1973 de %37,1'e çıkmıştır. Toplam ihracat rakamlarında 1970 öncesinde planlanan hedeflerin altında gerçekleşirken 1970 sonrasında plan hedeflerinin üzerine çıkmıştır. İhracat gelirleri bir önceki yıla göre 1970 de % 9,6 1971 de % 15 ve 1972 yılında ise % 30,8 oranında artmıştır.

İhracat gelirleri program hedeflerinin üzerine çıkarken, ithalat ta artmıştır. 1970 yılında % 18,3 oranında artan ithalat 1971 de % 25, 1972 de % 33 oranında artmıştır.

İthalatın, ihracattan daha hızlı artması sonucu dış ticaret açıkları 1970 sonrasında büyümüştür. 1970 yılında 360 milyon dolar olan açık 1971 yılında 494 milyon dolar 1972 yılında da 740 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açıkları ticaret hadlerinin kötüleşmesi sonucu değil ithalat ve ihracattaki reel değişmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, miktar kısıtlamalarının hafifletilmesi, devalüasyon sonrasında döviz girdilerinin artması nedeniyle daha çok malın ithalatının serbest listeden yapılmasında açıkları artırmıştır.

1970 devalüasyonundan sonra ödemeler bilançosunda en önemli gelişmelerden biride görünmeyen kalemlerden işçi dövizı girişleri ve turizm gelirlerinde olmuştur.

İşçi dövizli girişleri devalüasyon öncesinde işçi başına 480 dolar iken 1971 yılında bu miktar 828 dolara ve 1972 yılında da 1130 dolara çıkmıştır. Döviz kurlarındaki aşırı değerlenmişliğin devalüasyonla giderilmesi işçi dövizlerini önemli ölçüde etkilemiştir.

1970 sonrasında azalmaya başlayan cari işlemler açığı 1973 yılında yerini cari işlemler fazlasına bırakmıştır. Dış ödemeler bilançosundaki diğer bir gelişmede döviz rezervlerindeki artışlardır. 1970 - 1972 arasında toplam rezerv artışı 1.145 milyar dolar olmuş ve 1972 sonunda 1.312 milyar dolara ulaşmıştır. Rezervlerdeki artışın çoğunluğunu dış kredi ve yardım ile büyük bir bölümünü "Dövizle Çevrilebilir Mevduat" ların(D.Ç.M.) oluşturduğu kısa vadeli sermaye girişleri sağlamıştır.

Devalüasyonun ödemeler bilançosunu olumlu yönde etkilemesi 1973 sonuna kadar devam etmiştir. Türkiye 1973 ten sonra yine dış ticaret açıkları ve cari işlemler açıkları ile karşılaşmıştır.

B - 1975 - 1980 DÖNEMİ

1973 yılında petrol fiyatlarının artmasıyla genişleyen dünya enflasyonu Türkiye'yide etkilemiştir. İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin ithalini zorunlu kıldığı hammadde ve yatırım mallarının fiyatlarındaki yükselmeler ve spekülasyon amacıyla stokların artması ithalatı artırmıştır. 1973 sonra sında döviz kurlarındaki aşırı değerlenmenin(6) izlenen kur

(6) Bkz; İkinci bölüm Tablo VII.

politikası sonucu ortadan kaldırılamaması ithal mallarını ucuzlatmıştır. Ayrıca petrol fiyatlarının aşırı değerlenmiş kurlara rağmen düşük tutulması, petrol tüketimini dolayısıyla ithalatını özendirmiştir. İthalatta % 70'e yaklaşan liberasyon oranında ithalatı artırıcı bir etkisi olmuştur.

Aşırı değerlenmiş kurlar 1974 ten sonra ihracatıda olumsuz yönde etkilemiştir. İhracat gelirleri yıllık programlarda öngörülen seviyenin altında gerçekleşmiştir. İhracatın istenilen şekilde artırılmamasına aşırı değerlenmiş kurlar yanında, kalite düşüklüğünün, iç talebin artması sonucu ihraç edilebilir ürünlerin azalmasının da etkisi olmuştur. 1974 - 1977 döneminde sınai ürünleri ihracatında da beklenen artışlar gerçekleşmemiştir. Döviz kurlarına karşı elastik olan sınai mallar, ihracatı programlanan miktarların 1975 yılında % 66 1976 yılında % 83 ve 1977 yılında % 65'i düzeyinde gerçekleşmiştir(7).

1974 yılından sonra 1979 yılına kadar nominal kurların değiştirilmesi, artan iç ve dış enflasyon farkını ortadan kaldıramamıştır. Döviz kurlarına karşı elastik olan işçi döviz girişleride 1974 yılında 1 milyar 426 milyon dolar iken 1977 yılında % 31 lik bir azalışla 982 milyon dolara düşmüştür. Ayrıca devalüasyon bekleyişleride döviz girişlerini olumsuz şekilde etkilemiştir.

1978 yılında ithalat 1977 ye göre % 21 oranında azalarak 4 milyar 499 milyon dolara düşmüştür. İthalattaki azalışın nedeni

(7) Bkz; İktisadi Rapor 1978, Ankara, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1978 s.496. Tablo 424 ve s. 499 Tablo 426.

o dönemde yaşanan döviz sıkıntısıdır. Nominal kurlardaki artışa rağmen kurlardaki aşırı değerlenmenin giderek arttığı gözönüne alınırsa, ithalatın azalmasında kur ayarlamalarının rolü olmadığı söylenebilir.

İhracatta 1978 yılında bir önceki yıla göre 535 milyon dolarlık bir artış gerçekleşmiştir. İhracattaki bu artış tarım ürünleri stoklarının erimesi sonucu meydana gelmiştir. Sanayi ürünleri ihracatının ise aynı dönemde toplam ihracat içindeki payının % 33,4 ten % 27,2 ye düşmüştür. Döviz kurlarına karşı elastik olan bu malların ihracatının azalması, toplam ihracatın kur değişmelerinden dolayı artmadığını göstermektedir.

1979 yılında, enflasyonun olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve ihracatı teşvik etmek amacıyla devalüasyonlar yapılmıştır. Ayrıca ihracatı ve işçi döviz girişlerini teşvik amacıyla prim uygulamasına devam edilmiştir. İthalat içinde prim uygulaması devam etmiştir. Bazı petrol ürünleri ve gübre hammaddeleri ithalatı, prim uygulaması dışında tutulmuştur. Yapılan devalüasyonlara ve prim uygulamasına rağmen döviz kurlarındaki aşırı değerlenme ortadan kaldırılamamıştır. İhracat 1979 yılında 1978'e göre % 1,2 oranında azalmıştır. Toplam ihracat azalırken sanayi ürünleri ihracatı da kurlardaki değişmelere olumlu bir tepki göstermiş ve % 26,4 oranında artmıştır.

İthalat ise bir önceki yıla göre % 10,2 oranında artmıştır. İthalatın artması ve toplam ihracatın azalması sonucu dış ticaret açığıda büyüyerek 2 milyar 808 milyon dolara çıkmıştır.

Cari işlemler açığı ise bir önceki yıla göre azalmıştır. Cari işlemler açığının azalmasında işçi döviz girişlerindeki artışın etkisi büyük olmuştur. Yapılan devalüasyonlarla ve % 40 varan prim uygulamasıyla işçi döviz girişleri teşvik edilmiştir. Bu uygulamanın sonucu olarak işçi dövizleri 1979 yılında bir önceki yıla göre % 72,3 oranında artarak 1 milyar 694 milyon dolara yükselmiştir.

1979 yılında dış borç ana para ödemelirinin artması ve alınan kredilerdeki azalma sonucu sermaye hareketleri dengesi 275 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Genel denge ise 964 milyon dolar açık vermiştir.

C-

C - 1980 VE SONRASI

24 Ocak 1980 kararlarıyla Türk ekonomisinin dışa açık bir ekonomi politikası izlemesi ve döviz kurlarının aşırı değerlenmişliğinin ortadan kaldırılarak, ihracatın ve diğer döviz girdilerinin teşvik edilmesi benimsenmiştir. 25 ocakta yapılan bir devalüasyonla Türk lirasının değeri % 48,6 oranında düşürülerek 1 dolar = 70 TL. olarak belirlenmiştir. Alınan kararlarla katlı kur uygulamalarından vazgeçilerek, tek kur sistemi getirilmiştir. Devalüasyondan sonra da çapraz kur farklılıklarını gidermek ve fiyat artışlarının ihracat üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla hemen hemen her ay kur ayarlamaları yapılmıştır.

Ihracat 1980 yılında 1979 yılına göre % 28,7 oranında artmıştır. Döviz kurlarındaki değişmelerin ve ihracatı artırıcı önlemlerin etkileri özellikle 1980 yılının ikinci altı ayında etkisini göstermiştir. Alınan önlemlere paralel olarak sınai ürün ihracatında da önemli artışlar meydana gelmiştir. 1980 yılında sınai ürün ihracatının toplam ihracattaki payı % 35,9 olmuş, bu oran 1981 yılında % 48,7 ye çıkmıştır.

24 ocak kararlarından sonra ithali yasak ve izne bağlı malları ismen belirtilip diğer malların ithalatının serbestleştirilmesi, bürokratik engellerin azaltılması, ithalatta teminat oranlarının düşürülmesi, döviz transferlerinin ticari bankalarca yapılabilmesi ve sınai mal ihracatını özendirme için ihracatçıya yurt içinde üretimi olsa bile, ihracattan elde ettiği gelir ile ihtiyacı olan yabancı malların ithalini gümrük vergisinden muaf olarak ithal etmeye olanak veren liberasyon uygulaması, ithalatı önemli ölçüde artırmıştır. 1980 yılında bir önceki yıla göre % 51 oranında artan ithalat, dış ticaret açığını artırmıştır. 1979 yılında 2 milyar 808 milyon dolar olan dış ticaret açığı 1980 yılında 4 milyar 999 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Dış ticaret açıklarına bağlı olarak cari işlemler açığında giderek büyümüştür. Görünmeyen işlemlerin aktif bakiye vermesi sonucu cari işlemler açığı dış ticaret açıklığından daha az olarak gerçekleşmiştir. 1980 sonrasında uygulanan gerçekçi kur politikası ile reel ve nominal kurlar arasındaki farkın kapanması, döviz transferlerinin kolaylıkla sağlanabilmesi işçi dövizini girişlerini artırmıştır. 1980 yılında bir önceki yıla göre % 22 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

1 Mayıs 1981 den sonra Türk Lirasının değeri günlük olarak belirlenmeye başlanmıştır. Günlük kur uygulamasıyla çapraz kur farklarının döviz girişleri üzerindeki olumsuz etkisi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu uygulama ile, kurlardaki aşırı değerlenmenin anında giderilerek döviz girişlerinin artırılması ve cari işlemler açıklarının azaltılması amaçlanmıştır.

1981 yılında ihracat rakamları % 61,6 oranında bir artış göstererek 2 milyar 910 milyon dolardan 4 milyar 703 milyon dolara çıkmıştır. Döviz kurlarına karşı elastik olan sınai ürünlerin payda % 36 dan % 49'a çıkmıştır. Sınai ürünleri ihracatındaki artışın büyük bir bölümünü döviz kurlarındaki değişmelere bağlamak mümkündür.

İthalat ise % 12 oranında artarak 8 milyar 993 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalattaki artışın ihracattan az olması nedeniyle dış ticaret açığında bir önceki yıla göre 769 milyon dolar azalmıştır.

Döviz kurlarındaki değişmelere olumlu tepki gösteren işçi dövizleride % 20 oranında artmıştır. Görünmeyen işlem gelirlerinde meydana gelen artışlar ve dış ticaret açığının bir önceki yıla göre azalması sonucu cari işlemler açığında bir önceki yıla göre azalarak 2 milyar 92 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

1982 ve sonrasındada gerçekçi kur uygulaması devam etmiştir. Döviz kurları enflasyon oranının üzerinde yükseltilerek aşırı değerlenmenin döviz kazandırıcı işlemler üzerindeki olumsuz etkisi yok edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca vergi iadesi, döviz

kullanımı, kredi kolaylıkları gibi bazı önlemlerle de ihracat teşvik edilmiştir.

1982 yılında ihracat % 22 oranında artarak 8 milyar 843 milyon dolara çıkmıştır. Sınai ürün ihracatının toplam ihracattaki payı izlenen teşvik politikaları sonucu % 60'a ulaşmıştır. Tarım ürünlerinin toplam ihracattaki payı ise % 37 ye düşmüştür.

1982 yılında toplam ithalat sınai ürünler ithalatında meydana gelen azalma nedeniyle bir önceki yıla göre 90 milyon dolarlık bir gerileme göstermiştir. İthalat rakamlarının azalmasında petrol fiyatlarında meydana gelen düşüşünde rolü olmuştur. Petrol ithalatı miktar olarak arttığı halde petrol fiyatlarında meydana gelen düşme nedeniyle değer olarak düşük bir düzeyde kalmıştır.

Yurt dışından gönderilen işçi dövizleri bir önceki yıla göre % 13 oranında azalarak 2 milyar 187 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. işçi dövizlerindeki gerilemenin tamamen gönderilen döviz miktarındaki azalmadan kaynaklanmadığı hesapların A.B.D. doları üzerinden yapılması nedeniyle yıl içinde Alman Mark'ına göre doların değerinde ortaya çıkan yükselmeden de etkilendiği söylenebilir.

Görünmeyen işlemlerin net katkısı ise bir önceki yıla göre 207 milyon dolar azalmıştır. Görünmeyen işlemlerdeki azalma dış borç faiz ödemelerinin artması, işçi dövizleri ve turizm gelirlerinin azalmasından kaynaklanmıştır.

Cari işlemler açığı ise bir önceki yıla göre azalmıştır. Cari işlemler açığının azalmasında dış ticaret açığının azalması ve yurtdışı mütahitlik hizmetlerindeki döviz artışları etkili olmuştur.

Önceki iki yılda sağlanan nisbi iyileşmenin aksine, 1983 yılı dış ödemeler dengesinde belirgin bir bozulmanın kaydedildiği bir dönem olmuştur. İzlenen kur politikası açısından diğer yıllara göre bir farklılık olmamasına rağmen, 1982 Kasımından itibaren döviz kurlarında yapılan ayarlamaların enflasyon oranının altında kalması ve bu durumun 1983 Mayısına kadar devam etmesi döviz girişlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Mayıs ayından sonra kurlardaki ayarlamalar fiyat artışlarının üzerinde gerçekleştirilmiştir.

1983 yılında dış ticaretimiz ihracat lehine ve ithalat lehine bir gelişim göstermiştir. Bu nedenle dış ticaret açığı bir önceki yıla göre % 13,3 oranında artarak 3 Milyar 507 milyon dolar olmuştur.

1983 yılı başında duraklamaya başlayan ihracatımız, sınai ürünler ihracatındaki olumlu gelişmeye rağmen, tarım ürünleri ihracatındaki düşüş nedeniyle % 12,2 oranında azalmış ve 1982 yılı ihracatının altında gerçekleşmiştir. 1983 yılındaki ihracatımızda görülen bu olumsuz gelişmelerde Irak ve Bibya'ya olan ihracatımızdaki düşüşlerinde etkisi olmuştur(8). Ayrıca ihracat hacminin gerilemesinde, ortadoğuda devam eden gerginliğin ve petrol fiyatlarındaki düşüşün bu ülkelerde yarattığı döviz sıkıntısı, bazı ülkelerin takip ettiği korumacı uygulamalar, ihracat teşvikleri ve özellikle ihracat kredilerindeki daralma, dış ticaret hadlerinde 1980 sonrasında ortaya çıkan ve devam eden

(8) Bkz; İktisadi Rapor 1984, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1984 s. 181.

kötü gelişme, dış pazarlarda ihracatçıların rekabet nedeniyle fiyat kırmaları etkili olmuştur. İhracatı ve döviz kazandırıcı işlemleri teşvik için sadece gerçekçi kur politikasının izlenmesi yeterli olamamaktadır. Bunun yanında diğer tedbirlerinde ortak yürütülmesi gerekmektedir.

Görünmeyen işlemler dengesi 1983 yılında bir önceki yıla göre % 35 azalarak 1 milyar 273 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Görünmeyen işlemlerdeki azalma işçi döviz girişi-
den kaynaklanmaktadır. Döviz kurlarına karşı esnek olan işçi döviz girişlerinin izlenen gerçekçi kur politikasına rağmen giderek azalması, 1982-1983 yılında yurt dışından temelli dönüşlerin hızlanması, çalışanların ailelerini yanlarına alarak yurda daha az döviz göndermek durumunda kalmaları, işsizlik tehlikesinin likit para tutma eğilimini artırması gibi nedenlere bağlanabilir. Bunlara ek olarak Almanya'daki Dresdner Bank'ın döviz tevdiat hesaplarına yüksek faiz uygulanmasının işçi döviz girişlerindeki azalışta etkili olduğu söylenebilir(9).

Cari işlemler dengesi açığı, dış ticaret açığının artması ve görünmeyen kalemlerdeki döviz girişlerinde meydana gelen azalış nedeniyle bir önceki yıla göre 967 milyon dolarlık fazlalıkla 2 milyar 123 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bütün bu olumsuz gelişmeler sonucunda ödemeler dengesi 1 milyar 591 milyon dolar açık vermiştir.

(9) Ekonomik Rapor 1983, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. İstanbul 1984, s. 29.

1984 yılında da izlenen kur politikasında bir önceki yıla göre önemli bir değişiklik olmamıştır. Döviz kurlarının günlük olarak belirlenmesine devam edilmiş ve enflasyon oranının üzerinde kur ayarlamaları yapılarak, aşırı değerlenmenin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

1984 yılı ödemeler dengesi IMF'in ödemeler dengesinde uyulması gereken yeknesak kurallara göre düzenlenmiştir(10). Yeni düzenleme ile Türkiye'de yerleşik kişilerle, yerleşik olmayan kişiler arasındaki mal, hizmet ve sermaye hareketleri görülebilmektedir. Ayrıca "Diğer görünmeyenler" arasında yer alan transit ticaret bedelleride ithalat ve ihracat kalemleri altında gösterilmiştir. 1983 yılına kadar C.I.F. olarak değerlendirilen ithalat F.O.B olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. İthalatta Türk taşıyıcılara yapılmış ödemeler kişilerarası bir işlem olduğundan ödemeler dengesi kayıtlarından çıkarılmıştır.

1984 yılında ihracat gelirleri bir önceki yıla göre 1 milyar 855 milyon dolar artarak 7 milyar 583 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Sınai ürünlerin toplam ihracattaki payıda 1984 yılında % 72,1'e yükselmiştir. İhracatımızdaki artışta 1984 yılında çıkarılan yeni ihracat rejimininde payı vardır.

1984 yılında ithalat 10 milyar 331 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatın ithalattan daha hızlı artması sonucu dış

(10) Ayrıntılı bilgi için Bkz; İktisadi Rapor 1985, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Ya.No. 1985/5, s. 236.; Ekonomi Bülteni, Anka, 11 Mart 1985, s.7-9.

ticaret açığıda bir önceki yıla göre azalarak 2 Milyar 942 milyon dolar olmuştur.

Döviz kurlarındaki değişmeler ve yurt dışındaki mütahitlik hizmetlerindeki artış dolayısıyla işçi sayısının artması sonucu işçi dövizini girişlerinde de % 16,2 lik bir artış olmuştur. Ayrıca Turizm gelirlerinde de artarak 548 milyon dolara çıkmıştır.

1984 yılındaki olumlu gelişmeler sonucu cari işlemler açığıda bir önceki yıla göre % 21,2 oranında azalarak 1 milyar 407 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Cari işlemler açığının sermaye hareketleri ile karşılanmayan kısmını yeni düzenlemede ödemeler dengesi finansmanı olarak belirtilmiştir. Bu miktar 1983 yılında 622 milyon dolar iken 1984 yılında 1 milyar 2 milyon dolara yükselmiştir.

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleriyle getirilen teşviklerle ve günlük kur uygulamasıyla beraber gelişme sürecine giren ihracatımız 1985 yılında da aynı gelişmeyi sürdürmüştür. 1985 yılı sonu itibarıyla bir önceki yıla göre % 11,7 oranında artarak 8 milyar 255 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracat içinde sınai ürünlerin payı da 1985 yılında % 75,3'e ulaşmıştır. Döviz kurlarındaki değişmelerin yurtiçi fiyat artışlarını ortadan kaldıracak oranda gerçekleşmesi, ihracatı teşvik etmiştir. Döviz kurlarına karşı esnek olan sınai ürün ihracatının teşviklerin azaltılmasına rağmen artması bu görüşü doğrulamaktadır. Bilindiği gibi tekstil ürünlerimiz diğer ülkelere göre mukayeseli üstünlüğe sahiptir. İhracatın teşviki için uygulanan politikalar

bu üstünlüğü bir kat daha artırdığı halde tekstil ihracatı 1985 yılında azalma göstermiştir. A.B.D. Kanada ve bazı AET ve OECD ülkelerinin tekstil ürünlerimize uyguladığı kotalar nedeniyle bu alandaki ihracatımızda beklenen gelişme sağlanamamıştır.

İhracat artışında döviz kurlarındaki değişimin önemli bir payı olduğu gibi, vergi iadesi, döviz kullanım hakkı, kredi kolaylıkları, kurumlar vergisi bağışıklığı gibi teşviklerinde payı büyüktür. 1985 yılında ihracat nedeniyle elde edilen her bir dolara, günlük döviz kurunun % 60 fazlası TL. ödenmektedir. 1985' de yaklaşık 8 milyar dolar olan ihracat karşılığında yıllık ortalama döviz kuru 522 TL. bir dolar alınırca 4.152,9 milyar TL. ödenmesi gerekirken 6.644,6 milyar TL. ödenmiştir. Aradaki fark olan 2.491,7 milyar TL. ihracat için açıktan ödenen teşviklerin miktarıdır(11).

1985 yılı ithalatı 11 milyar 350 milyon dolar olarak hedeflenmiş ve 11 milyar 230 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlara 269 milyon dolarlık altın ithalatı da dahildir. 1984 yılında petrol fiyatlarının duraklaması ve 1985 yılında düşmeye başlaması, petrol ürünlerine ödenen döviz miktarını azaltmıştır.

Turizm gelirleride % 100 artarak 1 milyar 094 milyon dolara ulaşırken işçi döviz girişleride yurtdışındaki işçilerin geri dönüşü nedeniyle % 5,2 oranında azalmıştır. Cari işlemler açığı ise bir önceki yıla göre % 28 oranında azalarak 1 milyar 13 milyon dolara düşmüştür.

(11) Yakup KEPENEK, Türkiye Ekonomisi, Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla, Teori Yayınları Versa A.Ş., Ankara, 1987 s. 438.

1985 yılında 1 milyar 159 milyon dolarlık uzun vadeli kredi sağlanmış ve 1 milyar 858 milyon dolar ana para ödemesi yapılmıştır. Sermaye hareketleri dengesi 1 milyar 50 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Döviz rezervleri ise 275 milyon dolarlık bir artış göstermiştir. A.B.D. doları 1985 yılının son aylarında birçok Avrupa paraları karşısında değer kaybetmiştir. Çeşitli para birimleri üzerinden olan orta ve uzun vadeli dış borçlar A.B.D. doları cinsinden ifade edildiğinde, 1985 yılında 1,6 milyar artmış olduğu görülmektedir.

29 Haziran 1985 tarihinden itibaren bankaların döviz efektif alış ve satış kurlarını serbestçe belirlemeleri esası getirilmiştir. Bu tarihten itibaren Merkez Bankasının belirlediği kurlar ile bankaların açıkladığı kurlar arasında bir fark doğmuş ve bu fark giderek büyümüştür. Merkez bankasınca belirlenen kurlar ise fiyat artışlarının gerisinde kalmıştır. 15 Mart 1986 tarihinde yapılan devalüasyonla fiyat artışlarının, döviz kazandırıcı işlemler üzerindeki olumsuz etkisi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

1986 yılında ihracatta % 8,2 oranında bir azalma meydana gelmiştir. İhracatımızdaki olumsuz gelişmenin en önemli nedeni ortadoğu ülkelerince yapılan ihracattaki azalıştır. Aynı dönemde ithalatta da bir duraklama olmuş, ithalat % 5,2 oranında azalmıştır. Bu olumsuz gelişmelere paralel olarak dış ticaret açığı da 98 milyon dolar artmıştır.

İşçi döviz girişi üzerindeki gerileme 1986 yılında da devam etmiştir. Dış borç faiz ödemelerinin 1985 yılına göre % 21,7 oranında artması sonucu cari işlemler açığında 1 milyar 528 milyon

dolara çıkmıştır.

1984 yılından itibaren yapılan birçok düzenleme ve getirilen teşviklere rağmen yabancı sermaye girişlerinde istenen aşama sağlanamamış ve 1986 yılı içerisinde gerçekleşen yabancı sermaye girişi 125 milyon dolar seviyesinde kalmıştır.

Yurt dışı mütahitlik hizmetlerindeki artışlar ödemeler dengesini olumlu yönde etkilemeye devam etmiştir.

1986 yılında 1,7 milyar dolarlık dış borçlanmaya gidilmiştir. 1985 dış borç stoğu olan 25,4 milyarla beraber 27,1 milyarlık bir düzeye ulaşılmıştır. Ancak 1986 yılı dış borç stoğu için verilen resmi rakam 31,2 milyar dolardır. Aradaki fark dolar dışındaki yabancı paraların 1986 da dolara karşı değer kazanmasından kaynaklanmıştır(12).

1986 yılında Türk lirası A.B.D. dolarına göre yaklaşık % 31, Alman Markına göre de % 68 oranında değer kaybetmiştir. TL.nin bu hızlı değer kaybına karşılık ihracat ve işçi dövizleri gerilemeye ödemeler dengesi açığı da büyümeye devam etmiştir.

Kurlardaki değişmelerin döviz gelirlerini artırmada tek başına etkili olamadığı görülmüştür. İhracatın teşviki için ihracatçıya kaynak sağlayacak yeni önlemlerin alınması da bunu göstermektedir.

(12) Merih CELASUN, "Dış Borç Ekonomik Dengeleri Zorluyor" Dış Ticarete Durum, İstanbul, Temmuz 1987, s.6.

II - TÜRKİYE'DE UYGULANAN KUR POLİTİKALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE EKONOMETRİK BİR UYGULAMA 1930 - 1985

Çalışmamızın bu bölümünde döviz kurunda gözlenen değişikliklerin dış ödemeler dengesini oluşturan çeşitli kalemler üzerindeki etkileri nicel olarak saptanmaya çalışılacaktır. Bu amaçla ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi değişkenleri bağımlı değişken kabul edilerek bunların 1930 - 1985 yılları arasındaki gözlenen değerleri; bağımsız değişken olarak kabul edilen nominal döviz kuru, satın alma gücüne uyarlanmış reel döviz kuru ve bu ikisi arasındaki fark ile ilişkilendirilerek, söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler ekonometrik tahmin yöntemleriyle 1930 - 1957 ve 1958 - 1985 olmak üzere iki alt dönem için tahmin edilmiştir. Bu amaçla, çalışmamızda 1930 - 1957 ve 1958 - 1985 alt dönemleri için tek açıklayıcı değişkenli basit regresyon modeli kullanılmıştır. Belirtilen döneme ilişkin istatistikî verilerin yetersizliği bunu zorunlu kılmaktadır. Öte yandan, ödemeler dengesi hesaplarının ayrıntılı olarak elde bulunduğu 1964 - 1985 dönemi için ayrıca ihracat, ithalat, turizm gelirleri ve işçi dövizlerinin gelişimini belirleyen faktörleri saptamak amacıyla milli gelir, nominal döviz kuru ve ihracat teşvikleri değişkenlerini içeren çok değişkinli regresyon denklemleri tahmin edilmiştir.

Buna göre çalışmamızın bu bölümünde 1930 - 1985 dönemi öncelikle iki alt döneme ayrılarak (1930 - 1957 ve 1958 - 1985) incelenecek ve 1964 - 1985 dönemi ayrıca ele alınacaktır.

A - İHRACAT, İTHALAT, DIŞ TİCARET AÇIĞI VE
DÖVİZ KURU ARASINDAKİ İLİŞKİLER 1930 - 1985

Bu başlık altında, sırasıyla, ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi değişkenleri ile döviz kuru değişkenleri arasındaki ilişkileri tek değişkenli klasik regresyon yöntemiyle tahmin edilmiştir. Zira denenen çeşitli matematiksel kalıplar (doğrusal, logaritmik ve üstel) arasında istatistik olarak en anlamlı sonuçları doğrusal regresyon modeli vermiştir. Bu nedenle burada sadece doğrusal modelin sonuçları üzerinde durulacaktır. Ayrıca, daha önce değinildiği gibi, ele alınan 1930 - 1985 döneminin çok uzun olması (56 yıl) göz önüne alınarak, tahmin işlemleri 1930 - 1957 ve 1958 - 1985 olmak üzere iki ayrı alt dönem için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

1- 1930 - 1957 Alt Dönemi

a- İhracat

Teorik olarak, bir ülkenin ihracatı ile döviz kuru arasında aynı yönde bir ilişkiden söz edilmektedir. Örneğin alınan bir devalüasyon kararının, çok genel olarak, o ülkenin dış ticaret konusu olan mallarının fiyatını ucuzlatarak ihracatını arttıracığı beklenir. Ne varki uzun dönem göz önüne alındığında, Türkiye gibi nominal döviz kurunun uzun yıllar sabit kalıp, büyük oranlı devalüasyonlarla sıçramalı olarak değiştiği ekonomilerde bu türden bir ilişkinin varlığını aramak anlamsız olacaktır. Sabit döviz

kuru uygulamasından kaynaklanan bu sorunun giderilebilmesi amacıyla, genellikle yapıldığı gibi, "Satın alma gücüne uyarlanmış reel döviz kuru" tanımlanmıştır. Ancak gerek nominal döviz kuru değişkeni ve gerekse satın alma gücüne uyarlanmış reel döviz kuru (bundan böyle sadece "reel döviz kuru" olarak anılacaktır.) değişkeni ile ihracat arasındaki ilişkilerin her ikisi de istatistiki olarak, 1930 - 1957 alt dönemi için, anlamsız çıkmaktadır. Neticede söz konusu alt dönemde Türkiye'de her iki şekilde tanımlanmış döviz kuru ile ihracat arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını söylemek mümkündür.

Öte yandan, reel döviz kuru ile nominal döviz kuru arasındaki farkın ve bu farkın azalıp - artmasının ihracat üzerindeki etkileri ölçebilmek için aşağıdaki model uygulanmıştır.

$$X_t = b_0 + b_1 (R - F)_t + U_t$$

Bu modelde,

$$X_t = \text{ihracatı,}$$

$$R = \text{Reel döviz kurunu}$$

$$F = \text{Nominal döviz kurunu,}$$

$$t = 1930 \dots\dots\dots 1957 \text{ yıllarını}$$

$$U_t = \text{Hata terimini,}$$

ifade etmektedir. Bu modele göre elde edilen regresyon doğru denklemi aşağıdaki gibidir.

$$X = 186,527 + 0,016(R-F) \quad (1.a.1)$$

$$(6,904 \quad 0,119)$$

$$\bar{R}^2 = 0,0006 \quad D.W = \quad F = 0.014$$

Yukarıdaki (1.a.1) no'lu denklemde parantez içindeki rakamlar "t istatistiklerini"; \bar{R}^2 , düzeltilmiş (adjusted) de terminasyon katsayısını; D.W, Durbin-Watson istatistiğini; F ise "F istatistiğini" ifade etmektedir. Görüldüğü gibi (R-F) değişkeni ile X değişkeni arasında hemen hemen hiç bir ilişki yoktur. Zira elde edilen \bar{R}^2 değeri, (R-F) değişkeninde gözlenen değişmelerin, X'de meydana gelen değişmeleri açıklayabilme gücünün ancak yüzde 0,06 olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan (R-F) değişkeni için elde edilen b_1 katsayısı ($b_1 = 0,016$) istatistiki olarak yüzde 5 anlamlılık düzeyinde anlamlı değildir. Ayrıca elde edilen F istatistiği de ilişkiyi doğrulamamaktadır. Bu durumda, yukarıdaki denkleme 1930 - 1945 yılları için bir kesişim kukla değişkeni (dummy variable) ilave edildiğinde farklı sonuçlar elde edilmektedir. Şöyle ki,

$$X = 286,952 + 0,190(R-F) - 205,458 D \quad (1.a.2)$$

(19,143) (3,165) (-10,571)

$$\bar{R}^2 = 0,823 \quad D.W. = 1,149 \quad F = 55,911$$

Yukarıdaki regresyon doğru denkleminde daha önce tanımlanan değişkenlere ilave olarak, D kukla değişkeni ifade etmekte olup,

$$D = \begin{cases} 1930 - 145 \text{ yılları için } 1 \\ \text{Diğer yıllar için } 0 \end{cases}$$

değerlerini almaktadır. Modele katılan kukla değişken, iki dönem arasında (1930 - 1945 ve 1946 - 1957) önemli bir fark olduğuna işaret etmektedir. Buna göre 1946 yılından sonra regresyon doğrusunun 205,458 birim yukarıya doğru kayma, gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu durum hiç şüphesiz 1946 yılında Türk lirasının devalüe edilmesiyle izah edilebilecektir. Öte yandan, yapılan devalüasyonun (R-F) değerini etkilemesinin sonucu (1.a.2) nolu denklemde elde edilen b_1 katsayısı (0,190), küçük bir değer almakla birlikte istatistikî yönden yüzde 5 anlamlılık düzeyinde, sıfırdan farklı duruma gelmektedir. Öte yandan elde edilen \bar{R}^2 değeri kukla değişkenin analize sokulmasıyla büyük bir sıçrama göstererek, ihracattaki değişmelerin yaklaşık yüzde 82'sinin izah edilebileceğini ifade etmektedir. Elde edilen r istatistiği de bu ilişkiyi doğrulamaktadır. Sonuç olarak alınan devalüasyon kararının ihracatı yukarıya doğru çektiğini, ancak bunun süreklilik sağlayamadığını, öte yandan dönemin tamamı göz önüne alındığında reel ve nominal kurlar arasındaki farkın ihracatı açıklama gücünün olmadığını söylemek mümkündür.

b- İthalat

İthalat ile döviz kuru arasında ters yönlü bir ilişkinin bulunduğu, örneğin yapılan bir devalüasyonu takiben, çok genel olarak, ithal mallarının fiyatı artacağından, ithalatın azalmasının beklendiği bilinmektedir. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, ithalat fiyat esnekliğinin, çeşitli nedenlere dayalı olarak sert olması sonucu, bu teorik beklenti doğrulanmaktadır. Nitekim Türkiye'de ithalat ile nominal ve reel döviz

kuru arasındaki ilişkiler istatistikî açıdan anlamsız sonuçlar vermiştir. Öte yandan reel ve nominal kur arasındaki farktan hareket ederek yapılan regresyon analizi sonucunda, ihracat için elde edilen bulguların ithalat (M) için elde edilemediği görülmektedir. Zira elde edilen

$$M = 388,358 + 0,123(R-F) - 321,841 D \quad (1.b.1)$$

(16,821) (1,328) (-10,751)

$$\bar{R}^2 = 0,831 \quad D.W. = 0,781 \quad F = 59,211$$

bağlantısı, bu konuda önemli ip uçları vermektedir. Yukarıdaki eşitlikte,

$$M = \text{İthalatı},$$

$$D = \begin{array}{l} 1930 - 1945 \text{ yılları için } 1 \\ \text{Diğer yıllar için } 0 \end{array}$$

değerini alan kukla değişkeni,

ifade etmektedir. Buna göre (R-F) değişkeni için elde edilen b_1 katsayısı (0,123) istatistikî açıdan anlamsızsa da işareti dikkat çekicidir. Öte yandan kukla değişken için elde edilen katsayının işareti, 1946 yılından sonra regresyon doğrusunun yukarıya kaydığını ifade ederken, bir ölçüde b_1 katsayısının işaretini doğrulamaktadır.

c- Dış Ticaret Dengesi

İhracat ve ithalat hususunda belirtilen teorik beklentilere paralel olarak dış ticaret dengesi ile döviz kuru arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Zira yapılan bir devalüas-

yonun daha önce belirtildiği gibi, ihracatı artırıp, ithalatı kısarak ödemeler dengesinde bir açık söz konusu ise, bu açığı kapatması beklenecektir. Ne varki döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerinde etkisiz kalışına paralel olarak döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerinde önemli bir etki yaratması beklene-
mez. Nitekim Türkiye'de 1930 - 1957 dönemi için gerek nominal döviz kurunun gerekse reel döviz kurunun ayrı ayrı modele dahil edilmesiyle elde edilen sonuçlar istatistiki açıdan anlamsız çıkmaktadır. Ancak daha önce ithalat ve ihracat için uygulanan yöntemde yapıldığı gibi, analizin reel ve nominal kurlar arasındaki farkla yürütülmesi ve analize bir kukla değişken ilavesiyle bazı anlamlı sonuçlara ulaşılması mümkün olmaktadır. Elde edilen regresyon doğrusu denklemi

$$(X - M) = -101,448 + 0,067(R-F) + 116,661 D \quad (1.c.1)$$

$$(-7,381) \quad (1,209) \quad (6,546)$$

$$\bar{R}^2 = 0,687 \quad D.W. = 0,861 \quad F = 26,303$$

şeklindedir. Öncelikle, (R-F) değişkeni için elde edilen b_1 parametresi ($b_1 = 0,067$) istatistiki açıdan yüzde 5 anlamlılık düzeyinde sıfırdan farksızdır. Ancak burada elde edilen kukla değişkenin işareti ve katsayısı istatistiki olarak anlamlı iken, 1946 devalüasyonu sonrasında regresyon doğrusunun 116,661 birim aşağıya kaydığını, yani dış ticaret açığının yapılan devalüasyona bağlı olarak azaldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan F istatistiği regresyon denkleminin bir bütün olarak yüzde 5 düzeyinde anlamlı olduğunu vurgulamakta ve elde edilen \bar{R}^2 katsayısı modele dahil edilen değişkenlerin dış ticaret dengesinde meydana gelen değişmelerin yarısından fazlasını izah edebilme (yaklaşık yüzde 68) gücüne sahip olduğunu ifade etmektedir.

2- 1958 - 1985 Alt Dönemi

a- İhracat

Bir önceki alt dönemin aksine 1958 - 1985 alt dönemi için nominal döviz kuru ile ihracat arasında güçlü bir pozitif ilişki bulunmuştur:

$$X = 850,430 + 16,961 F \quad (2.a.1)$$
$$(4,511) (12,121)$$

$$\bar{R}^2 = 0,849 \quad D.W. = 0,388 \quad F = 146,901$$

İstatistiki olarak, nominal döviz kurundaki değişiklikler ihracattaki değişikliklerin yaklaşık yüzde 85'ini açıklama gücüne sahiptir. (2.a.1) nolu regresyon doğru denkleminde elde edilen b_0 ve b_1 katsayıları (sırasıyla 850,430 ve 16,961) ve de istatistiği yüzde 5 önem düzeyinde anlamlıdır. Dolayısıyla nominal döviz kurundaki 1.-İ'lik bir artışın ihracatta 16,961 milyon dolarlık bir artışa neden olduğunu söylemek mümkündür. Ancak elde edilen D.W. test istatistiği bu sonucun ihtiyatla karşılanması gerektiğini, diğer bir ifadeyle zaman serileri arasındaki yüksek korelasyonun mutlaka sebep - sonuç ilişkisinden doğmadığını belirtmektedir.

İhracat ile nominal döviz kuru arasındaki ilişkide 1970 yılı sonrasında bir değişiklik olup olmadığını saptayabilmek amacıyla, 1970 sonrası için 1 değerini alan bir kesişim kukla değişkeni kullanılarak, (2.a.1) nolu regresyon doğru denklemi

yeniden tahmin edildiğinde, aşağıdaki ilişki bulunmaktadır :

$$X = 276,470 + 14,956 F + 1225,769 D \quad (2.a.2)$$
$$(1,410) \quad (12,775) \quad (4,352)$$

$$\bar{R}^2 = 0,914 \quad D.W. = 0,690 \quad F = 133,614$$

Buna göre denklemin açıklayıcı gücünde belirli bir artış görülmekte ve göz önüne alınan değişkenlerin ihracattaki değişimleri açıklama gücü yüzde 91'e ulaşmaktadır. Bunun yanında 1970 sonrasında regresyon doğrusu önemli ölçüde (1225,769 birim) yukarıya doğru kaymakta ve döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisi az da olsa azalmaktadır. Sabit terimin katsayısı ($b_0 = 1,410$) yüzde 5 önen düzeyinde sıfırdan farksızdır, Öte yandan aynı önem düzeyinde b_1 ve b_2 katsayıları anlamlıyken, F istatistiği de ilişkiyi doğrulamaktadır. Elde edilen D.W. test istatistiği bu bulgularda sebep - sonuç ilişkisi aramanın anlamsız olabileceğine işaret etmektedir.

Öte yandan, 1958 - 1985 alt dönemi için ihracatla reel ve nominal döviz kuru farkı (R-F) arasında da anlamlı ve ters yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

$$X = 1300,908 - 37,992(R-F) \quad (2.a.3)$$
$$(5,333) \quad (-7,984)$$

$$\bar{R}^2 = 0,710 \quad D.W.= 0,261 \quad F = 63,737$$

Elde edilen denklem bir bütün olarak anlamlı olup ($F=63,737$), ihracattaki değişimlerin yaklaşık yüzde 71'ini açıklayabilme gücüne sahiptir. Hem sabit terim (b_0) hem de (R-F) bağımsız değişkeninin katsayısı (b_1) istatistiki olarak anlamlıdır. Bu

bulgulara göre, reel ve nominal kur arasındaki farkta (R-F) meydana gelen l.-T'lik artış, ihracatta yaklaşık 38 milyon dolarlık azalmaya yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, reel döviz kuru ile nominal döviz kuru arasındaki farkın l.-T. azalması halinde ihracatta 38 milyon dolarlık bir artış sağlanabilmektedir. Ancak hata terimleri arasındaki bağlantının (korelasyon) mevcudiyeti, bu sonucun da ihtiyatla karşılanması gerektiğini ifade etmektedir.

Daha önce yapılan analize uygun olarak, 1970 sonrasındaki farklılaşmayı gösteren kesişim kukla değişkeni ilave edildiğinde, yukarıdaki (2.a.3) nolu regresyon doğru denklemi aşağıdaki hale gelmektedir :

$$X = 451,962 - 32,787(R-F) + 1634,249D \quad (2.a.4)$$
$$(1,654) \quad (-8,459) \quad (4,294)$$

$$\bar{R}^2 = 0,833 \quad D.W. = 0,486 \quad F = 62,460$$

Elde edilen bu eşitliğe göre, denklemin açıklayıcı gücünde belirgin bir artış görülmekte ve göz önüne alınan değişkenler, ihracatta meydana gelen değişmelerin yüzde 83'ünden fazlasını açıklayabilmektedirler. Ayrıca denklemden yer alan kukla değişken 1970 devalüasyonu sonrasında, regresyon doğru denkleminin yukarıya doğru bir kayma gösterdiğini ifade ederken, (R-F) değişkeninin katsayısı, reel ve nominal kur arasındaki farkın ihracat üzerindeki etkisinin bir miktar azaldığını göstermektedir. Kuşkusuz bu durum 1970'lerin ikinci yarısından ve özellikle de 1980'den sonra uygulanan "daha serbest" ya da "gerçekçi" döviz kuru politikalarının bir sonucu olarak kabul edilebilecektir.

b- İthalat

Nominal döviz kurunun bağımsız değişken ve ithalatın bağımlı değişken olarak kabul edilmesi durumunda, bu iki değişken arasında teorik beklentimizin aksine, negatif değil aynı yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

$$M = 2012,347 + 24,168F \quad (2.b.1)$$
$$(4,289) \quad (6,941)$$
$$\bar{R}^2 = 0,649 \quad D.W. = 0,204 \quad F = 48,173$$

Elde edilen (2.b.1) nolu denklem yüzde 5 önem düzeyinde anlamlı olup ithalattaki değişmelerin yaklaşık yüzde 65'lik bir kısmını açıklayabilmektedir. Denklemden yer alan sabit değer ve F değişkeni katsayısı için elde edilen "t" istatistiklerinin her ikisi de anlamlıdır. Ancak D.W. istatistiği mevcut serilerde pozitif bir otokorelasyonun mevcudiyetine işaret etmektedir. Hem ithalatın, daha önce değinilen nedenlere bağlı olarak, döviz kurundan bağımsız olarak artması, hem de döviz kurunun zaman içinde doğal olarak yükselmesi; hem otokorelasyonu ve hem de nominal döviz kuru ile ithalat arasındaki ilişkinin neden aynı yönlü olduğunu izah etmektedir. Yukarıda izah edilmeye çalışılan durumun ortaya çıkmasında, Türkiye'nin ithalatının büyük ölçüde ara ve yatırım mallarından oluşması ve dolayısıyla ithal malları talebinin fiyatta meydana gelen değişmelere karşı duyarsız olması en önemli etkenlerden biridir.

1970 öncesi için sıfır, 1970 ve sonrası için 1 değerini bir kesişim kukla değişken analize dahil edildiği zaman denklem,

$$M = 427,563 + 18,634F + 3384,516D \quad (2.b.2)$$
$$(0,965) \quad (7,043) \quad (5,318)$$

$$\bar{R}^2 = 0,836 \quad D.W. = 0,507 \quad F = 63.493$$

haline gçlmektedir. Elde edilen bu denklem bir bütün olarak anlamlı olup, açıklama gücünde belirgin bir artış görölmektedir. Öte yandan F değişkeninin katsayısı halen pozitifdir. Ne var ki, analize bir kukla değişkeni dahil edilmesi, nominal döviz kurunun ithalat üzerindeki etkisinin bir miktar azaldığını göstermektedir. Zira F değişkeni için elde edilen b_1 katsayısının değerinde bir düşme söz konusudur. Bu durum 1970 devalüasyonunun çok kısa bir süre ithalat üzerinde etkili olduğunu kabul etmemize imkan sağlamaktadır.

Reel ve nominal döviz kuru arasındaki farkın bağımsız değişken olarak kabul edilerek ithalatla ilişkilendirilmesi durumunda

$$M = 2699,345 - 51,372(R-F) \quad (2.b.3.)$$
$$(5,112) \quad (-4,987)$$

$$\bar{R}^2 = 0,489 \quad D.W. = 0,174 \quad F = 24,871$$

bağlantısı elde edilmektedir. Bu denklemde elde edilen katsayılar anlamlıdır, ancak (R-F) değişkenine ilişkin katsayının işareti teorik beklentilerimizin aksine negatif yönlüdür. Bu durumun sebebi yukarıda izah edilmeye çalışıldığı gibi, ithal malları talebinin fiyat değişmeleri karşısında inelastik olmasıdır. Ayrıca (2.b.3) nolu denklemde elde edilen D.W. katsayısının ifade ettiği otokorelasyonun varlığı da denklemin geçerliliğine gölge düşürmektedir.

Öte yandan, 1970 sonrasında ilişki biraz daha güçlenmektedir. Yani regresyon doğru denklemi

$$M = 643,640 - 38,769(R-F) + 3957,299D \quad (2.b.4)$$
$$(1,205) \quad (-5,119) \quad (5,322)$$

$$\bar{R}^2 = 0,760 \quad D.W. = 0,452 \quad F = 39,666$$

haline gelmekte ve regresyon doğrusunda yukarıya doğru bir kayma görülmektedir. Ancak bir önceki (2.b.3) nolu denklemde varolan amprik sorunlar, (2.b.4) nolu denklemde de geçerliliğini sürdürmektedir. Bu durumda reel ve nominal döviz kuru farkı (R-F) ile ithalat (M) arasında gerek iktisadi gerekse istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin varlığını öne sürmek mümkün değildir.

c- Dış Ticaret Dengesi

Nominal döviz kurunun bağımsız değişken, dış ticaret açığının ise bağımlı değişken olarak birlikte analize tabi tutulması durumunda,

$$(X - M) = -1135,208 - 7,288 F \quad (2.c.1)$$
$$(-3,650) \quad (-3,157)$$

$$\bar{R}^2 = 0,277 \quad D.W. = 0,316 \quad F = 9,967$$

bağlantısı elde edilmektedir. İlişki bir bütün olarak yüzde 5 önem düzeyinde anlamsızdır. Buradan hareketle analize 1970 öncesi yıllar için sıfır, 1970 ve sonrası yıllar için 1 değerini alan kesişim kukla değişken dahil edildiğinde ilişki nispeten güçlen-

mekte ve bir bütün olarak anlamlı hale gelmektedir. Şöyleki;

$$\begin{aligned} (X - M) &= -97,821 - 3,665 F - 2215,478 D & (2.c.2) \\ &(-0,328)(-2,061) & (-5,178) \\ \bar{R}^2 &= 0,651 & D.W. = 0759 & F = 23,337 \end{aligned}$$

Görüldüğü gibi, öncelikle 1970 devalüasyonu sonrasında regresyon doğrusunda aşağıya doğru bir kayma olmakta ve 1970-1985 döneminde nominal döviz kurunda meydana gelen değişimler dış ticaret açığında gözlenen değişimlerin yaklaşık yüzde 65'ini açıklayabilmektedir. F değişkeni için elde edilen katsayı yüzde 5 önem düzeyinde istatistikî olarak anlamlıyken, bu katsayının işareti nominal döviz kuru ile dış ticaret açığı arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığını ifade etmektedir. Bu durumda, döviz kurunda meydana gelen 1.-%lik artış dış ticaret açığında ancak 3,7 milyon dolarlık bir azalmaya yol açmaktadır. Bu sonuç hem teorik beklentilere uygundur hem de dış ticaret dengesinin 1970 sonrasında döviz kuru değişimlerine karşı daha duyarlı hale geldiğini göstermektedir.

Nitekim, yukarıda ulaşılan sonuçların benzerleri dış ticaret açığı ile reel ve nominal kur farkı arasındaki ilişkilerde de elde edilmektedir.

$$\begin{aligned} (X - M) &= -1374,283 + 13,535 (R-F) & (2.c.3) \\ &(-4,396) & (2,219) \\ \bar{R}^2 &= 0,159 & D.W. = 0,280 & F = 4,925 \end{aligned}$$

Buna göre 1958 - 1985 döneminin tamamı için (X-M) ile (R-F) arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Ancak bir kesişim kukla de-

ğişken kullanıldığında ilişki anlamlı hale gelmekte ve ilişki

$$(X - M) = 138,263 + 5,957(R-F) - 2379,377 D \quad (2.c.4)$$
$$(-0,445) \quad (1,853) \quad (-5,503)$$
$$\bar{R}^2 = 0,620 \quad D.W. = 0,730 \quad F = 20,376$$

olarak elde edilmektedir. Görüldüğü gibi (X-M) ile (R-F) arasındaki ilişki pozitif yönlü olup, kur farkındaki 1.-%lik azalma dış ticaret açığında 5,95 milyon dolarlık bir düşüğe yol açmaktadır. Denklem bir bütün olarak anlamlı bir ilişkiyi açıklarken, dış ticaret dengesinde meydana gelecek değişmelerin yaklaşık yüzde 62'sinin reel ve nominal kur arasındaki farkta gizlenen değişmelerle izah edilebileceğini ortaya koymaktadır.

B - İHRACAT, İTHALAT, GSMH, NOMİNAL DÖVİZ KURU, İHRACATTA VERGİ İADESİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER 1964 - 1985

Çalışmamızın bu bölümünde sırasıyla ihracat, ithalat, işçi dövizleri, turizm gelirleri bağımlı değişken kabul edilerek, bunların bağımsız değişkenler olarak kabul edilen GSMH, ihracatta vergi iadesi ve nominal döviz kuru ile aralarındaki ilişkinin yönünü ve derecesini 1964 - 1985 dönemi için tespit etmeye çalışacağız. Bunun için, daha önce tespit ettiğimiz hususlardan hareket ederek, özellikle ihracat için, çoklu regresyon yöntemini kullandık. Denenen çeşitli modeller arasından en iyi sonucu çoklu doğrusal regresyon modeli vermiştir. Bu yüzden bu bölümde sadece doğrusal regresyon denklemleri üzerinde durulacaktır.

1- İhracat

1964 - 1985 dönemi için ihracatta meydana gelen değişimleri izah edebilmek için aşağıdaki çoklu regresyon modeli çözülecektir.

$$X_t = b_0 + b_1 F_t + b_2 Y_t + b_3 P_t + U_t$$

Bu bağlantıda

X = İhracatı

F = Nominal döviz kurunu

Y = Gayri safi milli hasılayı

P = İhracatta Vergi İadesi

ifade etmektedir. Yapılan çözüm sonucu elde edilen tahmin denklemi aşağıdaki gibidir

$$X = 0,120 + 8,831 F + 0,036 Y + 2,828 P \quad (1.1)$$

$$(-0,001) \quad (7,033) \quad (6,492) \quad (3,894)$$

$$\bar{R}^2 = 0,975 \quad D.W. = 1,089 \quad F = 234,246$$

Yapılan F testi sonuçlarına göre, yukarıdaki regresyon denklemi bir bütün olarak istatistiki açıdan anlamlıdır. Bağlantıda yer alan üç açıklayıcı değişken (F,Y,P) ihracattaki değişmelerin yaklaşık yüzde 98'ini açıklayabilmektedirler. Bu değişkenler için elde edilen katsayılar sabit terim dışında, yüzde 5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdırlar. Görüldüğü gibi tüm katsayıların işareti (+) olup, bu değişkenlerle ihracat arasında aynı yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Elde edilen

katsayılar, en güçlü ilişkinin döviz kuru ve ihracat arasında olduğunu ifade etmektedir. Döviz kurunda meydana gelen 1.-TL'lik bir artış ihracatta 8,8 milyon dolarlık bir artışa yol açmaktadır. Öte yandan ihracata uygulanan vergi iadeleri ile ihracat arasında da ihmal edilemeyecek bir ilişki söz konusudur ve vergi iadelerinde meydana gelen 1 milyon TL'lik bir artışın ihracatta 2,8 milyon dolarlık bir artışa yol açtığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık GSMH ile ihracat arasındaki ilişki daha zayıftır; GSMH de meydana gelen 1 milyon dolarlık bir artış ihracatta ancak 36 bin dolarlık bir artış yaratabilmektedir. Bu oldukça zayıf bir ilişkidir. Nitekim yukarıdaki modelde yer alan Y değişkeni (GSMH) elimine edilerek model tekrar çözüldüğü zaman, denklemin açıklayıcılık gücünde çok küçük bir değişme olmaktadır:

$$X = 864,168 + 9,053 F + 4,470 P \quad (1.2)$$

$$(4,630) \quad (4,054) \quad (3,788)$$

$$\bar{R}^2 = 0,917 \quad D.W. = 0,568 \quad F = 104,338$$

Bu durumda modelde yer alan iki değişken (F ve P), ihracatta meydana gelen değişmelerin yaklaşık yüzde 92'sini açıklayabilmektedir. Bağlantıda yer alan tüm katsayılar istatistiki olarak anlamlıdır ve işaretleri teorik beklentilere uygundur.

Bir önceki denklemden tespit edilen ilişkilere benzer şekilde, en güçlü ilişki ihracatla döviz kuru arasındadır ve bu ilişkinin yönü pozitiftir. Döviz kurunda gözlenen 1.-TL'lik bir artış ihracatta yaklaşık 9 milyon dolarlık bir artışa neden olmaktadır. Öte yandan ihracat teşvikleri ile ihracat arasında da aynı yönlü ve güçlü bir ilişki söz konusudur. Öyleki, vergi iadelerinde

meydana gelen 1 milyon TL'lik bir artış ihracatta yaklaşık 4,5 milyon dolarlık bir artışa yol açmaktadır. Elde edilen F istatistiği ilişkinin bir bütün olarak geçerli olduğunu ifade etmektedir.

Öte yandan, iki açıklayıcı değişkenin yer aldığı yukarıdaki modelde 1974 ve 1980 sonrasında önemli değişimler olup olmadığını saptayabilmek için iki ayrı kukla değişken kullanılarak model analiz edilmiştir. Kullanılan kukla değişkenler

$$D_1 = \begin{array}{l} 1974 \text{ öncesi için } 0 \\ 1974 \text{ ve sonrası için } 1 \end{array}$$

$$D_2 = \begin{array}{l} 1980 \text{ öncesi için } 0 \\ 1980 \text{ ve sonrası için } 1 \end{array}$$

değerlerini almaktadır. Buna göre regresyon denklemi D_1 kukla değişkeni için

$$X = 471,456 + 9,462 F + 2,937 P + 1157,680 D_1 \quad (1.3)$$

(2,898) (5,862) (3,182) (4,301)

$$\bar{R}^2 = 0,959 \quad D.W. = 0,907 \quad F = 139,787$$

halini almaktadır. Görüldüğü gibi regresyon doğrusu yukarıya doğru kayarken, döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisi az da olsa artmakta, buna karşılık vergi iadelerinin etkisi yarıya inmektedir. Öte yandan D_2 kukla değişkeni kullanıldığında regresyon doğru denklemi aşağıdaki hale gelmektedir :

$$X = 949,308 + 10,157 F + 2264,940 D_2 \quad (1.4)$$

(5,658) (5,761) (4,402)

$$\bar{R}^2 = 0,927 \quad D.W. = 1,020 \quad F = 121,515$$

Buna göre 1980 yılından sonra regresyon doğrusunda yukarıya doğru önemli bir kayma olmakta ve döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisinde bir artış görülmektedir. Döviz kuru 1980 sonrasında ihracatta meydana gelen değişmelerin yaklaşık yüzde 93'ünü açıklama gücüne sahip görünmektedir.

Sonuç olarak incelemeye alınan 1964 - 1985 döneminde, hem döviz kurunun hem de vergi iadelerinin ihracat artışı üzerinde önemli bir rol oynadığını söylememiz mümkündür. Öte yandan döviz kuru ve vergi iadelerinin 1974 sonrasında ihracat üzerindeki etkileri artarken, özellikle 1980 sonrasında döviz kurunun ihracat artışlarında temel açıklayıcı değişken duruma geldiğini söyleyebiliriz.

2- İthalat

1964 - 1985 dönemi için ithalatın bağımlı değişken ve döviz kurunun bağımsız değişken olarak kabul edilmesi durumunda,

$$M = 2635,372 + 22,325 F \quad (2.1)$$

$$(4,710) \quad (6,034)$$

$$\bar{R}^2 = 0,645 \quad D.W. = 0,226 \quad F = 36,408$$

bağlantısı elde edilmektedir. Buna göre ithalatla döviz kuru arasında zayıf fakat aynı yönde bir ilişki tespit edilmektedir. Öte yandan 1980 sonrasında ortaya çıkan değişimi gözleyebilmek için, D_2 kulla değişkeni analize dahil edildiğinde yukarıdaki denklem:

$$M = 2308,541 + 8,563 F + 5102,274 D_2 \quad (2.2)$$

(5,199) (1,835) (3,747)

$$R^2 = 0,796 \quad D.W. = 0,254 \quad F = 37,098$$

şekline gelmektedir. İthalat ve döviz kuru arasındaki ilişki hâla aynı yönlü olmasına, karşın döviz kurunun ithalat üzerindeki bu aynı yönlü ilişkisinde bir azalma göze çarpmaktadır. İthalatla döviz kuru arasındaki bu zayıf ama pozitif ilişki, daha önce de belirtildiği gibi, bir sebep sonuç ilişkisi olarak yorumlanmamalıdır. Yukarıdaki her iki denklem için elde edilen D.W. istatistikleri bunu ifade ederken; bu durum bir yandan döviz kuru artarken bir yandan da ithalatın artması, Türkiye'nin ithalatının bileşiminin ve ithal mal talep esnekliğinin inelastik olmasının sonucu olabilecektir.

3- İşçi Dövizleri

İşçi dövizleri (W)'nin bağımlı değişken, nominal döviz kurunun bağımsız değişken olarak kabul edilerek analize tabi tutulması sonucunda, istatistikî olarak anlamlı ilişkiler bulunmamıştır. 1964 - 1985 döneminin tamamı için

$$W = 810,567 + 3,297 F \quad (3.1)$$

(4,268) (2,626)

$$R^2 = 0,256 \quad D.W. = 0,334 \quad F = 6,894$$

bağlantısı elde edilmektedir. Görüldüğü gibi, W ile F arasında çok zayıf ve aynı yönlü bir ilişki söz konusu olmakta ancak elde edilen F istatistiği yüzde 5 anlamlılık seviyesinde bu ilişkiyi

doğrulanamamaktadır.

Aynı durum, analize D_1 kukla değişkenin katılmasıyla da değişmemekte, denklem bir bütün olarak anlamsızlığını sürdürmektedir.

$$W = 308,039 + 1,097F + 1233,382 D_1 \quad (3.2)$$
$$(1,854) \quad (1,129) \quad (4,863)$$
$$\bar{R}^2 = 0,669 \quad D.W. = 0,846 \quad F = 19,176$$

görüldüğü gibi F istatistiği yüzde 5 önem seviyesinde anlamsız iken, düzeltilmiş determinasyon katsayısının (\bar{R}^2) yükselmesinin nedeni regresyon doğrusunun 1974 yılından itibaren önemli miktarda yukarıya kaymasıdır. Dolayısıyla döviz kurunun işçi dövizleri girişi üzerindeki etkisi hemen hemen hiçyoktur.

Öte yandan analize 1980 ve sonrası için bir kesişim kukla değişken (D_2) dahil edildiğinde, durum yine değişmemektedir:

$$W = 688,741 - 1,832 F + 1901,859 D_2 \quad (3.3)$$
$$(4,963) \quad (-1,256) \quad (4,469)$$
$$\bar{R}^2 = 0,637 \quad D.W. = 0,384 \quad F = 16,706$$

Dikkat edilirse denklemin açıklayıcı gücünde hafif düşme gözlenirken, regresyon doğrusu yukarıya doğru kaymakta ve asıl ilginç nokta, işçi dövizleri ve döviz kuru arasındaki ilişki istatistik açıdan anlamsız olmakla birlikte ters yönlü hale gelmektedir. Sonuç olarak 1964 - 1985 dönemi için nominal döviz kuru ile işçi döviz girişleri arasında istatistik açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Diğer bir ifadeyle işçi dövizlerinde meydana gelen değişimleri, döviz kurunda gözlenen değişimlerle açıklama

imkanı, söz konusu dönem için mevcut değildir.

4- Turizm Gelirleri

Turizmden sağlanan döviz gelirleri (T) ile nominal döviz kuru arasında 1964 - 1985 döneminin tamamı için aynı yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir :

$$T = 89,392 + 1,735 F \quad (4.1)$$
$$(3,912)(11,485)$$

$$\bar{R}^2 = 0,868 \quad D.W. = 0,654 \quad F = 131,895$$

Elde edilen F testi istatistiğine göre denklem bir bütün olarak anlamlıdır ve turizm gelirlerindeki değişmelerin yaklaşık yüzde 87'sini açıklama gücüne sahiptir. Gerek sabit terim, gerekse F değişkeninin katsayısı istatistiki olarak yüzde 5 önem düzeyinde anlamlıdır. Döviz kurunda meydana gelen 1.-E'lik bir artış turizm gelirlerinde 1,74 milyon dolarlık artışa yol açmaktadır.

1974 sonrası için analize bir kesişim kukla değişken (D_1) katılmasıyla regresyon denklemi,

$$T = 33,289 + 1,489 F + 137,694 D_1 \quad (4.2)$$
$$(1,538)(11,765) \quad (4,167)$$

$$\bar{R}^2 = 0,931 \quad D.W. = 1,533 \quad F = 128,582$$

haline gelmekte ve döviz kurunun turizm gelirlerini etkileme gücünde az da olsa bir küçülme görülmektedir. Görüldüğü gibi,

denklemin açıklayıcı gücü 1974 sonrasında regresyon doğrusunun yukarıya kaymasıyla (veya aynı anlama gelmek üzere sabit terimin büyümesiyle) yüzde 93'e çıkarken elde edilen F istatistiği denklemin bir bütün olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Daha önce izlenen sistematiğe uygun olarak yapılan analize, bu kez 1980 ve sonrası için bir kesişim kukla değişken (D_2) katıldığında; döviz kurunun turizm gelirleri üzerindeki etkisi bir miktar artmakta, ancak dönemin tamamı için elde edilen katsayıya ulaşamamaktadır:

$$T = 87,453 + 1,654 F + 30,270 D_2 \quad (4.3)$$

(3,674) (6,610) (0,415)

$$\bar{R}^2 = 0,869 \quad D.W. = 0,695 \quad F = 63,303$$

Sonuç olarak döviz kurunda gözlenen değişikliklerin turizmden elde edilen döviz gelirleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, ancak bu etkinin 1974 - 1979 döneminde zayıfladığını buna karşılık 1980 sonrasında tekrar güçlendiğini söylememiz mümkündür.

SONUÇ

Çeşitli döviz kuru sistemlerinde döviz kurlarının belirlenmesi, işleyişi ve ödemeler dengesinin sağlanmasındaki etkinlikleri farklı özellikler göstermektedir. Kurların işleyişi ve belirlenmiş şekli ne olursa olsun bütün döviz kuru sistemlerinde temel amaç ödemeler bilançosunu dengeye getirecek kurları belirlemektir.

Sabit kur sisteminde döviz talebinin döviz arzını aştığı durumlarda döviz kurları hükümet kararıyla değiştirilebileceği gibi, döviz rezervleri kullanılarak mevcut kurun korunmasında çalışılabilir. Ödemeler bilançosunun açık veya fazla vermeside bilindiği gibi sabit kur sistemlerine has bir özelliktir. Ödemeler bilançosu açıklarının uzun süre devam etmesi ülkenin döviz rezervlerinin tükenmesi sonucunu doğurur. Bu bakımdan açıkları kısa bir süre içinde kapayıcı önlemlerin alınması gerekir. Kısa süreli açıkların giderilmesinde toplam harcamaların iktisat politikası araçlarıyla kısılması etkili olabilir. Yapısal sorunlardan kaynaklanan ödemeler bilançosu açıkları ise döviz kurlarının ayarlanmasını zorunlu kılar. Sabit kur sisteminde ödemeler bilançosu

açıklarının dış ticarete konan kısıtlamalar ve döviz kontrolleri yoluyla baskı altına alınması, döviz talebinin döviz arzını aştığı durumlarda yapılacak kur ayarlamalarının gecikmesi ulusal paranın aşırı değerlenmesine ve karaborsa piyasasının oluşmasına neden olmaktadır. Bu da döviz kazandırıcı tüm işlemleri olumsuz yönde etkilerken, döviz harcamalarını destek edici bir etki yapmaktadır.

Türkiye gibi fiyat artışlarının diğer ülkelere göre yüksek olduğu ülkelerde döviz kurlarının sabit tutulması iç fiyatların dünya fiyatları ile bir dengeye gelmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla böyle bir uygulama ile ihracat engellenirken ithalat ve diğer döviz giderleride teşvik edilmektedir. Ayrıca aşırı değerlenmiş bir döviz kuru uygulayan bir ülkede, döviz kaçakçılığı teşvik edilmekte, görünmeyen kalem gelirleri engellenmektedir.

Esnek kur sisteminde denge döviz kuru ve ödemeler bilançosu dengesi döviz arz ve talebindeki değişmelerle bağlı olarak otomatik olarak sağlanmaktadır. Esnek kur sisteminde döviz kurlarının serbest bir şekilde dalgalanması spekülasyon sermaye akımlarına yol açarak döviz kurlarının istikrarsız hale gelmesi, kurlardaki değişmelerin gelişmekte olan ülkelere yeni enflasyonlara yol açması, gibi nedenlerle eleştirilmiştir. Bu nedenle ülkelerin merkez bankaları kurlardaki dengesiz dalgalanmaların olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla döviz piyasasına müdahale ederek kurların gözetimli bir şekilde dalgalanmasını sağlamışlardır. Esnek kur sistemi, ihracatı çeşitlenmiş, enflasyon oranı yüksek olmayan, ve ihracat ürünleri çeşitlenmiş sanayi

ürünlerinden oluşan, uluslararası sermaye piyasaları ile bütünleşmiş gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan bir sistem olmuştur;

Esnek kurların beraberinde bazı sakıncalarında taşınması ve Bretton Wods sistemindeki % 1 lik aralıkların altın standardındaki giriş ve çıkış noktalarına benzer biçimde sisteme yeterli bir esneklik sağlayamaması ve kurlardaki ayarlamaların zamanında yapılamaması sonucu döviz kurlarına belirli sınırlar içinde izin veren esneklik kazandırılmış sabit kur sisteminin doğmasına yol açmıştır.

Esneklik kazandırılmış sabit kur sisteminde döviz kurları sistemin özelliğine göre, kamu otoriteleri tarafından veya önceden belirlenmiş bir formüle göre değiştirilebilmektedir. Böylece uzun süreler sonunda yüksek oranlardaki kur değişimlerinin ekonomi üzerinde doğuracağı olumsuz etkilerde ortadan kalkmaktadır.

Türkiyede uygulanan döviz kuru politikası 1930 - 1974 yılları arasında döviz kontrol rejimi altında yürütülmüştür. Döviz kurları döviz kontrol rejiminin niteliğine uygun olarak sabit ve ayarlanabilir pariteler sisteminin özelliğini göstermiştir. Sabit kur sisteminin uygulandığı bu dönemde, satınalma gücü paritesine uyarlanarak hesaplanan reel kurlarla, nominal kurlar arasındaki farkın bazı yıllar dışında hiç kapanmadığı ve aşırı değerlenmiş bir kur politikasının izlendiği gözlenmiştir. Döviz kurlarındaki aşırı değerlenme uzun süreli dönemlerde yapılan çok şeklindeki devalüasyonlarla artadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Aşırı değerlenmiş kurların ihracat ve döviz kazandırıcı diğer

işlemler üzerindeki olumsuz etkilerini artadan kaldırmak amacıyla da katlı kur ve prim uygulamalarına yer verilmiştir.

1974 yılından sonra kısaca enflasyon oranlarını kısaca çapraz kur farklarını yansıtan birçok ufak oranlı kur ayarlaması yapılarak kayan veya sürünen pariteler sisteminin özelliğini gösteren bir uygulamaya başlanmıştır.

1980 öncesinde ekonomide gözlenen olumsuz gelişmeler 24 Ocak 1980 tarihinde ekonominin her alanında bir dizi kararın alınmasına yol açmıştır. Alınan bu kararlarla dünya ekonomisiyle bütünleşme yolunda önemli adımlar atılmış dışa dönük bir politika benimsenerek dış ticaret liberalleştirilmeye başlanmıştır. Bu politikanın aşırı değerlendirilmiş bir kur politikası ile yürütülmesi mümkün görülmediğinden ülke ekonomisinde gerçekleşen enflasyon oranının diğer ülkelere oranla yüksek olması durumunda sürekli olarak döviz kurlarının ayarlanması yoluna gidilmiştir. 1 Mayıs 1981 den sonra döviz kurları günlük olarak belirlenmeye bağlanmış, döviz kurlarında yapılan ayarlamalar ülke içi enflasyon oranının üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiyede 1980 sonrasında izlenen kur politikası sürünen veya kayan pariteler sisteminin özelliklerini göstermektedir.

1946 - 1958 yılları arasında döviz kurları ile ithalat, ihracat ve dış ticaret açığı arasındaki ilişki tek değişkenli regresyon yöntemiyle tahmin edilmeye çalışılmıştır. Nominal kurların uzun bir süre sabit kalması nedeniyle, reel döviz kuru ile nominal döviz kuru arasındaki farkın ve bu farkın azalıp artmasının ihracat ve ithalat üzerindeki etkileri araştırılmıştır. 1930 - 1945 yılları için bir keşifim kukla değişkeni ilave edilmiştir. Modelde kullanılan kukla değişken 1930 - 1945 ve 1946 - 1957

dönemleri arasında önemli bir fark olduğuna işaret etmektedir. Elde edilen \bar{R}^2 değeri kukla değişkenin, analize sokulmasıyla büyük bir sıçrama yaparak ihracattaki değişmelerin % 82 sinini açıklayabileceğini göstermiştir. Sonuç olarak devalüasyon kararının ihracatı artırıcı bir etki yarattığını, dönemin tamamı gözönüne alındığında reel ve nominal kurlar arasındaki farkın ihracatı açıklama gücünün olmadığını söylemek mümkündür. İthal fiyat esnekliğinin bu dönemde sert olması ithal ile reel ve nominal kur farkları arasındaki ilişkinin anlamsız çıkmasını açıklayıcı niteliktedir.

1958 - 1985 dönemi ele alındığında döviz kurları ile ihracat arasında güçlü bir pozitif ilişki bulunmuştur. Ayrıca reel ve nominal kur farkları ile ihracat arasında da anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Elde edilen denklem ihracattaki değişmelerin % 71' ini açıklayabilmektedir.

İhraç ürünlerinin 1980 li yıllara kadar genellikle tarımsal ürünlerden oluşması ve bu mallara olan dış talebin esnek olmayışı devalüasyonların ihracat üzerindeki etkisini azaltıcı bir rol oynamıştır.

1964 - 1985 yılları arasında ithalat, ihracat, işçi dövizleri, turizm gelirleri bağımlı değişken kabul edilerek, bunların bağımsız değişkenler olarak kabul edilen G.S.M.H, ihracatta vergi iadeleri ve nominal döviz kuru ile aralarındaki ilişkinin yönü çoklu regresyon yöntemiyle tahmin edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre ihracat ile döviz kurları ve yine ihracat ile G.S.M.H, ve vergi iadeleri arasında sıkı bir ilişkinin varlığı

tesbit edilmiştir. G.S.M.H, vergi iadeleri ve döviz kurundaki değişimler ihracattaki değişmelerin % 98'ini açıklayabilmektedir. İhracatla, değişkenler arasındaki en güçlü ilişki döviz kurlarıyla elde edilmiştir. Öte yandan 1980 sonrasında uygulanan kur politikasının etkilerini saptamak amacıyla kukla değişken modele ilave edildiğinde, 1980 sonrasında döviz kurlarının ihracat üzerindeki etkisi artmaktadır. Sonuç olarak 1964 - 1985 döneminde hem döviz kurunun hem de vergi iadelerinin ihracat artışı üzerinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

İthalatla döviz kurları arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olması döviz kurlarındaki artışla birlikte ithalatında arttığını göstermektedir. Türkiyenin ithalatının büyük bir çoğunluğunun yatırım ve hammaddelerden oluşması ve ithal mal talep esnekliğinin inelastik olması bu sonucun elde edilmesinde etken olabilir.

İşçi dövizleri ile döviz kurları arasındaki ilişkinin zayıf çıkması, işçi dövizlerine uygulanan primlerin nominal kurlara ilave edilemediğinden ve 1980 sonrasında yurt dışında çalışan işçilerin kesin dönüş yapmalarından kaynaklanabilir.

Yine aynı dönemde turizm gelirleriyle döviz kurları arasında araştırılan ilişki olumlu sonuçlar vermiştir.

TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİ (1950 - 1956)

(Milyon Dolar)

	<u>1950</u>	<u>1951</u>	<u>1952</u>	<u>1953</u>	<u>1954</u>	<u>1955</u>	<u>1956</u>
Cari İşlemler							
A. Dış Ticaret							
1. Dış Satım (fob)	263	314	363	396	335	313	305
2. Dış Alım (cif)	-286	-402	-556	-533	-478	-498	-407
Dış Ticaret Dengesi	-23	-88	-193	-137	-143	-185	-102
B. Görünmeyen İşlemler (net)							
1. Turizm ve Dış Seyahat	-27	-6	-5	-27	-34	-35	-24
2. Dış Borç Faiz Ödemeleri	-6	-1	-7	-9	-10	-7	-8
3. Diğer Görünmeyenler	-15	1	-12	-18	-18	-21	-16
C. Enfrastüktür ve offshore gelir.	-6	1	15	1	6	7	-1
Cari İşlemler Dengesi	-50	-94	-198	-164	-177	-177	-75
Sermaye Hareketleri							
A. 1. Kredili İthalat(1)	-	21	85	105	126	127	143
2. Özel Yabancı Sermaye	2	7	10	8	8	3	2
3. Gıda Dış Alımı (PI480)	-	-	-	-	-	-	40
4. Resmi Yardım /Krediler(2)	105	113	81	82	65	81	103
B. Dış Borç Ödemeleri							
Sermaye Hareketleri Dengesi	-15	-18	-22	-20	-73	-106	-89
Genel Denge	90	123	154	175	116	105	139
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri(3)	40	29	-44	11	-61	-72	124
Rezerv Hareketleri (artış = -)	2	3	11	10	57	61	-
Net Hata ve Noksan	30	21	-99	69	66	-71	38
	-72	-53	132	-90	-60	82	-162

TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİ (1957 - 1962)

(Millyon Dolar)

	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Cari İşlemler						
A. Dış Ticaret						
1. Dışsatım (fob)	345	247	354	321	347	381
2. Dışalım (cif)	-397	-315	-470	-468	-510	-622
Dış Ticaret Dengesi	-52	-68	-116	-147	-163	-241
B. Görünmeyen Kalemler (net)	-38	-58	-57	-44	-55	-41
1. Turizm ve Dış Seyahat	-11	-10	-7	-2	-5	-10
2. Dış Borç Faiz Öreleyeni	-14	-18	-15	-29	-30	-33
3. Diğer Görünmeyenler	-13	-30	-35	-13	-20	2
C. Enfrastüktür ve Offshore gelir.	40	52	35	52	43	40
Cari İşlemler Dengesi	-64	-74	-138	-139	-175	-242
Sermaye Hareketleri						
A. 1. Kredili İthalat (1)	87	45	28	30	•••	26
2. Özel Yabancı Sermaye	17	13	11	24	24	36
3. Gıda Dışalım (PL480)	58	42	27	35	26	71
4. Resmi Yardım / Krediler (2)	89	130	169	118	226	178
B. Dış Borç Ödemeleri	-83	-61	-77	-65	-84	-97
Sermaye Hareketleri Dengesi	168	169	158	142	192	214
Genel Denge	104	95	20	3	17	-28
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri (3)	-	-	-	-	-	-
Rezerv Hareketleri (artış = -)	7	-34	-3	-51	-60	11
Net Hata ve Moksan	-111	-61	-17	48	43	17

TAYYINAK : Suet Yırsız, Türkiye'de Para ve Dış ve Denge, Eskişehir. İ.T.İ.A, Ya.No.223/146, Eskişehir

TABLO EK-1'İN DEVAMİ

TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİ (1972 - 1978)

(Milyon Dolar)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
I. Cari İşlemler							
A. Dış Ticaret							
1. İhracat	885	1317	1532	1401	1960	1753	2288
2. İthalat	-1563	-2086	-3778	-4739	-5129	-5796	-4599
Dış Ticaret Dengesi	-678	-769	-2246	-3338	-3169	-4043	-2311
B. Görünmeyen İşlemler							
1. Faiz Ödemeleri	-62	-59	-102	-124	-217	-320	-389
2. Turizm (Net)	44	78	42	46	-27	-64	145
3. İfçı Gelirleri	740	1183	1426	1312	983	982	989
4. Kar Transferleri	-35	-35	71	-36	-83	-116	-47
5. Proje Kredi Hız Ödemeleri	-35	-24	-17	-15	-15	-60	-56
6. Diğer Görünmeyen (Net)	-12	92	222	252	212	224	254
Görünmeyen İşlemler Dengesi	640	1235	1500	1436	853	646	890
C. Neto Enfrastüktür	30	18	27	23	15	12	3
Cari İşlemler Dengesi	8	484	-719	-1880	-2301	-3385	-1418
II. Sermaye Hareketleri							
1. Dış Borç Anapara Ödemeleri	-235	-72	-126	-118	-119	-214	-256
2. Özel Yabancı Sermaye	43	79	88	153	27	67	47
3. Proje Kredileri	222	328	237	381	608	499	450
4. Program Kredileri	73	48	33	6	8	3	110
5. Bedelsiz İthalat	39	50	58	98	135	102	120
6. Diğer Sermaye Hareketleri	18	433	290	620	197	1060	561
Sermaye Hareketleri Dengesi	160	917	-429	-1360	854	-1868	1032
Genel Denge	152	917	354	-309	-1447	-585	-386
III. Rezerv Hareketleri (= artışı)	-574	-728	354	487	-148	-585	-158
IV. IMF'den Kullanma	-18	-224	-63	243	148	1934	170
V. Kısa ve Orta Vadeli Ser Har	413	35	138	939	1895	-499	599
VI. Net Hata ve Taksan	27			-309	-448		-225

TABLO EK-I'İN DEVAMI

TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİ (1979 - 1983)

	<u>1979</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>
(Milyon Dolar)					
I. Cari İşlemler					
A. Dış Ticaret					
1. İhracat	2261	2910	4703	5746	5728
2. İthalat	-5069	-7979	-8933	-8843	-9235
Dış Ticaret Dengesi	-2808	-4999	-4230	-3097	-3507
B. Görünmeyen İşlemler					
1. Faiz Ödemeleri	-546	-668	-1193	-1465	-1442
2. Turizm (Net)	179	212	277	262	284
3. İfşci Gelirleri	1694	2071	2490	2187	1554
4. Kar Transferleri	-42	-51	-56	-43	-57
5. Proje Kredi Hız Ödemeleri	-65				
6. Diğer Görünmeyen (Net)	339	225	620	990	934
Görünmeyen İşlemler Dengesi	1559	1789	2138	1931	1273
C. Nato Enfrastüktür	10				111
Cari İşlemler Dengesi	-1239	-3210	-2092	-1166	-2123
II. Sermaye Hareketleri					
1. Dış Borç Anapara Ödemeleri	-485	-576	-585	-852	-1093
2. Özel Yabancı Sermaye	86	63	60	55	287
3. Proje Kredileri	421	547	642	754	508
4. Program Kredileri	677	1811	840	1007	609
5. Bedelsiz İthalat	123	95	69	49	56
6. Diğer Sermaye Hareketleri	-547	-68	-147	162	365
Sermaye Hareketleri Dengesi	275	1872	879	1175	532
Genel Denge	-964	-1338	-1213	-482	-1591
III. Rezerv Hareketleri (= artış)	-111	-333	-58	9	-52
IV. IMF'den Kullanma	3	461	335	205	193
V. Kısa ve Orta Vadeli Ser.Har	470	-155	-213	62	853
VI. Net Hata ve Noksan	-602	-1365	1149	206	597

TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİ (1984 - 1986)

(Milyon Dolar)

	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>
A. Cari İşlemler			
İhracat	7389	8255	7583
İthalat	-10331	-11230	-10656
Dış Ticaret Dengesi	-2942	-2975	-3073
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	2366	3148	3254
- Turizm Gelirleri	548	1094	954
- Diğerleri	1818	2054	2300
Diğer Mal ve Hizmet Giderleri	-2945	-3184	-3636
- Turizm Giderleri	-277	-324	-312
- Dış Borç Faiz Ödemeleri	-1586	-1753	-2133
- Diğerleri	-1082	-1107	-1188
Toplam	-3521	-3011	-3452
Özel Karşılıksız Transferler(Gelir)	1901	1782	1711
- Müteci Transferleri	0	0	0
- İçki Dövizleri	1807	1714	1633
- Diğer	94	68	78
Özel Karşılıksız Transferler(Gider)	-16	-20	-14
Resmi Karşılıksız Transferler(Net)	229	236	237
Cari İşlemler Dengesi	-1407	-1013	-1518
B. Sermaye Hareketleri(Rezerv Hariç)	133	1050	2218
Özel Yabancı Sermaye	113	99	125
Portföy Yatırımları	0	0	0
Diğer Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	44	699	518
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	36	1650	1575
C. Net Hata ve Noksan	317	-808	-155
D. Ödemeler Dengesi Finansmanı	1002	676	0
E. Karşılık Kalemleri	171	370	387
Genel Denge	-66	275	532
F. Rezerv Hareketleri	66	-275	-532

* 269 Milyon dolarlık altın ithalatı dahil

- 112 -
TABLO EK-II

MODELDE KULLANILAN TEMEL DEĞİŞKEN VERİLER

Yıllar	İhracat (X) Milyon \$	İthalat (M) Milyon \$	Dış Tica- ret Farkı (X-M)	Nominal Kur (F)	Satınalma Gücü Pari tesine A- yırl. Reel Kur (R) (1930=100)	Reel Kur- Nominal Kur (R-F)
1931	60,2	59,9	0,3	212	214	2
1932	48	40,7	7,3	212	209	-3
1933	56,1	45,1	13	171	178	7
1934	73	68,8	4,2	125	165	40
1935	76,2	70,6	5,6	125	171	46
1936	93,7	73,6	20,1	125	188	63
1937	109,2	90,5	18,7	126	184	58
1938	115	118,9	-3,9	126	188	62
1939	99,6	92,5	7,1	128	197	69
1940	80,9	50	30,9	138	237	99
1941	91,1	55,3	35,8	131	194	133
1942	126,1	112,9	13,2	131	500	369
1943	196,7	155,3	41,4	131	839	708
1944	177,9	126,2	51,7	131	521	390
1945	168,3	97	71,3	131	521	390
1946	214,6	118	95,7	280	387	107
1947	223,3	244,6	-21,3	280	318	38
1948	196,8	275	-78,3	280	315	35
1949	247,8	290,2	-42,4	280	363	83
1950	263,4	285,7	-22,3	281	312	31
1951	314,1	402,1	-88	281	296	15
1952	362,9	555,9	-193	281	305	24
1953	396,1	532,5	-136,4	281	318	37
1954	334,9	478,4	-143,5	281	350	69
1955	313,3	497,6	-184,3	281	368	87
1956	305	407,3	-102,3	281	423	142
1957	345,2	397,1	-52,9	281	489	208

TABLO EK-II'NİN DEVAMI

Yıllar	İhracat (X) Milyon \$	İthalat (M) Milyon \$	Diş Tica- ret Farkı (X-M)	Nominal Kurlar (F)	Satınalma gücü Pari tesine a- yarı. Reel Kur (R) (1973=100)	Reel Kur- Nominal Kur (R-F)
1958	247,3	315,1	-67,8	9,02	7,75	-1,27
1950	353,8	470	-116,2	9,02	8,53	-0,49
1960	320,7	468,2	-147,5	9,02	9,75	0,73
1961	346,7	509,5	-162,8	9,02	9,27	0,25
1962	381,2	622,2	-241	9,02	9,75	0,73
1963	368	687,6	-320	9,02	10,24	1,22
1964	410	537,4	-126	9,04	10	0,96
1965	463,7	572	-108	9,04	10,79	1,75
1966	490,5	718,3	-228	9,04	11,13	2,09
1967	522,4	684,7	-162	9,04	11,83	2,79
1968	496,4	763,7	-267,3	9,04	11,90	2,86
1969	536,8	801,2	-264,4	9,04	12,22	3,18
1970	588	947,6	-359,6	14,85	12,69	-2,16
1971	676,6	1170,8	-494,2	14,15	10,47	-3,68
1972	885	1562,7	-677,7	14,15	13,30	0,85
1973	1317,1	2086,2	-769,1	14,15	14,15	0
1974	1532,2	3777,6	-2245,4	13,99	15,42	1,43
1975	1401,1	4738,6	-3337,5	15,15	15,84	0,69
1976	1960,2	5128,6	-3168,4	16,66	17,26	0,60
1977	1753	5796,3	-4043,3	19,44	20,23	0,79
1978	2288,2	4599	-2310,8	24,28	28,72	4,44
1979	2261,2	5069,3	-2808	35,35	43,44	8,09
1980	2910,1	7909,4	-4999,3	79,62	82,63	3,01
1981	4702,9	8933,2	-4230,3	117,98	103,15	-14,83
1982	5746	8842,7	-3096,7	160,84	122,11	-38,73
1983	5727,7	9235	-3507,3	223,80	153,66	-75,14
1984	7133,6	10756,9	-3620,3	364,64	225,40	-139,24
1985	7958,1	11343,6	-3385,5	519,47	303,37	-216

TABLO EK-II'NİN DEVAMI

(Milyon Dolar)

YILLAR	Gayri Safi Milli Hasıla (Y)	İhracatta verilen İadesi (P)	İşçi Dövizini (W)	Turizm (T)
1964	7889	1,3	9	8
1965	8487	3,2	70	14
1966	10113	3,1	115	12
1967	11226	2,8	93	13
1968	12444	6,4	107	24
1969	13809	23,0	141	37
1970	10443	20,5	273	52
1971	13612	27,2	471	63
1972	17018	50,8	740	104
1973	21896	74,4	1183	171
1974	30529	65,7	1426	194
1975	35361	91,3	1312	201
1976	40218	187,1	983	180
1977	44858	177,4	982	205
1978	53159	121,0	989	230
1979	62221	93,1	1694	281
1980	55705	60,9	2071	327
1981	55548	209,0	2490	381
1982	54309	539,8	2187	370
1983	51644	665,7	1554	411
1984	50392	902,4	1881	548
1985	53353	553,2	1774	1094

KAYNAKLAR : Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Yıllıkları, Maliye ve Gümrük Bakanlığı ve D.P.T. yıllık plan ve Programları.

Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R

- ALEXANDER, Sidney S. : "Effects of a Devaluation on a Trade Balance", International Monetary Fund Staff Papers, Vol.12, April 1972.
- ALKIN, Erdoğan : "Kambiyo Kontrolü, Dünü ve Bugünü", Türk Ekonomisinin Dışa Açılmasında Kambiyo Politikası, Meban, İstanbul 1979.
- _____ : "Kur Politikası", 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir 2 - 7 Kasım 1981.
- ALTINTAŞ, Mustafa : Türkiye'de Planlı Kalkınma Uygulama Sonuçları, Ankara. İ.T.İ.A. Muğla İşletmecilik Y.O., Ya.No.2; Ankara 1978.
- ANKA : Ekonomi Bülteni, 11 Mart 1985.
- ARAL, Kemal : "Türk Parasının Kıymetinin Korunması", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, S.7, Y. 1983.

- AYDIN, İzzet . : "Paranın Dış Konvertibilitesi", Ekonomide Para Kredi, Meban, S.9. Eylül 1981.
-
- _____ : "Paranın Dış Konvertibilitesi ve Yeterli Rezerv Politikası", Ekonomide Para Kredi, Meban, S.10, Ekim 1981.
- BENER, Erhan : "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin Tanımı, Tarihçesi, Kapsamı ve Bugünkü Görünümü", Türkiye'de İzlenen Kur Politikası: Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunlar ve Öneriler, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, İstanbul 1980.
- BERKSOY, Taner : Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, Belge Yayınları No.14 İstanbul 1982.
- BRAINARD, Harry G. (Çev.Osman TEKOK) : Uluslararası İlişkiler ve Dış Ticaret Teorileri, Ankara İ.T.İ.A. Ya.No.84, Ankara 1975.
- BRETT- E. A. : "The IMF's View of the World", The Poverty Brokers, The IMF and Latin America (Ed.Martin HONEYWELL), Latin America Breau Ltd, London 1983.
- BOLAT, Ömer : "1970'den Günümüze Kadar Uluslararası Para Sisteminde Meydana Gelen Gelişmeler", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ocak 1986, S.1.
- CELASUN, Merih : "Dış Borç Ekonomik Dengeleri Zorluyor", Dış Ticarete Durum, İstanbul 1987.

- CHACOLIDES, Miltiades : International Monetary Theory and Policy, McGraw Book Company, Tokya 1982.
- COPER, Richard W. : "Sliding Pariters: A Proposal For Pre-samptive Rules", Approaches to Greater Flexibility of Exchange Rates (Eds. George HALM - Harry G. JOHNSON), Princeton University Press Princeton 1970.
- GROCKETT, Andrew D. -
GOLDSTEIN, Morris : "Inflation Under Fixed and Flexible Exchange Rates", International Monetary Fund Staff Papers, Vol.23, No.3, November 1976.
- ÇARIKÇI, Emin : "Paramızın Dalgalanmaya Bırakılması ve Konvertibilitesi", Ekonomide Para Kredi, Meban, S.16, Nisan 1982.
- _____ : "Esnek Kur Politikaları ve Dış Ticarete Etkileri", Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C.1, S.2, Aralık 1985.
- ÇİLLER, Tansu : Dünyada ve Türkiye'de Kur Politikaları ve sorunları, İstanbul Sanayi Odası Araştırma Dairesi Ya.No.13, İstanbul 1983.
- Devlet İstatistik Enstitüsü : İstatistik Yıllıkları, Değişik Sayılar.

- _____ : Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Ge-
lişmenin 50. Yılı, Ankara 1973.
- Devlet Planlama Teşkilatı : Main Economic Indicators, December
1986.
- _____ : Kalkınma Planı İkinci Beş yıl 1968-
1972, Ankara 1967.
- _____ : Yıllık Programlar, Değişik Sayılar.
- DİRİMTEKİN, Halil : Türkiye Ekonomisi, Eskişehir '86
- DİRİMTEKİN, Halil : Türkiye Ekonomisi, T.C. Anadolu Üniver-
BERBEROĞLU, Necat sitesi Ya.No.119, Ankara 1986.
HEPER, Fethi
- ELLSWORTH, P. T. : The International Economy, MacMillan
Publishing Co., New York 1964.
- ESKİ, Hasan : "Uluslararası Para Sorunları ve SDR sis-
temi", Finansal Yönetim ve Yatırım Plan-
laması Dergisi, S.2, Haziran 1979.
- GRUBEL, Herbert G. : The International Monetary System, Ef-
ficiency and Practical Alternatives,
Third Edition, Penguin Books, London
1977.
- GÜNAL, Vural : Döviz Hukuku, Bankalar Birliği Ya.No.
106, Ankara 1980.
- I.M.F. : World Economic Outlook, December 1985.
- INGRAM, James C. : International Economic Problems, John
Willey and Sons, Canada 1978.

- JOHNSON, Harry G. : "The Case For Flexible Exchange Rates",
Federal Reserve Bank of St. Louis,
June 1969.
- KAFALOĞLU, A. BaŒer : Enflasyon: GeliŒmiŒ ve Az GeliŒmiŒ Ül-
kelerde, Tekin Yayınevi, İstanbul 1981.
- KARLUK, S. Rıdvan : Uluslararası Ekonomi: Teori, Politika,
Sistem, Kurumlar, Bilim Teknik Yayıne-
vi, İstanbul 1984.
- _____ : İhracatta Vergi İadesi, İstanbul Tica-
ret Odası, Ya.No. 1984-9, İstanbul 1984.
- KEPENEK, Yakup : Türkiye Ekonomisi, GeliŒimi, Üretim
Yapısı ve Sorunlarıyla, Teori Yayınla-
rı, Versa A.Œ., Ankara 1987.
- KAZGAN, Gülten : Uluslararası Ekonomi C.P. Kindelberger'-
den Uyarlama, Yalkın Ofset Matbaası,
İstanbul 1972.
- KEYDER, Çağlar : Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye: 1923-
1929, Yurt Yayınevi, Ankara 1982.
- KINDLEBERGER, Charles P. : "The Case For Fixed Exchange Rates" the
International Adjustment Mechanism. Federal Reserve Bank of Boston 1970.
- _____ : International Economics, Richard D.
Irvin Inc., Illinois 1982.
- KUMBARACIBAŒI, Onur : DıŒ Ticaret Teorisi ve Uluslararası
Ekonomi, Ankara İ.T.İ.A. Ya.No.103,
Ankara 1976.

- KURDAŞ, Kemal : Ekonomik Politikada Bilim ve Sağduyu, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş. Ya. No.2, İstanbul 1979.
- KUŞOĞLU, Bülent : "Türk Parasının Kıymetini Koruma Mevzuatı Tartışması", Vergi Dünyası Dergisi, S.26.
- LINDERT, Peter M. : International Economics. Richar D. Irvin Inc., Illinois 1982.
- KINDLEBERGER, Charles P.
- MACHLUP, Fritz : "On Terms, Concepts, Theories and Strategies in the Discussion of Greater Flexibility of Exchange Rates", Reprinted from Banca Nazionale del Lovara Quarterly Review, March 1970.
-
- _____ : "Explaining Changes in Balance of Payments and foreign Exchange Rates, Polemic Without Graphs, Algebra and Citations", Flexible Exchange Rates and the Balance of Payments: Essays in Memory of Egon Sohmen, North Holland Publishing Co., Amsterdam 1983.
- MCKENZIE, George. W. : "International Monetary Reform and the Crawling-Peg", Federal Reserve Bank of St. Louis 1969.
- MCKINNON, Ronald I. : Money in International Exchange, The Convertible Currency System, Oxford University Press, New York 1979.
- ÖKSÜZ, Suat : Türkiye'de Para ve Dış Denge (Bir Parasal Yaklaşım Modeli Denemesi), Eskişehir İ.T.İ.A., Ya.No.223/146, Eskişehir 1980.

- ÖNEY, Erden : Uluslararası Para Sistemi, Ankara Üniversitesi SBF. Ya.No.448, Ankara 1980.
- PARASIZ, İlker : Uluslararası Para Sistemi, Bursa İ.T.-İ.A. YaNo.38, Bursa 1980.
- _____ : "Atatürk Döneminde İzlenen Para Politikası", Bursa İ.T.İ.A. Dergisi, C.2, S.2, Ağustos 1981.
- PARASIZ, İlker : Para ve Banka, T.C. Anadolu Üniversitesi Ya.No. 74, Meteksan Ltd. Şti., Ankara 1985.
- PİRİMOĞLU, Baki : Para Teorisi, T.C. Anadolu Üniversitesi Teksir Bürosu, Eskişehir 1985.
- SCAMMEL, V.M. : International Monetary Policy, Bretton Woods and After, John Willey and Sons, New York 1975.
- SEYİDOĞLU, Halil : Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, Turhan Kitabevi, Ankara 1982.
- SNIDER, Delbert A. : Introduction to International Economics, Richard D. Irvin Inc., Homewaad, Illinois 1971.
- SODERSTEN, Bo : International Economics, MacMillan Publishers Ltd., London 1984.
- SOHMEN, Egon : Flexible Exchange Rate, Chicago University Press, Chicago 1961.

- T.C. Hazine ve Dışticaret : Yıllık Filat İndeksleri, Değişik Sa-
Müsteşarlığı Değerlendir- yılar.
me Dairesi Başkanlığı
- T.C. Merkez Bankası : Üc Aylık Bülten, Değişik Sayılar.
: Aylık İstatistik Bültenleri, Değişik
Sayılar.
- TÖRE, Nahit : Döviz Kuru Politikası, Doçentlik Tezi,
Ankara 1979.
: "1971 Sonrasında Türkiye'de İzlenen
Döviz Kuru Politikası", Ekonomik Yak-
laşım, C.2, S.4, Y.1981.
: Döviz Kuru Politikasına Kuramsal Bir
Yaklaşım, Olgaç Matbaası, Ankara 1981.
: "Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Eko-
nomik İlişkiler Politikası", Atatürk
Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin
Ekonomik Gelişmesi, Ankara Üniversitesi
S.B.F. Ya.No.513, Ankara 1982.
- T.T.O.S.O.B.B. : Yıllık Rapor, Değişik Sayılar.
- TURAN, Gül Günver : Uluslararası Para Sistemi Dünyü ve Bu-
günü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayın-
ları No.205, Ankara 1980.
- ULUDAĞ, İlhan : Uluslararası Para Sorunları, İstanbul
İ.T.İ.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım
Vakfı Ya.No. 331-564, İstanbul 1980.

- VINER, Jacob : Studies in the International Trade, Harper and Row Publishers, New York 1973.
- WASSERMAN, Max -
VARE, Roy : The Balance of Payments: History, Methodology, Theory, Simmons Boardman Publishing Co., New York 1965.
- WEISWILLER, Rudi : Introduction to Foreign Exchange, Woodhead Foulkner Ltd., Cambridge 1983.
- WELLS, Sidney J. : International Economics, London 1973.
- YAPI KREDİ BANKASI A.Ş. : Ekonomik Rapor 1983, İstanbul 1984.
- ZARAKOĞLU, Avni * "1929/1930 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi içinde.
- ZEYTİNOĞLU, Erol : Türkiye Ekonomisi, İstanbul İ.T.İ.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Ya. No.290/517, İstanbul 1978.
- _____ : T.C. Resmi Gazete, 10 Nisan 1970, S.16605.
- _____ : T.C. Resmi Gazete, 23 Aralık 1971, S.14051.
- _____ : T.C. Resmi Gazete, 25 Ağustos 1973, S.14636.

_____ : T.C. Resmi Gazete, 1 Mart 1978,
S.16215- Mükerrer.

_____ : T.C. Resmi Gazete, 10 Nisan 1979,
S.16605.

_____ : T.C. Resmi Gazete, 12 Haziran 1979,
S.16664.

_____ : T.C. Resmi Gazete, 29 Haziran 1985,
S.18796.